

รายงานวิจัย

เรื่อง

อรรถาธิบายของฝ่ายรัฐบาลเรื่องสถาบันพระมหากษัตริย์

หลังการปฏิวัติสยามตั้งแต่ พ.ศ.2475-2480

จัดทำโดย

ปฐมาวดี วิเชียรนิത്യ์

เสนอต่อ

พิพิธภัณฑ์พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

สถาบันพระปกเกล้า

กันยายน 2568

รายงานวิจัย

เรื่อง

อรรถาธิบายของฝ่ายรัฐบาลเรื่องสถาบันพระมหากษัตริย์

หลังการปฏิวัติสยามตั้งแต่ พ.ศ.2475-2480

จัดทำโดย

ปฐมาวดี วิเชียรนิตย์

เสนอต่อ

พิพิธภัณฑ์พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

สถาบันพระปกเกล้า

กันยายน 2568

บทสรุปผู้บริหาร

การเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 นับเป็นเหตุการณ์สำคัญที่ส่งผลให้ภูมิทัศน์ทางการเมืองและสังคมไทยเปลี่ยนแปลงไปอย่างมีนัยสำคัญ จากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่พระมหากษัตริย์ทรงมีพระราชอำนาจสูงสุดในทางบริหาร นิติบัญญัติ และตุลาการ มาสู่ระบอบประชาธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญซึ่งอำนาจอธิปไตยเป็นของประชาชน การเปลี่ยนผ่านครั้งนี้มิได้เป็นเพียงการปรับเปลี่ยนโครงสร้างทางการเมืองเท่านั้น แต่ยังเป็นกระบวนการสร้างความเข้าใจทางการเมืองแบบใหม่ให้แก่ประชาชน เพื่อวางรากฐานความชอบธรรมและความยั่งยืนของระบอบประชาธิปไตยที่เพิ่งถือกำเนิดขึ้น การสื่อสารและการเผยแพร่ความรู้ทางการเมืองจึงมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในช่วงเวลาดังกล่าว

ในบริบทนี้ รัฐบาลคณะราษฎรในฐานะกลุ่มผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ได้กลายเป็นศูนย์กลางของการกำหนดทิศทางการเมือง การชุดความรู้ และการควบคุมกระบวนการสื่อสารในสังคม เพื่อให้ระบอบใหม่ได้รับการยอมรับและสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคง งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อศึกษาการจัดวางสถานะ บทบาท และกรอบการอธิบายเกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ของรัฐบาลคณะราษฎรในช่วงระหว่าง พ.ศ. 2475–2481 ซึ่งเป็นช่วงเวลาสำคัญของการเปลี่ยนผ่านทางการเมือง

วิธีการวิจัยใช้การวิเคราะห์เชิงประวัติศาสตร์และเอกสาร โดยรวบรวมและพิจารณาหลักฐานชั้นต้น ได้แก่ หนังสือราชการ เอกสารทางวิชาการ หนังสือเรียน สื่อสิ่งพิมพ์ที่เผยแพร่ในช่วงเวลาดังกล่าว และเอกสารอื่นที่เกี่ยวข้อง ซึ่งสามารถสะท้อนให้เห็นถึงเจตนา กลยุทธ์ และกระบวนการทางความคิดของรัฐในการกำหนดความหมายและภาพลักษณ์ใหม่ของสถาบันพระมหากษัตริย์หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง

จากการศึกษา พบว่า รัฐบาลคณะราษฎรได้ดำเนินการอย่างเป็นระบบในการผลิตและเผยแพร่ความรู้ทางการเมืองเพื่อสร้างความเข้าใจใหม่ต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ภายใต้กรอบของรัฐธรรมนูญ โดยมุ่งเน้นให้ประชาชนตระหนักว่าอำนาจสูงสุดเป็นของประชาชน และบทบาทของพระมหากษัตริย์เปลี่ยนจากผู้ทรงอำนาจในการปกครอง มาเป็น “ประมุขของรัฐ” ที่อยู่ภายใต้กฎหมายสูงสุดของประเทศ การนำเสนอภาพลักษณ์นี้ปรากฏชัดผ่านหลายช่องทาง ไม่ว่าจะเป็นหนังสือราชการที่วางหลักการปกครองใหม่อย่างเป็นทางการ หนังสือเรียนที่ปรับเนื้อหาให้สอดคล้องกับระบอบประชาธิปไตย เอกสารทางวิชาการที่อธิบายสถานะ

ของสถาบันในทางกฎหมาย ตลอดจนสิ่งพิมพ์ของรัฐที่มีบทบาทในการปลูกฝังแนวคิดใหม่ให้กับประชาชนในวงกว้าง

การผลิตความรู้ดังกล่าวมิได้เป็นเพียงกิจกรรมทางวิชาการ หากแต่เป็นส่วนหนึ่งของยุทธศาสตร์ทางการเมืองของรัฐบาลคณะราษฎร ที่มีเป้าหมายในการสร้างความชอบธรรมให้กับระบอบใหม่ และลดแรงปะทะกับฝ่ายอนุรักษ์นิยมที่ยังคงมีอิทธิพลในสังคม การอธิบายบทบาทของพระมหากษัตริย์ในลักษณะ “พระมหากษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ” เป็นการปรับกรอบความคิดจากระบบเดิมให้เข้ากับระบอบประชาธิปไตย โดยไม่ปฏิเสธหรือเผชิญหน้าโดยตรงกับสถาบันพระมหากษัตริย์ หากแต่เน้นย้ำบทบาทเชิงสัญลักษณ์ของพระมหากษัตริย์ในฐานะ “สัญลักษณ์แห่งความต่อเนื่องของรัฐ” เพื่อคงความสำคัญทางวัฒนธรรมและความชอบธรรมของรัฐ ในขณะที่อำนาจทางการเมืองถูกโอนให้กับประชาชนและรัฐบาลที่มาจากการแต่งตั้งและการเลือกตั้ง

กระบวนการดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงความพยายามของรัฐบาลคณะราษฎรในการบริหารจัดการความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองอย่างมีทิศทางและประนีประนอม การใช้เครื่องมือทางความรู้และการสื่อสารช่วยให้สามารถปรับเปลี่ยนโครงสร้างอำนาจและกรอบความคิดของสังคมไปพร้อมกัน ลดความเสี่ยงของความขัดแย้งรุนแรงระหว่างระบอบเก่าและระบอบใหม่ ทั้งยังเป็นกลไกสำคัญในการปลูกฝังแนวคิดเรื่องอำนาจธิปไตยของประชาชนให้หยั่งรากในระบบการเมืองไทย

โดยสรุป งานวิจัยนี้แสดงให้เห็นว่า บทบาทของรัฐบาลคณะราษฎรไม่ได้จำกัดอยู่เพียงการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างทางการเมือง แต่ยังขยายไปถึงการเป็น “ผู้ผลิต” และ “ผู้จัดการ” ความรู้ทางการเมือง ที่ใช้กระบวนการตีความใหม่ การอธิบายกฎหมาย การเขียนประวัติศาสตร์ และการสื่อสารสาธารณะ เป็นเครื่องมือในการสร้างความชอบธรรมให้กับระบอบประชาธิปไตยและปรับบทบาทของสถาบันพระมหากษัตริย์ให้สอดคล้องกับบริบทของยุคใหม่ งานวิจัยนี้จึงมีความสำคัญในการทำความเข้าใจพลวัตทางการเมืองในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อของประวัติศาสตร์ไทย และให้ภาพที่ชัดเจนยิ่งขึ้นต่อกระบวนการสร้างระบอบประชาธิปไตยในสังคมที่มีสถาบันกษัตริย์เป็นองค์ประกอบสำคัญ

Executive Summary

The Siamese revolution of 1932, marked a watershed moment that fundamentally reshaped Thailand's political and social landscape. It signified the transition from an absolute monarchy—where the king held supreme authority in executive, legislative, and judicial matters—to a constitutional democracy in which sovereignty belonged to the people. This transition was not merely a change in political structure, but also a process of cultivating new political understandings among the populace in order to establish the legitimacy and durability of the newly born democratic regime. In this context, communication and the dissemination of political knowledge played a crucial role.

Within this historical moment, the People's Party (Khana Ratsadon), as the group that initiated the revolution, became the central force directing political knowledge, producing knowledge, and controlling communication processes in society. Their aim was to secure public acceptance of the new regime and ensure its stability. The primary objective of this research is to examine how the People's Party government positioned, explained, and framed the role and status of the monarchy during the transitional period between 1932 and 1938—a formative phase in Thailand's political transformation.

The study employs historical and documentary analysis, drawing upon primary sources such as official government documents, academic papers, school textbooks, printed media from the period, and other relevant archival materials. These sources reveal the state's intentions, strategies, and intellectual processes in redefining the meaning and image of the monarchy following the revolution.

The findings show that the People's Party systematically produced and disseminated political knowledge to construct a new understanding of the monarchy under the constitutional framework. Their efforts emphasized that supreme power belonged to the people and that the role of the king had shifted from that of an absolute ruler to a "head of state" under the supremacy of the constitution. This reconfiguration of royal authority was conveyed through various channels: official documents that laid down the principles of the new political order, revised school textbooks aligned with democratic ideals, academic writings

clarifying the legal status of the monarchy, and state publications designed to inculcate new political ideas among the wider public.

The production of this knowledge was not merely an academic endeavor but an integral component of the People's Party's political strategy. Its purpose was to legitimize the new regime while mitigating tensions with conservative forces that retained influence in society. By articulating the monarchy as a "constitutional monarchy," the government reframed the institution's role to fit within a democratic context without directly rejecting or confronting it. Instead, it highlighted the monarch's symbolic role as the "symbol of state continuity," preserving cultural significance and state legitimacy while transferring actual political power to the people and their appointed and elected representatives.

This process reflects the People's Party's deliberate and conciliatory approach to managing political change. Through the strategic use of knowledge and communication, they simultaneously transformed power structures and social worldviews, minimizing the risk of intense conflict between the old and new regimes. These mechanisms also played a crucial role in embedding the notion of popular sovereignty within Thailand's political system.

In conclusion, this research demonstrates that the role of the People's Party government extended beyond structural political reform. They acted as "producers" and "managers" of political knowledge, employing reinterpretation, legal explanation, historical writing, and public communication as tools to legitimize the democratic regime and adapt the monarchy's role to the modern era. This study thus offers critical insights into the political dynamics of a pivotal turning point in Thai history and provides a clearer understanding of how democratic governance was constructed in a society where the monarchy remained a central institution.

บทคัดย่อ

การเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 ถือเป็นเหตุการณ์สำคัญที่เปลี่ยนโฉมหน้าประวัติศาสตร์การเมืองไทย จากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่พระมหากษัตริย์ทรงมีอำนาจสูงสุดสู่ระบอบประชาธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญ ซึ่งอำนาจอธิปไตยเป็นของประชาชน การเปลี่ยนผ่านครั้งนี้ไม่เพียงแต่เป็นการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างอำนาจเท่านั้น แต่ยังเป็นกระบวนการสร้างความเข้าใจทางการเมืองใหม่ให้แก่ประชาชน ซึ่งมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อความมั่นคงและการยอมรับของระบอบใหม่ ในบริบทนี้ รัฐบาลคณะราษฎรได้กลายเป็นศูนย์กลางในการกำหนดทิศทางของความรู้และการสื่อสารทางการเมือง เพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับระบอบประชาธิปไตยที่เพิ่งเริ่มต้น

งานวิจัยนี้มุ่งศึกษาการจัดวางสถานะ บทบาท และการให้คำอธิบายเกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ของรัฐบาลคณะราษฎรในช่วง พ.ศ. 2475–2481 โดยอาศัยการวิเคราะห์เอกสารทางประวัติศาสตร์ที่เป็นหลักฐานชั้นต้น ไม่ว่าจะเป็นหนังสือราชการ หนังสือเรียน เอกสารวิชาการ ตลอดจนสิ่งพิมพ์ที่สนับสนุนรัฐบาล เพื่อสำรวจว่ารัฐบาลได้ผลิตองค์ความรู้และสื่อสารภาพลักษณ์ของพระมหากษัตริย์อย่างไรในบริบทของการเปลี่ยนผ่านจากระบอบเก่าสู่ระบอบใหม่ งานวิจัยนี้ตั้งอยู่บนสมมุติฐานว่า หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง รัฐบาลจำเป็นต้องสร้าง “กรอบการอธิบายใหม่” ที่วางบทบาทของพระมหากษัตริย์ให้อยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญ โดยมีได้ปฏิเสธสถาบัน หากแต่ปรับให้สอดคล้องกับระบอบประชาธิปไตยแบบรัฐสภา

ผลการศึกษาพบว่า รัฐบาลคณะราษฎรได้ดำเนินการอย่างเป็นระบบในการสร้างความรู้เกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ภายใต้กรอบรัฐธรรมนูญ ผ่านสื่อหลายรูปแบบ โดยมุ่งเน้นการสื่อสารให้ประชาชนเข้าใจว่าอำนาจสูงสุดเป็นของประชาชน และพระมหากษัตริย์ดำรงอยู่ในฐานะ “ประมุขของรัฐ” ที่ได้รับอำนาจจากรัฐธรรมนูญ ไม่ใช่จากพระราชอำนาจโดยกำเนิด การนำเสนอภาพเช่นนี้ไม่ได้เกิดขึ้นโดยบังเอิญ หากแต่เป็นส่วนหนึ่งของยุทธศาสตร์ทางการเมืองในการสร้างความชอบธรรมให้กับระบอบใหม่ ซึ่งสะท้อนให้เห็นผ่านการเขียนประวัติศาสตร์ การอธิบายกฎหมาย และการตีความบทบาทสถาบันพระมหากษัตริย์อย่างประณีตระมัดระวัง เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนผ่านอย่างราบรื่นท่ามกลางความตึงเครียดระหว่างชนชั้นนำฝ่ายเก่าและฝ่ายใหม่

อีกทั้ง งานศึกษายังชี้ให้เห็นว่า การให้คำอธิบายเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ในช่วงนี้มีได้เป็นไปในลักษณะปฏิปักษ์กับประชาธิปไตย หากแต่เป็นการวางพระมหากษัตริย์ไว้ในฐานะ “สัญลักษณ์แห่งความ

ต่อเนื่องของรัฐ” ซึ่งยังคงมีความสำคัญทางวัฒนธรรมและการเมือง โดยรัฐบาลใช้แนวทางประนีประนอมในการสื่อสารเพื่อลดแรงปะทะ และในขณะเดียวกันก็สร้างพื้นที่ให้ระบอบประชาธิปไตยเติบโตขึ้นภายใต้กรอบกฎหมายใหม่ การอธิบายและการสื่อสารเช่นนี้ยังเป็นกลไกสำคัญที่ช่วยให้รัฐบาลสามารถบริหารบ้านเมืองท่ามกลางสภาพการเมืองที่แปรปรวนและซับซ้อนได้

Abstract

The Siamese revolution of 1932, stands as a watershed moment in modern Thai history, marking the shift from absolute monarchy—where the king wielded supreme power in legislative, executive, and judicial affairs—to constitutional democracy under a written constitution, in which sovereignty was vested in the people. This transformation was not merely a structural change in governance but also a profound intellectual and ideological transition, requiring the population to understand and accept the principles of a new political order. In this context, the People’s Party government emerged as the central agent in shaping political discourse and knowledge to legitimize the nascent democratic regime.

This research investigates how the monarchy was positioned, interpreted, and explained by the People’s Party government between 1932 and 1938. Drawing on primary historical sources—including official documents, school textbooks, academic writings, and pro-government print media—this study examines how the state constructed new frameworks of explanation to reconcile the continued existence of the monarchy with the principles of constitutional democracy. The central hypothesis is that after the revolution, the government sought not to negate the monarchy but to reinterpret its role under the constitution, situating the king as a “head of state” whose authority derived from the people rather than divine right.

The findings reveal that the People’s Party government systematically produced and disseminated political knowledge to reshape public perceptions of the monarchy. Through legal texts, historical narratives, and educational materials, the monarchy was presented as a constitutional institution embedded within the democratic order. This approach was deliberate and strategic, serving to legitimize the new regime and ensure a smooth political transition in the face of tensions between the old and new elites. The representation of the king emphasized his role as a “symbol of state continuity” rather than as a political authority, aligning with constitutional principles while maintaining cultural resonance.

Moreover, this research highlights the government’s conciliatory interpretive strategies, which sought to balance respect for the monarchy with the promotion of democratic values. By framing the monarchy within constitutional boundaries and emphasizing the sovereignty of the people, the government was able to manage political change effectively in a volatile

period. The process of knowledge production and dissemination functioned as a key political instrument, not only to legitimize the democratic regime but also to reshape collective political consciousness.

สารบัญ

บทที่	หน้าที่
บทสรุปผู้บริหาร	ก
Executive Summary	ค
บทคัดย่อ	จ
Abstract	ช
บทที่ 1 บทนำ	
1.1 ที่มาและความสำคัญ	1
1.2 คำถามงานวิจัย	14
1.3 วัตถุประสงค์	14
1.4 ขอบเขตการวิจัย	14
บทที่ 2 ทบทวนวรรณกรรม	
2.1 การศึกษาเรื่องสถาบันพระมหากษัตริย์ในมิติทางวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ และบทบาทของพระมหากษัตริย์ในสังคม	15
2.2 การศึกษาเรื่องสถาบันพระมหากษัตริย์ในมิติทางกฎหมาย ที่เน้นการตีความตามบทบัญญัติ	17
2.3 การศึกษาเรื่องสถาบันพระมหากษัตริย์ในมิติของการวิพากษ์	20
บทที่ 3 ระเบียบวิธีวิจัย	
3.1 วิธีการดำเนินการศึกษา	23

3.2 ระยะเวลาการดำเนินการวิจัย	23
3.3 การวางแผนการวิจัย	23
3.4 สมมุติฐานการวิจัย	24
3.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	24
3.6 วัตถุประสงค์	25
บทที่ 4 คำอธิบายว่าด้วยเรื่องสถาบันพระมหากษัตริย์	
ในเอกสารราชการและหนังสือพิมพ์	
4.1 คำอธิบายว่าด้วยเรื่องสถาบันพระมหากษัตริย์บนหน้าหนังสือพิมพ์	26
4.2 คำอธิบายว่าด้วยเรื่องสถาบันพระมหากษัตริย์ในหนังสือราชการ	46
บทที่ 5 คำอธิบายว่าด้วยพระมหากษัตริย์ในหนังสือ	
ของรัฐบาลที่ผลิตขึ้นหลังการปฏิวัติ	
5.1 คำอธิบายว่าด้วยพระมหากษัตริย์แห่งสยามในรัฐธรรมนูญ	58
5.2 คำอธิบายว่าด้วยพระมหากษัตริย์ในหนังสือที่ถูกผลิตขึ้น หลังการปฏิวัติสยาม	67
บทที่ 6 บทสรุป	76
บรรณานุกรม	78

บทที่ 1

บทนำ

ราชา มุขิ มนุสสถาน

พระราชาราชเป็นประธานของหมู่มนุษย์

“เมื่อโคทั้งหลายว่ายข้ามแม่น้ำไป ถ้าโคหัวหน้าฝูงว่าคต โคทั้งหมดก็ย่อมว่ายคตไปตามกัน ในมนุษย์ทั้งหลายก็เหมือนกัน ผู้ใดได้รับสมมติแต่งตั้งให้เป็นใหญ่ ถ้าผู้นั้นประพฤติไม่เป็นธรรม ประชาชนนอกนั้นก็ประพฤติไม่เป็นธรรมโดยแท้ ถ้าพระราชาราชผู้เป็นใหญ่ตั้งอยู่ในธรรม รัฐก็ย่อมอยู่เป็นสุขทั่วกัน”¹

พระไตรปิฎก เล่มที่ 27 พระสุตตันตปิฎกเล่มที่ 19 ขุททกนิกายชาดก ภาค 1²

1.1 ที่มาและความสำคัญ

นับตั้งแต่การรัฐประหารใน พ.ศ.2549 เป็นต้นมาภูมิทัศน์ว่าด้วยการศึกษาประวัติศาสตร์การเมืองไทย ในระยะเปลี่ยนผ่านได้เปลี่ยนแปลงไป ดังจะเห็นว่ามีงานที่ชี้ให้เห็นว่ามีการกลับมาให้ความสนใจเกี่ยวกับ การปฏิวัติ พ.ศ.2475 หลังจากเรื่องราวดังกล่าวนี้ไม่ได้รับความสนใจของประชาชนนักศรัทธา ซึ่งการกลับมา นี้ส่งผลให้เกิดความศรัทธาทั้งสถานศึกษาอย่างมหาวิทยาลัย และพื้นที่นอกสถานศึกษา ยิ่งไปกว่านั้นยังพบว่ากลุ่ม “คนเสื้อแดง” ที่มีการใช้ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครองเพื่อใช้ต่อสู้กับ “อำมาตย์”³ นอกจากนี้แล้วหากพิจารณาในแง่มุมมองของการสนใจการเมืองในช่วงดังกล่าวจะพบว่าในระยะ อย่างน้อย 10 ปี ที่ผ่านมามีการพิมพ์และผลิตความรู้ที่เกี่ยวข้องกับช่วงเปลี่ยนแปลงการปกครองอย่าง แพร่หลายตัวอย่าง เช่น “ราษฎรปฏิวัติ: ชีวิตและความฝันใฝ่ของคนรุ่นใหม่สมัยคณะราษฎร”⁴ “2475 รา

¹ ดินาร์ บุญธรรม, พระมหากษัตริย์ไทยกับพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2555), หน้า 12.

² ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : 27 หน้า, 184.

³ ศราวุฒิ วิสาพรม, “80 ปีการปฏิวัติสยาม 2475: ย้อนพินิจพรมแดนความรู้การปฏิวัติสยาม (อีกครั้ง)” วารสารสถาบันพระปกเกล้า 11 (1) (มกราคม - เมษายน 2556).

⁴ ณัฐพล ใจจริง, ราษฎรปฏิวัติ: ชีวิตและความฝันใฝ่ของคนรุ่นใหม่สมัยคณะราษฎร, (กรุงเทพฯ: มติชน, 2565).

สตรสร้างชาติ”⁵ “หลังบ้านคณะราษฎร : ความรัก ปฏิวัติ และการต่อสู้ของผู้หญิง”⁶ “ปฏิวัติที่ปลายล้น
 ปรับปรุงแต่งชาติอาหารการกินในสังคมไทยหลัง 2475”⁷ และ “ราษฎรสามัญหลังวันปฏิวัติ 2475”⁸ เป็น
 ต้น จากที่ยกตัวอย่างของงานที่ถูกผลิตออกมาข้างต้นจะเห็นได้ว่า พื้นที่ของการศึกษาเรื่องการเมืองในช่วง
 เปลี่ยนผ่านเข้าสู่ระบอบประชาธิปไตยได้ถูกนำมาศึกษาอย่างแพร่หลาย หลากมิติด้วยกัน ไม่ว่าจะเป็น มิติทาง
 สังคมและวัฒนธรรมที่เกิดการเปลี่ยนแปลงตามมา มิติของการสร้างพลเมืองหลังการเปลี่ยนแปลง มิติทางเพศ
 สภาพ เป็นต้น

แต่อย่างไรก็ดี มิติที่มีข้อถกเถียงและแหลมคมมากในปัจจุบันคือ บทบาทของพระมหากษัตริย์หลังการ
 ปฏิวัติ หรือบุคคลกลุ่มอื่น ๆ ที่อยู่ในช่วงเวลาดังกล่าวได้ถูกนำมากล่าวถึงและค้นคว้ากันอีกครั้ง เพื่อแสวงหา
 คำตอบว่า ในช่วงต้นของระบอบประชาธิปไตยสถาบันพระมหากษัตริย์นั้นมีบทบาท อำนาจหน้าที่อย่างไรบ้าง
 ซึ่งบางครั้งได้ถูกนำไปตัดสินในลักษณะ “ผู้ร้าย และ “คนดี” เช่น การปรากฏขึ้นของภาพยนตร์เรื่อง
 “แอนิเมชัน 2475 รุ่งอรุณแห่งการปฏิวัติ - 2475 Dawn of Revolution”⁹ ที่มีลักษณะการใช้หลักฐาน
 ชั้นต้นที่ถูกเขียนขึ้นในช่วงเวลาของการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง รวมไปถึงงานวิชาการต่าง ๆ ที่ถูกนำมาร้อย
 เรียงเป็นเรื่องราวขึ้นใหม่ที่มีการนำเสนอตัวละครสำคัญทางประวัติศาสตร์ เช่น บุคคลในฝ่ายคณะราษฎร และ
 พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว หรือแม้กระทั่งการนำเสนอเรื่องราวผ่านกราฟิกโนเวลแนวดราม่า
 อิงประวัติศาสตร์เรื่อง “2475 นักเขียนผีแห่งสยาม” ในหนังสือเล่มดังกล่าวนี้มีลักษณะของการนำเสนอ
 เรื่องราวในช่วงเปลี่ยนผ่านทางการเมืองในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวที่นำเสนอผ่าน
 การ์ตูน หรือล่าสุดได้ปรากฏนวนิยายเรื่อง “ราตรีประดับดาว” ที่ประพันธ์โดย วิษณุ เครืองาม นวนิยายเล่ม
 ดังกล่าวนี้มีภาพพื้นหลังเป็นการเมืองไทยในช่วงเปลี่ยนแปลงการปกครอง ซึ่งเป็นการตอกย้ำให้เห็นได้อย่าง
 ชัดเจนว่ากระแสของการให้ความสนใจหรือการกลับมาอธิบายหรือกล่าวถึงเหตุการณ์ดังกล่าวนี้ยังปรากฏอย่าง
 ต่อเนื่องในปัจจุบัน หรือยิ่งไปกว่านั้นในมิติของการเคลื่อนไหวทางการเมืองที่ผ่านมาพบว่าในปี พ.ศ. 2563 มี
 การรวมกลุ่มของประชาชนเพื่อเคลื่อนไหวทางการเมือง ที่ใช้ชื่อว่า “คณะราษฎร” ออกมาเคลื่อนไหวเพื่อ

⁵ นริศ จรัสจรรยาวงศ์, 2475 ราชสตรสร้างชาติ, (กรุงเทพฯ: มติชน, 2566).

⁶ ชานันท์ ยอดหงษ์, หลังบ้านคณะราษฎร : ความรัก ปฏิวัติ และการต่อสู้ของผู้หญิง, (กรุงเทพฯ: มติชน, 2566).

⁷ ชาตชาย มุกสง, ปฏิวัติที่ปลายล้น ปรับปรุงแต่งชาติอาหารการกินในสังคมไทยหลัง 2475, (กรุงเทพฯ: มติชน, 2565).

⁸ ศราวุฒิ วิสาพรม, ราษฎรสามัญ หลังวันปฏิวัติ 2475, (กรุงเทพฯ: มติชน, 2559).

⁹ แอนิเมชัน 2475 รุ่งอรุณแห่งการปฏิวัติ - 2475 Dawn of Revolution , (ออนไลน์) เข้าถึงได้จาก:

¹⁰ <https://www.youtube.com/watch?v=rmNvPB6Jxzo>.

ต่อต้านรัฐบาลพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา พร้อมทั้งเรียกร้องให้มีการปฏิรูปสถาบันพระมหากษัตริย์¹⁰ นอกจากนี้ในแง่ในการแสดงออกเชิงสัญลักษณ์จะพบว่าในภาวะที่ความขัดแย้งทางการเมืองเป็นไปอย่างเข้มข้น มีกลุ่มผู้เคลื่อนไหวทางการเมืองทำพิธีฝัง "หมุดคณะราษฎร 2563" ในระหว่างการชุมนุม "ทวงอำนาจคืนราษฎร" ในวันที่ 20 กันยายน พ.ศ. 2563 ในบริเวณพื้นที่ท้องสนามหลวง¹¹ จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นภาพรวมทางสังคมได้ว่า ในปัจจุบันนี้เหตุการณ์ บุคคล กลุ่มบุคคล เรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ในปี พ.ศ. 2475 ได้ถูกนำมาหรือฟื้นทั้งในแง่ของงานวิชาการ นวนิยาย รวมไปถึงการเคลื่อนไหวทางการเมือง

จากการสำรวจการกล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ. 2475 มักปรากฏชุดของคำอธิบายที่ประเมินคุณค่าของการเปลี่ยนแปลง รวมไปถึงบทบาทและสถานะของชนชั้นนำในช่วงเวลาดังกล่าว โดยเฉพาะอย่างยิ่งสถาบันทางการเมือง อย่างสถาบันพระมหากษัตริย์ที่มักจะถูกประเมินอยู่เสมอ และมีข้อสังเกตใหญ่ในปัจจุบันนี้คือ มักมีแนวทางของการประเมินให้ทั้งฝ่ายผู้ก่อการ คือ “คณะราษฎร” และผู้นำเก่าอย่างพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวให้มีลักษณะที่เป็นฝ่ายตรงข้ามกัน แม้ว่าการนำเสนอดังกล่าวนี้จะมีลักษณะที่เชิดชูพระเกียรติและเน้นความสำคัญของของพระมหากษัตริย์ก็ตามแต่ก็ได้ช่วยให้ผู้อ่านมีความเข้าใจต่อข้อเท็จจริงในมิติประวัติศาสตร์การเมืองไทยที่มีความซับซ้อนในระยะเปลี่ยนผ่านทางการเมือง

กลับมาพิจารณาถึงแนวความคิดเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์สามารถแบ่งได้อย่างกว้าง ๆ 2 ประเภทได้แก่ หนึ่ง พระมหากษัตริย์คือ หัวหน้าครอบครัวใหญ่ที่มีความสัมพันธ์กันทางสายเลือดกับหมู่คณะ และสอง พระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขของรัฐในทางการเมืองหรือเป็นผู้มีอำนาจสูงสุดโดยเฉพาะในยุโรปมีความเชื่อในเรื่องลัทธิเทวสิทธิ์ (Divine Right of King) และถือว่าพระมหากษัตริย์ทรงไว้ซึ่งอำนาจอธิปไตยและมีอำนาจสูงสุดในการปกครองประเทศ รวมทั้งมีอำนาจโดยสมบูรณ์ (Absolute) แม้ว่าตามประวัติศาสตร์ชาติไทยจะมีการกล่าวถึงการมีสถาบันพระมหากษัตริย์มาอย่างยาวนานไล่เรียงมาตั้งแต่ยุคสุโขทัยจนถึงปัจจุบัน หากแต่สถาบันพระมหากษัตริย์และความคิดที่เกี่ยวข้องกับสถาบันดังกล่าวก็ได้มีการเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพสังคมและเมื่อลองย้อนพิจารณาถึงความเป็นมาและคติความเชื่อที่เกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ในสังคมไทยจะพบว่าเรื่องนี้ดำรงอยู่ควบคู่กับสังคมมาอย่างช้านานนับตั้งแต่ยุคจารีตกระทั่งยุคสมัยใหม่ที่พระราชอำนาจและแนวความคิดว่าด้วยพระมหากษัตริย์ในสังคมถูกทำลาย เนื่องจากการปรากฏตัวของระบอบการเมืองที่ให้อำนาจแก่ประชาชนได้ปกครองตนเองอย่างระบอบประชาธิปไตย

¹⁰ “ย้อนใหม่ไฉนการก่อตัวของกลุ่ม ‘ราษฎร’ จากปี 2563 และการต่อสู้ที่ยังไม่จบ”, (ออนไลน์) ที่มา: (<https://thestandard.co/people-party-2020-gathering-timeline-for-a-long-fight/>) (2 มกราคม 2568).

¹¹ “หมุดคณะราษฎร: เบื้องหลังพิธีฝังหมุดคณะราษฎร 2563 จาก “พอหมอ” กลุ่ม “ขอนแก่นพอกันที”, (ออนไลน์) ที่มา: (<https://www.bbc.com/thai/thailand-54232265>). (2 มกราคม 2568).

คำที่ใช้เรียกพระเจ้าแผ่นดินหรือผู้ปกครองสูงสุดในสมัยโบราณมีหลากหลายคำอยู่ด้วยกัน อย่างไรก็ตาม กลุ่มคำบาลี-สันสกฤตอันเป็นพื้นฐานในการเรียกพระเจ้าแผ่นดินนั้นมียุคเดียวกัน 3 คำหลัก ได้แก่ ราชา กษัตริย์ และจักรพรรดิ อันเป็นกลุ่มคำที่ก่อให้เกิดคำเรียกอื่น ๆ ในเชิงสรรเสริญพระเจ้าแผ่นดิน เช่นคำว่า มหาราชา ธรรมราชา ธรรมิกราช เทวราชา ราชนันต์ พระมหากษัตริย์ กษัตริยาธิราช มหาจักรพรรดิ ธรรมิกราช มหาจักรพรรดิ จักรพรรดิราช¹² ซึ่งความหมายของคำเหล่านี้มีความทับซ้อนกันอยู่ และแฝงไปด้วยคติพุทธศาสนา แต่อย่างไรก็ดีงานวิจัยชิ้นนี้จะขอใช้คำว่า พระมหากษัตริย์ อันเป็นคำที่คนในสังคมไทยใช้กันอย่างแพร่หลาย

คำว่า “กษัตริย์/กษัตริย์” นี้เป็นคำในภาษาไทยที่ยืมมาจากภาษาสันสกฤตที่ตรงกับคำยืมภาษาบาลีคือคำว่า ชัตติยะ/ชัตติย (เขตต+อีย) อันแปลว่า ผู้เป็นใหญ่แห่งเขต (นา) ที่มีความหมายอย่างชัดเจนว่าหมายถึงผู้ปกป้องรักษาเขตแดน¹³ แต่อย่างไรก็ตาม ในคติพราหมณ์-ฮินดู ที่กษัตริย์หมายถึงวรรณะ 1 ใน 4 ของระบบวรรณะ (caste) ที่มีหน้าที่เป็นผู้ปกป้องรักษาอาณาเขต หรือเป็นนักรบในสงคราม โดยความหมายของกษัตริย์ในคติพราหมณ์ฮินดูนั้นสัมพันธ์อยู่กับระบบวรรณะ ดังปรากฏในคัมภีร์ ภควัทคีตา อัธยาย 18 ระบุว่า “หน้าที่ของกษัตริย์ที่เกิดจากนิสสัยเดิมคือ ความกล้าหาญ ทรงเดช ความมั่นคง ความขะมักเขม้น การไม่ครั่นคร้ามในสงคราม การบริจาทาน และความสามารถในการปกครอง และยังเน้นถึง “สงครามที่เป็นธรรม” หรือ “ธรรมยุทธ” อันเป็นหน้าที่สำคัญของกษัตริย์ในมิติของพราหมณ์-ฮินดูในยุคโบราณ¹⁴ แต่อย่างไรก็ตาม คำว่า “กษัตริย์” ในคติพระพุทธศาสนาได้ปรากฏในพระสูตรตันตปิฎก หมายถึงการเป็นการเป็นพระเจ้าแผ่นดิน ที่เป็นผู้นำปวงชน ดังที่ได้ปรากฏใน อคคัญสูตร ที่ว่า “เพราะเหตุที่สัตว์นั้นเป็นใหญ่แห่งที่นาทั้งหลายฉะนั้น คำว่า 2 ว่า ‘กษัตริย์ กษัตริย์’ จึงเกิดขึ้น” ซึ่งให้เห็นว่า ในทางพุทธศาสนานั้น กษัตริย์นั้นไม่ได้อิงกับระบบวรรณะแต่กลับสัมพันธ์กับคติความเชื่อที่ว่ากษัตริย์เป็นผู้ที่ได้รับการสถาปนาโดยสมมุติจากมหาชน เพื่อดูแลแคว้นแคว้นให้มหาชนมีความสุข¹⁵

คติความเชื่อเรื่องพระมหากษัตริย์นี้สัมพันธ์อยู่กับคติความเชื่อเกี่ยวกับผู้ปกครอง ที่มีบ่อเกิดจากอินเดียในฐานะระบบการปกครองที่มีการพัฒนาตามขนาดของสังคมที่มีความใหญ่และซับซ้อนจากในระดับหมู่บ้าน ชนเผ่า หรือกลุ่มทางสังคม ซึ่งพัฒนาการเหล่านี้จะเป็นรากฐานของคติความเชื่อของระบอบการปกครองกษัตริย์ในสังคมไทยในระยะต่อมา อธิบายโดยสังเขปคือ พระมหากษัตริย์ในยุคแรกนั้นจะมีคุณสมบัติ

¹² คติเรื่องราชาในจารีตวัฒนธรรมไทย, (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2566), หน้า 15.

¹³ พระราชวรมณี (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า 7 อ้างใน เรื่องเดียวกัน หน้า 18.

¹⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 18-19.

¹⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 20.

เฉพาะตัวที่โยงกับอำนาจอันศักดิ์สิทธิ์ของเทพเจ้า หรืออ้างสิทธิธรรมในการปกครองผ่านเทวบัญชาของเทพเจ้า ในช่วงแรกของคติความเชื่อดังกล่าวนี้นั้นพระมหากษัตริย์คือผู้ที่มีพระราชอำนาจสูงสุดในการปกครอง และปกป้องอาณาเขตและประชาชน และมีพราหมณ์ปุโรหิตที่คอยให้คำปรึกษา และทำพิธีในฐานะคนกลางในการสื่อสารระหว่างเทพเจ้าและพระมหากษัตริย์¹⁶ อย่างไรก็ตามในช่วงสิ้นสุดสมัยพระเวท คติเรื่องราชาหรือพระมหากษัตริย์ในสมัยอินเดียโบราณที่มีฝ่ายพราหมณ์-ฮินดูที่เชื่อมโยงอำนาจอันศักดิ์สิทธิ์ของเทพเจ้า ได้ถูกท้าทายจากความเชื่อทางพระพุทธศาสนาที่ได้ก่อกำเนิดและมีความรุ่งโรจน์ โดยที่คติความเชื่อราชาหรือพระมหากษัตริย์ในพุทธศาสนานั้นมิได้สนับสนุนความเชื่อเรื่องเทพเจ้าเอกเช่นเดียวกันกับคติความเชื่อในยุคอินเดียโบราณ แนวคิดของพุทธศาสนานั้นเชื่อว่า ราชาหรือพระมหากษัตริย์มิใช่ผู้ที่ได้รับโองการจากเทพเจ้า เพื่อให้มาปกครองอาณาเขต ดังที่ได้ปรากฏใน “อัคคัญญสูตร” อันเป็นพระสูตรที่ว่าด้วยการกำเนิดโลก การเกิดขึ้นของจักรวาล และสรรพสิ่ง¹⁷ ที่ได้ระบุว่า ราชาหรือพระมหากษัตริย์เป็นบุคคลที่ปวงชนสถาปนาโดยที่สมมุติขึ้นให้เป็นผู้นำ แต่อย่างไรก็ดี ในมิติของคุณสมบัติหรือพระมหากษัตริย์ในอุดมคติในความเชื่อของทั้งพุทธศาสนาและพราหมณ์-ฮินดู ไม่สามารถแยกออกจากกันได้อย่างชัดเจน แต่จะมีความคิดกว้าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์ในแนวทางเดียวกัน กล่าวคือ พระมหากษัตริย์พึงเป็นผู้ปกครองที่มีคุณธรรม มีความเมตตา กรุณา มีความกล้าหาญ และดูแลปกครองปวงชนให้เป็นสุข¹⁸

อย่างไรก็ตาม คติความเชื่อเรื่องพระมหากษัตริย์ที่ก่อตัวและพัฒนาขึ้นในยุคอินเดียโบราณได้แผ่เข้ามาสู่พื้นที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยได้ปรากฏอย่างชัดเจนตั้งแต่พุทธศตวรรษ 7-8 และปรากฏขึ้นอย่างเข้มข้นในช่วงพุทธศตวรรษ 9-10 เนื่องจากนับตั้งแต่ช่วงพุทธศตวรรษที่ 7 อาณาจักรโบราณในพื้นที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้มีการพัฒนาจากชุมชนที่รวมกันกลายมาเป็น “เมือง” หรือ “รัฐ” กระทั่งพุทธศตวรรษที่ 12 การปกครองทั่วภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ล้วนแล้วปกครองด้วยระบบกษัตริย์¹⁹ ด้วยเหตุนี้แล้วจึงมีการนำเอาคติความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์ทั้งในเชิงพราหมณ์-ฮินดู และพุทธศาสนามารับใช้ระบอบการปกครองในพื้นที่ดังกล่าว

สิ่งหนึ่งที่บ่งชี้ให้เห็นว่ารัฐโบราณในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้รับอิทธิพลจากคติความเชื่อจากอินเดียในมิติเกี่ยวกับผู้ปกครองคือ การเข้ามาของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูอันเป็นศาสนาที่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตชาวอินเดีย

¹⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 25.

¹⁷ กันยารัตน์ จันทะบงศ์, พระโสภณพัฒนบัณฑิต และพระมหามิตร สิริตญโญ, “พัฒนาการเกิดของมนุษย์ในอัคคัญญสูตร”

Phimoldhamma Research institute Journal Vol.8 No.1 (January-June 2011), หน้า 99.

¹⁸ คติเรื่องราชาในจารีตวัฒนธรรมไทย, หน้า 28.

¹⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 43.

ต่อมาชาวอินเดียได้เดินทางมายังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เพื่อทำการค้าตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ ขณะเดียวกันชาวอินเดียเหล่านี้ก็ได้นำเอาระบบความเชื่อ วัฒนธรรมเข้ามาเผยแพร่ด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเชื่อ รวมถึงการประกอบพิธีกรรมเพื่อความเป็นสิริมงคลโดยพราหมณ์ประจำราชสำนักที่มีบทบาทอย่างมากในการเชิดชูพระมหากษัตริย์ให้มีคุณสมบัติดังเทพ เพื่อให้ประชาชนรับทราบโดยทั่วกันผ่านการประกอบพิธีกรรมเหล่านี้ เช่น พระราชาพิธีบรมราชาภิเษก พระราชาพิธีน้ำพิพัฒน์สัตยา (holy water ceremony) พระราชาพิธีตรียมปวาย (Tiruvempavai)²⁰ (เรียกทั่วไปว่าพิธีโล้ชิงช้า) จากตัวอย่างเบื้องต้นที่กล่าวมาถือได้ว่าการนำเอาความเชื่อ พิธีกรรม ศาสนามารับใช้การปกครอง อิทธิพลพุทธและพราหมณ์ในพิธีกรรมต่าง ๆ ในพื้นที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ดังจะเห็นได้จากหลักฐานจำนวนหนึ่งในสมัยอยุธยาที่แสดงให้เห็นว่ามีการประกอบพิธีกรรมที่เกี่ยวกับผู้ปกครอง²¹ ซึ่งการแสดงตัวออกว่าเป็นผู้ปกครองด้วยพิธีกรรม เพราะภาวะความเป็นรัฐนั้นมีพิธีกรรมเป็นเครื่องหมายอย่างหนึ่ง จึงเป็นหน้าที่ของพระมหากษัตริย์ที่จะต้อง “แสดง” พิธีกรรม (ซึ่งมีมากมายพิธีกรรม เช่น พระราชาพิธีจรดพระนังคัล พิธีเผาข้าวเพื่อความอุดมสมบูรณ์) ที่ถูกต้องตามลำดับให้ปรากฏแก่สายตาคน การประกอบพระราชพิธีให้ถูกต้อง เพราะการประกอบพิธีอย่างไม่ขาดตกบกพร่องนี้เชื่อกันว่าจะทำให้บ้านเมืองสงบ และปลอดภัยจากภัยพิบัติต่าง ๆ ในยุคอยุธยาถือว่างานเหล่านี้คืองานสำคัญอย่างมาที่ต้องประกอบพิธีกรรมให้ถูกต้อง และจะต้องอาศัยนักปราชญ์ราชบัณฑิตผู้รอบรู้ในศาสตร์ต่าง ๆ ของพิธีกรรม ด้วยเหตุนี้จึงต้องอาศัยพราหมณ์ในการทำพิธี²²

ในมิติของคติความเชื่อพระมหากษัตริย์กับสังคมไทยนั้นอาจกล่าวได้ว่าการเปลี่ยนแปลงควบคู่กับพัฒนาการของรัฐที่มีการคลี่คลายจากรัฐแบบจารีตเข้าสู่รัฐสมัยใหม่ ที่คติความเชื่อเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์มีการปรับตัวให้สอดคล้องกับภาวะทางสังคมและการเมืองที่เปลี่ยนไป กล่าวคือคติความเชื่อ พระราชสถานะและบทบาทของพระมหากษัตริย์กับสังคมไทยนับตั้งแต่ต้นกรุงรัตนโกสินทร์ที่เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกได้ปราบดาขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์เมื่อวันที่ 6 เมษายน พ.ศ. 2325 และได้ทรงสถาปนาพระราชวงศ์ขึ้นใหม่คือ “พระบรมราชจักรีวงศ์”²³ ในสภาวะที่สังคมไทยหรือสยามในขณะนั้นมีการปกครองแบบจารีตที่มี

²⁰ นิพัทธ์ แยมเดช, “อิทธิพล ความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ที่ส่งต่อการสร้างสรรค์วรรณคดีไทย”, *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชพฤกษ์* ปีที่ 1 ฉบับที่ 3 (ตุลาคม 2558-มกราคม 2559), หน้า 3-4

²¹ พิธีบรมราชาภิเษกนี้ ปรากฏในจารึกในพุทธศตวรรษที่ 12 ในพื้นที่จังหวัด อุบลราชธานี และขอนแก่น กล่าวถึงชื่อของ เจ้าชายจิตรเสน ที่ได้รับการอภิเษกเป็นกษัตริย์พระนามว่า พระเจ้ามเหศวรทรงให้ปกครองอาณาเจตนละ ซึ่งมีอาณาเขตคาบเกี่ยวระหว่างภาคอีสานของไทย แถบอุบลราชธานี ขอนแก่นไปจนถึงบางส่วนของประเทศกัมพูชาบางส่วน หลังพิธีจะมีการเปลี่ยนชื่อเพื่อแสดงความยิ่งใหญ่ของพระมหากษัตริย์

²² มีข้อสันนิษฐานว่าในยุคอยุธยานั้นหลังจากที่พระบรมราชาธิราชที่ 2 สามารถตีนครธมได้แล้ว ราชสำนักอยุธยาจึงได้พราหมณ์ผู้เชี่ยวชาญมาเพิ่มอีกจำนวนมาก ส่งผลให้พิธีกรรมต่าง ๆ ได้รับการพัฒนา

²³ ดินาร์ บุญธรรม, *พระมหากษัตริย์ไทยกับพระพุทธศาสนา*, หน้า 150.

พระมหากษัตริย์เป็นพระประมุขในการปกครองประเทศ โดยในช่วงต้นของกรุงรัตนโกสินทร์พระราชสถานะและบทบาทของพระมหากษัตริย์ในช่วงนี้คือการเป็นนักรบเนื่องจากอยู่ในห้วงเวลาของการกอบกู้บ้านเมือง ในช่วงนี้การปกครองบ้านเมืองได้มีการนำเอารูปแบบการปกครองที่มีมาตั้งแต่สมัยพระบรมไตรโลกนาถแห่งกรุงศรีอยุธยา โดยที่พระมหากษัตริย์มีพระราชอำนาจเด็ดขาดในการปกครองประเทศ มีอัครมหาเสนาบดี 2 ตำแหน่ง และปกครองโดยใช้ระบบจตุสดมภ์ ในส่วนของสภาพเศรษฐกิจนั้นเป็นลักษณะเศรษฐกิจแบบยังชีพ โดยใน 3 รัชกาลแรกแห่งกรุงรัตนโกสินทร์มีการทำสงครามอยู่บ่อยครั้ง ไม่ว่าจะเป็นการทำสงครามใหญ่กับพม่าถึง 8 ครั้ง ในรัชกาลที่ 1 และในสมัยรัชกาลที่ 3 สยามได้ทำศึกกับเวียดนามเพื่อแย่งความเป็นใหญ่เหนือกัมพูชา มีการปราบกบฏตามเมืองประเทศราช แต่อย่างไรก็ตามในระยะต่อมาสยามก็ได้เผชิญกับความท้าทายกับอำนาจจักรวรรดินิยมเมื่อประเทศข้างเคียงได้เริ่มกลายเป็นประเทศในอาณานิคมของชาติตะวันตก²⁴ จากประสบการณ์ของสถานการณ์การเมืองระหว่างประเทศรอบข้างสยาม ส่งผลให้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักว่าสยามไม่อาจจะดำเนินนโยบายโดดเดี่ยวตนเองได้อีกต่อไปหากต้องการรักษาเอกราชของสยามไว้ ด้วยเหตุนี้พระองค์จึงทรงดำเนินนโยบายเปิดประเทศในรัชสมัยของพระองค์ พระองค์ทรงต้อนรับคณะทูตอังกฤษที่มีเซอร์จอห์น เบาว์ริง ผู้เป็นหัวหน้า ต่อมาในระยะไม่ถึงเดือนได้มีการลงนามสนธิสัญญาความสัมพันธ์ทางการทูตและการค้า ในพ.ศ. 2398 การทำสนธิสัญญาเบาว์ริงนี้ได้นำไปสู่ความเปลี่ยนแปลงอื่น ๆ ตามมา สังคมสยามได้ปรับเปลี่ยนเข้าสู่กระบวนการสร้างรัฐชาติแบบสมัยใหม่ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระมหากษัตริย์ในฐานะองค์ประมุขของประเทศต้องทรงพบกับความเปลี่ยนแปลงก็ได้มีการปรับเปลี่ยนบทบาทของพระมหากษัตริย์แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ในระยะต่อมา ดังจะเห็นได้ว่าได้มีการเตรียมพระมหากษัตริย์ให้พร้อมเป็นผู้ที่รับกับสิ่งแวดล้อมใหม่ กล่าวคือ ได้มีการให้การศึกษารูปแบบจารีตและแบบสมัยใหม่แก่ราชโอรสและราชธิดา เฉพาะอย่างยิ่งเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ ที่มีการจ้างชาวต่างชาติให้เข้ามาถวายพระอักษร ส่งผลให้เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ได้ทรงศึกษาภาษาอังกฤษ และได้ทรงสดับรับฟังเรื่องราวอันเกี่ยวกับโลกภายนอก ซึ่งส่งผลอย่างยิ่งต่อโลกทัศน์ของผู้ที่จะปกครองบ้านเมืองในภายภาคหน้า²⁵ ปัจจัยเหล่านี้ล้วนส่งผลต่อรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ได้มีการปฏิรูปหลากหลายเรื่องด้วยกันไม่ว่าจะเป็น การสร้างรัฐชาติแบบสมัยใหม่ การพัฒนาให้เกิดความทันสมัยในด้านต่าง ๆ เพื่อนำสยามไปสู่สังคมสมัยใหม่ และการปฏิรูปการบริหารราชการแผ่นดิน²⁶ ดังนั้นจะเห็นได้อย่างชัดเจนว่าเมื่อสยามเข้าสู่รัชสมัยดังกล่าว จะ

²⁴ ลิขิต ธีรเวคิน, วิวัฒนาการการเมืองการปกครองไทย, พิมพ์ครั้งที่ 9 (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2548), หน้า 91-92.

²⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 102-103.

²⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 105.

เห็นได้ว่าบทบาทของพระมหากษัตริย์ได้เปลี่ยนแปลงไปสู่ผู้กำหนดอนาคตของชาติบ้านเมือง²⁷ ท่ามกลางที่สภาพการเมืองระหว่างประเทศก็ได้เปลี่ยนแปลงไปเมื่อเปรียบเทียบกับช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์ที่พระมหากษัตริย์มีบทบาทอันสำคัญในการสู้รบเพื่อปกป้องประเทศ

เมื่อกล่าวถึงมิติของคติความเชื่อทางศาสนาที่มีอิทธิพลต่อการปกครองระบอบกษัตริย์ที่เกิดขึ้นในช่วงกรุงรัตนโกสินทร์นั้นพบว่า ได้ปรากฏแนวคิดใหม่เกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ที่เกิดขึ้น คือ การอัญเชิญผู้ที่เป็นที่ยอมรับให้ขึ้นครองแผ่นดิน ซึ่งเรียกว่า “อเนกชนนิกรสมโสมมคติ” อันเป็นจุดเริ่มต้นแนวคิดเกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ที่ปรากฏขึ้นในยุครัตนโกสินทร์ ที่พระมหากษัตริย์จะต้องเป็นผู้มาจากการยอมรับของประชาชนมากกว่าการผลัดแผ่นดินเนื่องจากการแย่งชิงราชบัลลังก์เฉกเช่นสมัยอยุธยาและเป็นแนวคิดที่มีอิทธิพลต่อแนวคิดเกี่ยวกับพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ในยุคนี้ แม้ว่าจะมีการรื้อฟื้นขนบธรรมเนียมราชประเพณีที่ได้รับอิทธิพลมาจากศาสนาพราหมณ์ในสมัยอยุธยา ทว่าก็ได้ไม่นำมาใช้ในลักษณะที่เป็นโครงสร้างอย่างแท้จริงของสถาบันพระมหากษัตริย์ เพียงแต่ถูกใช้ให้เป็นเพียงเครื่องประกอบในลักษณะของประเพณีที่บ่งชี้ให้เห็นถึงความเป็นมาที่เก่าแก่ และประชาชนจำนวนไม่น้อยก็ยังคงเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ของพระผู้เป็นเจ้า แม้ว่าในระยะต่อมาลักษณะความเชื่อแบบฮินดูจะเสื่อมคลายลง และอิทธิพลของศาสนาพุทธได้มามีบทบาทต่อพระมหากษัตริย์ และพระมหากษัตริย์ของไทยทุกพระองค์ทรงเป็นพุทธมามะกะ และด้วยอิทธิพลทางศาสนานี้ได้ส่งผลไปสู่ แนวความคิดเกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ในสมัยรัตนโกสินทร์ โดยเชื่อมั่นว่าพระมหากษัตริย์ทรงตั้งมั่นอยู่ในหลักธรรมะ ที่ประกอบไปด้วย ทศพิธราชธรรม 10 ประการ สังคหวัตถุ 4 ประการ และจักรวรรดิวัตร 12 ข้อ เพราะว่าพระพุทธเจ้าประสูติมาในวาระกษัตริย์ โดยได้ตรัสสั่งสอนธรรมแก่ผู้ครองแผ่นดินหลายประการ และมีการดัดแปลงกิจวัตรของพระมหากษัตริย์ในยุคพระเวทจากการฆ่าเพื่อบูชายัญเทพเจ้ามาเป็นการกระทำเพื่อประโยชน์ประชาชน ธรรมดังกล่าวนี้พระมหากษัตริย์ไทยยึดถือเป็นแนวทางมาตลอดในสมัยรัตนโกสินทร์²⁸

หากพิจารณาตามพัฒนาการทางสังคมดังที่ได้กล่าวข้างต้นจะพบว่าประเทศไทยได้เคยผ่านช่วงเวลาของการเปลี่ยนประเทศเข้าสู่รัฐสมัยใหม่ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เนื่องด้วยปัจจัยภายนอกคือเพื่อเลี่ยงภัยจากการเข้ามาล่าเมืองขึ้นจากประเทศเจ้าอาณานิคมที่นับวันจะเข้ามาครอบครองพื้นที่เอเชีย ส่วนปัจจัยภายในคือเพื่อตั้งอำนาจการบริหารเข้าสู่ส่วนกลาง ดังปรากฏอย่างชัดเจนว่า

²⁷ อรรถจักร สัตยานุรักษ์, การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของชนชั้นผู้นำไทย ตั้งแต่รัชกาลที่ 4-พ.ศ. 2475, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538).

²⁸ ธงทอง จันทรางศุ, “พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ในทางกฎหมายรัฐธรรมนูญ”, วิทยานิพนธ์นิติศาสตร์มหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529, หน้า 32-33.

ในรัชสมัยดังกล่าวได้เกิดการเปลี่ยนแปลงภายในประเทศนานับการไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาประเทศให้ทันสมัย ผ่านการนำเอาเทคโนโลยีที่นำสมัยเข้ามาใช้ในสยาม ส่วนในมิติของการปกครองมีการปฏิรูประบบราชการให้มีความทันสมัย ผ่านการก่อตั้งกระทรวงแทนที่การบริหารงานจากแบบเดิมที่เคยใช้มานานนับตั้งแต่สมัยอยุธยา โดยในประเด็นเรื่องการปฏิรูปด้านการปกครองนี้จะเห็นได้จากพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่มุ่งปฏิรูปการบริหารราชการแผ่นดิน ว่า

“... การต้องการในเมืองเราการสองสิ่งนี้ ที่เป็นที่ต้องการสำคัญนั้น คือคอเวอนเมนต์รีฟอม จำเป็นที่จะให้พนักงานของราชการแผ่นดินทุก ๆ กรมทำการให้ได้เนื้อเต็มหน้าที่ แลให้ได้ประชุมความต้องการอย่างหนึ่ง ความต้องการอีกอย่างหนึ่งนั้น คือผู้ทำกฎหมายให้เป็นผู้สำหรับที่จะตรีตรองตรวจการทุกสิ่งทุกอย่างในพวกที่เข้ามาแล้วนั้น จะทำฤตต์ลินการขัดข้องด้วยทุกวันนี้จะหาผู้ที่ทำกฎหมายได้ เกือบจะเรียกว่าไม่มีทีเดียวได้คิดที่จะทำกฎหมายอันใดอันหนึ่งหลายเรื่องหนักหนาแล้ว ไม่สำเร็จไปได้สักเรื่องหนึ่ง เพราะผู้ที่จะทำได้นั้นมักเป็นผู้ที่มีการในตำแหน่งที่ต้องทำเสมอจะเหลือที่จะทำได้... รวมความอย่างเดียวคือคอเวอนเมนต์รีฟอมแลเป็นต้นเหตุที่จะจัดการทั้งปวงได้สำเร็จตลอด ถ้าการเรื่องนี้ยังไม่เป็นการเรียบร้อยได้แล้ว การอื่น ๆ ยากนักที่จะตลอดไป เพราะฉะนั้นเราจึงขอให้ท่านทั้งปวงคิดการเรื่องนี้ควรตามที่รับมาว่าจะคิดนั้นเถิด...”²⁹

กล่าวได้ว่าพระราชกรณียกิจด้านการปฏิรูปด้านปกครองที่เกิดขึ้นในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นถือได้ว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงอันสำคัญที่เกิดขึ้นในมิติของพระราชบาทของพระมหากษัตริย์ของกรุงรัตนโกสินทร์ ผลที่ตามมาจากการปฏิรูปการบริหารราชการแผ่นดินส่งผลให้เกิดการรวมศูนย์อำนาจเข้าสู่ส่วนกลางได้เป็นครั้งแรกและเป็นรัฐแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์อย่างสมบูรณ์ โดยรัฐแบบดังกล่าวนี้มีจุดกำเนิดในยุโรปในศตวรรษที่ 11 แต่ในไทยนั้นได้เกิดกระบวนการเปลี่ยนแปลงจนท้ายที่สุดสามารถก่อรูปเป็นรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่พระมหากษัตริย์มีพระราชอำนาจบริหารราชการแผ่นดินอย่างเด็ดขาดในศตวรรษที่ 19³⁰ อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนภายในนี้ก็เพียงการเปลี่ยนแปลงทางการปกครองมากกว่าที่จะเปลี่ยนรูปแบบการปกครองให้ไปเป็นการปกครองโดยเปิดให้มีระบบรัฐสภาที่จะเป็นพื้นที่ให้แก่ตัวแทนของประชาชนได้สามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการปกครองประเทศ ดังปรากฏในพระบรมราชาธิบายว่า

²⁹ กรมศิลปากร, เจ้านายและข้าราชการกราบบังคมทูลความเห็นจัดการเปลี่ยนแปลงราชการแผ่นดิน ร.ศ. ๑๐๓ และพระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฉาปนกิจศพ หม่อมสนธิท กฤดากร ณ เมรุวัดธาตุทอง พระชนมชีพ วันที่ 6 มีนาคม พุทธศักราช 2510 (พระนคร: กรมศิลปากร, 2510), หน้า 57-60.

³⁰ กุลลดา เกษบุญชู มีต์, ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์: วิวัฒนาการรัฐไทย, (นนทบุรี: ฟาเคียวกัน, 2562), หน้า 3.

ด้วยความสามัคคี พระองค์ทรงยอมรับว่าการมีสภา มีพรรคการเมืองนั้นเป็นของดีมีประโยชน์ ทว่า สิ่งเหล่านี้ดีสำหรับประเทศยุโรปที่นำเอาระบบรัฐสภามาใช้ด้วยความจำเป็น และได้มีการฝึกฝนคิดกันมาเป็นหลายร้อยปี ซึ่งแตกต่างจากประเทศไทยอย่างมาก³¹ ดังที่พระองค์ทรงเห็นว่า “... บ้านเมืองเราเคยรักษามาอย่างไรให้ช่วยกันรักษาไปตามเดิม... ไม่เอาอย่างยกเยื้องไปตามประเทศใด...”³² อย่างไรก็ดีในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะยังไม่มีการเปลี่ยนแปลงในระดับการเปลี่ยนระบอบการปกครอง และปรับเปลี่ยนพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ไปยังประชาชนตามระบบรัฐสภา อย่างไรก็ตาม ในรัชสมัยนี้ได้ปรากฏสัญญาณของการเปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงทางความคิดในหมู่ของผู้ที่ได้อิทธิพลจากแนวความคิดตะวันตก ซึ่งความคิดทางการเมืองนั้นถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของอิทธิพลจากตะวันตก ประกอบกับการที่มีผู้ศึกษาในเขตเมืองหลวง รวมทั้งเหล่าข้าราชการและขุนนางที่เคยได้มีประสบการณ์ในการรับรู้แนวความคิดจากโลกตะวันตก จึงกล่าวได้ว่าคนกลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่มีศักยภาพในการทำยาระบอบการเมืองอย่างมาก³³

นับตั้งแต่รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นบทบาทของพระมหากษัตริย์ได้มีการแปรเปลี่ยนไปอย่างมหาศาล ท่ามกลางการไหลบ่าเข้ามาของอุดมการณ์ทางการเมือง รวมไปถึงการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองในต่างประเทศที่เริ่มมีการยกเลิกระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มีมากขึ้น และปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในหลายประเทศได้ถูกโค่นล้ม และได้กลายมาเป็นแรงบันดาลใจให้แก่กลุ่ม “กบฏ ร.ศ.130” ในรัชสมัยนี้ ต่อมาเมื่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นครองราชย์ พระองค์เพิ่งมีพระชนมพรรษา 32 พรรษา โดยก่อนเสด็จขึ้นครองราชย์ พระองค์ได้รับการศึกษาวิชาทางการทหาร และทรงใช้ชีวิตในประเทศอังกฤษหลายปี ทรงเป็นพระราชโอรสลำดับท้าย ในสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ที่ไม่คาดคิดว่าพระองค์เองจะได้เสด็จขึ้นครองราชย์ เมื่อเสด็จขึ้นครองราชย์พระองค์ได้ดำเนินการประกาศพระบรมราชโองการแต่งตั้งอภิรัฐมนตรีและตั้งอภิรัฐมนตรีสภา โดยให้มีหน้าที่ถวายคำปรึกษาแก่พระมหากษัตริย์ ซึ่งพระราชประสงค์ของการแต่งตั้งนี้เพื่อเรียกความเชื่อมั่นจากประชาชนและกอบกู้เกียรติภูมิของราชวงศ์³⁴ ทว่า อภิรัฐมนตรีสภาที่ตั้งขึ้นมานั้นกลับถูกวิพากษ์วิจารณ์จากหนังสือพิมพ์และผู้ที่อยู่นอกระบอบ ยิ่งไปกว่านั้น

³¹ ชัยอนันต์ สมุทวณิช, การเมืองการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองไทย 2411-2475, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์บรรณกิจ, 2523), หน้า 49

³² หน้าเดียวกัน.

³³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 51.

³⁴ เบนจามิน เอ. บัทสัน, อวสานสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในสยาม, แปลจาก The End of the Absolute Monarchy in Siam, แปลโดย พรรณงาม เถาธรรมสาร, สดใส ชันติวรพงศ์ และศศิธร รัตน์ ณ อยุธยา, บรรณาธิการแปลโดย กาญจน์ ละอองศรี และยุพา ชุมจันทร์ (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2555), หน้า 40-42.

สภาที่ถูกตั้งขึ้นมาในรัชสมัยกลับกลายเป็นสิ่งที่ขัดขวางการปฏิรูปทางการเมือง เนื่องจากประกอบไปด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นผู้ใหญ่หลายพระองค์ที่ล้วนแล้วไม่ทรงเห็นด้วยกับแนวทางการปฏิรูปของพระองค์³⁵

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงตระหนักถึงความเสื่อมของสถาบันพระมหากษัตริย์ ดังที่ปรากฏในพระราชบันทึกถึงพระกัลยาณไมตรี (ฟรานซิส บี. แซร์) เรื่อง *Problems of Siam* หลังจากที่ได้ทรงครองราชย์ราว 6 เดือนเศษ ความตอนหนึ่งในพระราชบันทึก แสดงให้เห็นถึงการตระหนักถึงความเปลี่ยนแปลงที่ส่งผลกระทบต่อระบอบการเมืองในขณะนั้น ว่า

“...สิ่งต่าง ๆ ได้เริ่มเปลี่ยนแปลงไปในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ พระเจ้าแผ่นดินยังเป็นที่เคารพและเกรงกลัวอยู่มาก แม้ว่าในตอนปลายรัชสมัยจะมีคนหนุ่มกลุ่มหนึ่งเริ่มวิพากษ์วิจารณ์พระมหากษัตริย์ในหลาย ๆ ด้าน แต่ก็มิได้เป็นไปอย่างเปิดเผย ในรัชสมัยที่เพิ่งสิ้นสุดลง หลายสิ่งหลายอย่างได้ทวีความเลวร้ายไปมาก เนื่องจากเหตุหลายประการ พระเจ้าแผ่นดินกลายเป็นผู้ที่ตกอยู่ใต้อิทธิพลของข้าราชการบริพารคนโปรด ข้าราชการทุกคนถูกเฟื่องเลี้ยงบ้างมาก บ้างน้อย ในด้านฉ้อราษฎร์บังหลวง หรือเล่นพรรคเล่นพวก ยังนับเป็นโชคที่พระบรมวงศานุวงศ์ยังเป็นที่เคารพยกย่องว่าเป็นคนซื่อสัตย์ สิ่งที่เป็นที่น่าเสียดายยิ่งคือข้าราชการสำนักของพระองค์เป็นที่เกลียดชังอย่างรุนแรง และในตอนปลายรัชสมัยก็ถูกล้อเลียนเยาะเย้ย กำเนิดของหนังสือพิมพ์ฟรีเพรส ทำให้สถานการณ์ในขณะนั้นขยายตัวเลวร้ายขึ้น ฐานะของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เป็นสิ่งที่ตกอยู่ในสภาวะลำบาก ความเคลื่อนไหวทางความคิดในประเทศแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า ระยะเวลาของระบอบเอกราชไต่ตอยเหลืออยู่น้อยลงเต็มที...”³⁶

การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองครั้งสำคัญในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว คือ การตั้งคณะกรรมการเพื่อจัดระเบียบของมนตรี เพื่อปฏิรูปการปกครองให้มีสภาองคมนตรีทำหน้าที่นิติบัญญัติ³⁷ การประชุมของคณะกรรมการเพื่อจัดระเบียบของมนตรีได้นำไปสู่การที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานพระราชบันทึกเรื่อง *Democracy in Siam* เพื่อตอบจดหมายของหม่อมเจ้าสิทธิพร กฤดากร ในเนื้อหาของบันทึกดังกล่าวได้แสดงให้เห็นถึงแนวทางพระราชดำริด้านการปกครองของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงตระหนักถึงความเปลี่ยนแปลงภายนอกประเทศและภายในประเทศ และการเปลี่ยนผ่านสยามให้เข้าสู่ระบอบประชาธิปไตย โดยพระองค์ทรงตระหนักว่าสยามยังไม่พร้อมสำหรับ

³⁵ นิธิ เอียวศรีวงศ์, ชาติไทย, เมืองไทย, แบบเรียนและอนุสาวรีย์ ว่าด้วยวัฒนธรรม, รัฐและรูปการจิตสำนึก, (กรุงเทพฯ: มติชน, 2538), หน้า 132-133.

³⁶ แกมสุข นุ่มนนท์, พันอดีต (กรุงเทพฯ: ก้องเกียรติ, 2522), หน้า 70-71.

³⁷ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 7, สบ. 2.42/69 เรื่อง รายงานการประชุมกรรมการองคมนตรี

ประชาธิปไตยเนื่องจากประชาชนที่มีการศึกษายังมีจำนวนน้อย และในขณะเดียวกันปัญหาชาวจีนโพ้นทะเลที่อพยพเข้ามาทำงานในสยาม ก็เป็นปัญหาที่มีความท้าทายอย่างมาก เนื่องจากว่าคนกลุ่มนี้สามารถอยู่เบื้องหลังทางการเมืองได้จากการให้เงินสนับสนุนพรรคการเมือง ดังนั้น หากปล่อยให้เกิดระบบรัฐสภาขึ้นก็อาจจะนำไปสู่การกลายเป็นช่องทางให้คนกลุ่มนี้สามารถควบคุมการเมืองในสยามได้³⁸

นอกจากการปรับปรุงสถาบันทางการเมืองดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวยังปรากฏเค้าโครงว่าด้วยการปกครองหรือที่เรียกกันโดยทั่วไปว่ารัฐธรรมนูญ 2 ฉบับ³⁹ ซึ่งร่างรัฐธรรมนูญทั้ง 2 ฉบับดังกล่าว ยังคงไว้ซึ่งพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ แต่ก็ได้สะท้อนถึงพระราชดำริของพระองค์ที่ถือได้ว่าเป็นการตอบสนองต่อความเปลี่ยนแปลงภายในสังคมที่เกิดขึ้น

จากที่กล่าวมาพอสังเขป จะเห็นได้ว่าเมื่อเข้าสู่รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงตระหนักดีถึงความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่นับวันระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่พระมหากษัตริย์ทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจในการบริหารประเทศเริ่มจะเสื่อมคลายลง พระองค์ในฐานะชนชั้นนำทางการเมืองที่ทรงไว้ซึ่งอำนาจอันสูงสุดก็ได้แสวงหาหนทางการจัดวางสถาบันพระมหากษัตริย์ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลง แต่ไม่สามารถกระทำสำเร็จจนเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองขึ้นในปี พ.ศ. 2475

กล่าวได้ว่าแนวคิดเกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์และพระมหากษัตริย์นับตั้งแต่ยุคจารีตนั้นมีการเปลี่ยนแปลงให้เข้ากับสภาพสังคมเสมอ มีการนำเอาคติทางศาสนามาใช้เพื่อจรรโลงสถาบันพระมหากษัตริย์ ต่อมาเมื่อสยามสามารถปฏิรูประบอบราชการแผ่นดินได้ซึ่งเป็นยุคระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่พระมหากษัตริย์ทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจในการบริหาร แต่อย่างไรก็ตามในศตวรรษที่ 19 ก็ได้เกิดความท้าทายระบอบการปกครองดังกล่าวเนื่องจากการล่มสลายของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในต่างประเทศ และถูกแทนที่ใหม่ด้วยระบอบการปกครองที่มีตัวแทน และการจำกัดอำนาจของพระมหากษัตริย์ ความท้าทายดังกล่าวก็ได้เป็นสิ่งที่สยามเผชิญเช่นกันแม้จะมีความพยายามปรับตัวเชิงสถาบันแล้วก็ตาม หากแต่ท้ายที่สุดก็ได้เกิดปฏิวัติ พ.ศ. 2475 อันเป็นการเริ่มศักราชใหม่ของการที่เปิดให้สามัญชนสามารถเข้ามาบริหารประเทศแทนระบอบการปกครองเดิมที่พระมหากษัตริย์ทรงมีพระราชอำนาจบริหารแผ่นดิน และได้จำกัดพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ลงเป็นครั้งแรกในไทย และเป็นการจัดความสัมพันธ์ทางอำนาจใหม่ภายในสังคม

³⁸ สนธิ เตชานันท์, แผนพัฒนาการเมืองไปสู่การปกครองระบอบ “ประชาธิปไตย” ตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2469-2475) (กรุงเทพฯ: สถาบันพระปกเกล้า, 2545), หน้า 265-268.

³⁹ ประชาไท, อ่านร่างรัฐธรรมนูญสมัยรัชกาลที่ 7 “ฉบับพระยากัลยาณไมตรี” และ “ฉบับพระยาศรีวิสารวาจา” (ออนไลน์) เข้าถึงได้จาก <https://prachatai.com/journal/2017/04/71108>. (2 กุมภาพันธ์ 2568).

ดังได้กล่าวไปข้างต้นจะเห็นได้ว่าสถาบันพระมหากษัตริย์ในไทยนั้นมีพลวัตอยู่ตลอดเวลา ด้วยเหตุนี้ งานวิจัยชิ้นนี้ได้มีคำถามว่า แท้ที่จริงแล้วนั้นในห้วงเวลาของการเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ระบอบประชาธิปไตยนั้น ฝ่ายรัฐบาลในระบอบการเมืองแบบใหม่ได้จัดวาง หรืออธิบายเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับสถาบันพระมหากษัตริย์ไว้ อย่างไร หากค้นคว้าจากเอกสารราชการที่เอกสารต่าง ๆ ที่ถูกผลิตขึ้นในขณะนั้น ซึ่งอาจจะช่วยให้ผู้คนในปัจจุบันได้เห็นข้อเท็จจริงที่เคยเกิดขึ้นในบริบทจริง มิใช่การเลือกหยิบ หรือเลือกเชื่อคำอธิบายจากชุดใดชุดหนึ่งอันจะทำให้ทั้งฝ่ายคณะราษฎร หรือพระมหากษัตริย์ถูกตัดสินว่าเป็นคนดีหรือผู้ร้าย ซึ่งทั้งหมดนี้จะไม่พ้นกรอบของ “เรื่องเล่า” ที่จะถูกนำไปใช้เป็น “เครื่องมือทางการเมือง” ท่ามกลางสังคมไทยที่อยู่ในสภาวะที่มีความแตกต่างทางความเชื่ออย่างสูง อีกทั้งบทบาทและประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวกับช่วงเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ระบอบประชาธิปไตยในบางประเด็นจะได้ถูกคลี่คลาย

หากพิจารณาในเบื้องต้นจะพบว่างานศึกษาที่ทำการศึกษาเรื่องราวของพระมหากษัตริย์ในระยะเปลี่ยนผ่านนี้มีอยู่จำนวนมาก ทว่าผู้วิจัยก็ค้นพบช่องว่างของการศึกษา กล่าวคือ งานศึกษาส่วนใหญ่แล้วมันมีแนวทางการศึกษาบทบาทหรือมีเนื้อหาว่าด้วยพระมหากษัตริย์ในระยะเปลี่ยนผ่าน ไม่ว่าจะเป็นในมิติประวัติศาสตร์กฎหมาย หรือในมิติทางรัฐศาสตร์ เช่น เรื่อง “ขอฝันใฝ่ในฝันอันเหลือเชื่อ ความเคลื่อนไหวของขบวนการปฏิรูปกษัตริย์สยาม (พ.ศ. 2475-2500)”⁴⁰ “นี่คือปณิธานที่หาญมุ่ง ช้อกเถียงว่าด้วยสถาบันพระมหากษัตริย์ในองค์การจัดทำรัฐธรรมนูญของไทย ตั้งแต่ พ.ศ. 2475-2550”⁴¹ และล่าสุดคือเรื่อง “ระบอบพระมหากษัตริย์ที่มีประชาธิปไตยเป็นการปกครอง”⁴² จากตัวอย่างข้างต้นที่นำมากล่าวถึงนี้จะเห็นได้ว่าประเด็นการศึกษาพระมหากษัตริย์อันเป็นสถาบันทางการเมืองหนึ่งที่สำคัญได้ถูกนำไปศึกษาหลากหลายมิติดังจะกล่าวโดยละเอียดในบทที่ 2 แต่อย่างไรก็ดี ในมิติที่จะทำการศึกษาในมิติทางประวัติศาสตร์ที่จะค้นคว้าผ่านเอกสารแห่งยุคสมัย และเจาะจงไปที่การตั้งคำถามว่า แท้จริงแล้ว ในช่วงต้นของระยะเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ระบอบประชาธิปไตย หลังจากที่ได้เปลี่ยนระบอบการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตยแล้ว ที่จริงรัฐบาลในระบอบการเมืองใหม่ได้มีการจัดวาง หรือสร้างคำอธิบายที่เกี่ยวข้องกับสถาบันพระมหากษัตริย์ไว้อย่างไรผ่านการสื่อสารโดยฝ่ายรัฐ เช่น เอกสารราชการที่ถูกส่งไปตามท้องถิ่นต่าง ๆ หนังสือที่ถูกผลิตขึ้นในช่วงเวลาดังกล่าว หรือแม้แต่ตามหน้าหนังสือพิมพ์เองเป็นอย่างไร ซึ่งการทำความเข้าใจต่อประเด็นดังกล่าวตามบริบทที่เกิดขึ้นจริงจะช่วยให้ผู้ที่สนใจเข้าใจมิติทางการเมืองที่ลึกซึ้ง และรอบด้านมาก

⁴⁰ ณัฐพล ใจจริง, ขอฝันใฝ่ในฝันอันเหลือเชื่อ ความเคลื่อนไหวของขบวนการปฏิรูปกษัตริย์สยาม (พ.ศ. 2475-2500), (นนทบุรี: ฟ้าเดียวกัน, 2564).

⁴¹ สมชาย ปรีชาศิลป์กุล, นี่คือปณิธานที่หาญมุ่ง ช้อกเถียงว่าด้วยสถาบันพระมหากษัตริย์ในองค์การจัดทำรัฐธรรมนูญของไทย ตั้งแต่ พ.ศ. 2475-2550, (นนทบุรี: ฟ้าเดียวกัน, 2561).

⁴² กษิติศ อนันท์นาท, ระบอบพระมหากษัตริย์ที่มีประชาธิปไตยเป็นการปกครอง, (กรุงเทพฯ: สยามปริทัศน์, 2567).

ยิ่งขึ้น และช่วยลดภาวะที่จะพิจารณาหรือตัดสินใคร ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงการปกครองว่าเป็นฝ่ายถูกหรือผิด หรือเป็นการเลือกใช้อำนาจนอกบริบทแล้วนำไปโจมตีกันทางการเมืองอันจะส่งผลเสียต่อการรับรู้ประวัติศาสตร์การเมืองในช่วงเปลี่ยนผ่าน โดยงานวิจัยชิ้นนี้จะมุ่งทำความเข้าใจการอธิบายและการจัดวางสถาบันพระมหากษัตริย์ในช่วงต้นของการเปลี่ยนแปลงการปกครองคือนับตั้งแต่ พ.ศ. 2475 – 2481 อันเป็นช่วงต้นของการเปลี่ยนแปลง ก่อนพันตรีหลวงพิบูลสงครามจะดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีซึ่งการดำเนินนโยบายด้านการเมืองและวัฒนธรรมจะเปลี่ยนแปลงไปจากช่วงแรก

1.2 คำถามงานวิจัย

ในช่วงต้นของระยะเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ระบอบประชาธิปไตย หลังจากที่ได้เปลี่ยนระบอบการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตยแล้ว แต่ที่จริงรัฐบาลในระบอบการเมืองใหม่ได้มีการจัดวาง หรือสร้างคำอธิบายที่เกี่ยวข้องกับสถาบันพระมหากษัตริย์ไว้อย่างไรผ่านการสื่อสารโดยฝ่ายรัฐ เช่น เอกสารราชการที่ถูกส่งไปตามท้องถิ่นต่าง ๆ หนังสือที่ถูกผลิตขึ้นในช่วงเวลาดังกล่าว หรือแม้แต่ตามหน้าหนังสือพิมพ์เองเป็นอย่างไร

1.3 วัตถุประสงค์

1.3.1 เพื่อศึกษาการจัดวางและคำอธิบายที่เกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ในระยะเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ระบอบประชาธิปไตย

1.3.2 เข้าใจข้อเท็จจริงและความซับซ้อนทางการเมืองในช่วงเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ระบอบประชาธิปไตยผ่านการค้นคว้าเอกสารทางประวัติศาสตร์

1.4 ขอบเขตของการวิจัย

เป็นการศึกษาเชิงเอกสารที่จะศึกษาผ่านเอกสารของฝ่ายรัฐบาลเป็นหลัก ไม่ว่าจะเป็นรายงานการประชุมสภา รายงานจากฝ่ายหน่วยงานราชการหรือจากฝ่ายรัฐบาล หนังสือพิมพ์เก่า หนังสือหรือหนังสือที่ได้รับอนุญาตจากฝ่ายรัฐบาลในการจัดพิมพ์เพื่อเผยแพร่ระบอบการปกครองแบบใหม่ โดยจะใช้เอกสารที่ถูกพิมพ์ขึ้นตั้งแต่ พ.ศ. 2475-2481 เท่านั้น อันเป็นช่วงเวลาทางการเมืองช่วงหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองก่อนที่พันตรี หลวงพิบูลสงครามจะเข้าดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี

บทที่ 2

บททวนวรรณกรรม

คำว่า “กษัตริย์” เป็นภาษาสันสกฤต ตรงกับภาษาบาลีว่า “ชัตติยะ” แปลว่า นักรบ สำหรับ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 ให้ความหมายของคำว่า “กษัตริย์” หมายถึง นักรบหรือผู้ป้องกันภัย¹ ในทางพัฒนาการทางสังคมนั้นจะพบว่าพระมหากษัตริย์ในยุคจารีตจะต้องทำการรบเพื่อขยายดินแดน เพราะฉะนั้นแล้วในช่วงของยุคนี้ผู้ที่เหมาะแก่ตำแหน่งพระมหากษัตริย์จึงเป็นผู้ที่มีความสามารถในการสู้รบ และขยายดินแดน อย่างไรก็ตามเมื่อสังคมมีพัฒนาการและมีความซับซ้อนมากขึ้น บทบาทและหน้าที่ของพระมหากษัตริย์ก็ได้มีการเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อสังคมพัฒนามาสู่ระยะที่เรียกว่า รัฐสมัยใหม่ ที่บทบาทพระมหากษัตริย์มีการปรับเปลี่ยนและแตกต่างจากยุคจารีตอย่างชัดเจน ยิ่งไปกว่านั้นเมื่อสังคมมีการเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ระบอบประชาธิปไตย พระราชสถานะและบทบาทของพระมหากษัตริย์ล้วนแล้วจะต้องมีการปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับยุคสมัย ดังได้กล่าวถึงไปแล้วในบทที่ 1 ในบทนี้จะทำหน้าที่ขยายพรมแดนความรู้ว่าด้วยเรื่องการศึกษาและงานเขียนที่เกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์ เพื่อให้ผู้อ่านเห็นถึงภาพรวมของงานที่เกี่ยวข้องในระยะเวลาที่ผ่านมา และช่วยให้เห็นถึงช่องว่างที่ยังขาดการศึกษาในประเด็นดังกล่าว

ผู้วิจัยได้จำแนกประเภทประเด็นที่เกี่ยวข้องกับสถาบันพระมหากษัตริย์ไว้หลายมิติด้วยกัน ได้แก่ 1) การศึกษาเรื่องสถาบันพระมหากษัตริย์ในมิติทางวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ และบทบาทของพระมหากษัตริย์ในสังคม 2) การศึกษาเรื่องสถาบันพระมหากษัตริย์ในมิติทางกฎหมาย ที่เน้นการตีความตามบทบัญญัติ และ 3) การศึกษาเรื่องสถาบันพระมหากษัตริย์ในมิติของการวิพากษ์

2.1 การศึกษาเรื่องสถาบันพระมหากษัตริย์ในมิติทางวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ และบทบาทของพระมหากษัตริย์ในสังคม

งานศึกษาและหนังสือที่เกี่ยวข้องกับเรื่องสถาบันพระมหากษัตริย์ในมิติทางวัฒนธรรม และประวัติศาสตร์นี้ผู้วิจัยได้ทำการสำรวจงานประเภดังกล่าวพบว่ามียุ่จำนวนมาก ทั้งในส่วนที่เป็นการศึกษาที่มาจากสถานศึกษาอย่างพื้นที่มหาวิทยาลัย และหน่วยงานราชการ งานประเภดังกล่าวมักมีแนวทางของการอธิบายสถาบันพระมหากษัตริย์ในสังคมไทยในมิติทางวัฒนธรรม ที่มักเริ่มต้นความสำคัญของสถาบันพระมหากษัตริย์ในฐานะที่ดำรงอยู่คู่กับสังคมไทยมาอย่างยาวนาน นับตั้งแต่ยุคจารีตที่มีการเข้ามาของคตินิยม

¹ “พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554” ออนไลน์ เข้าถึงใน: <https://dictionary.orst.go.th/index.php>. (5 มกราคม 2568).

เชื่อที่เกี่ยวข้องกับสถาบันพระมหากษัตริย์จากอินเดียอันที่เข้ามาทำการติดต่อทำการค้าในพื้นที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยความเชื่อดังกล่าวนี้นี้ได้รับอิทธิพลมาจากคติความเชื่อพราหมณ์-ฮินดู เมื่อแพร่เข้ามาสู่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้มีการปรับให้เข้ากับความเชื่อท้องถิ่น รวมไปถึงคติความเชื่อทางพุทธศาสนา งานประเพณีนี้ช่วยให้เห็นถึงพัฒนาการของคติความเชื่อของสถาบันพระมหากษัตริย์ที่ได้รับอิทธิพลจากศาสนา และมีการปรับเปลี่ยนให้เข้ากับแต่ละพื้นที่ พร้อมทั้งมีการปรับเปลี่ยนตามยุคสมัยอยู่เสมอ อีกทั้งยังมีมิติของการอธิบายพระราชพิธีที่เกี่ยวข้องกับสถาบันพระมหากษัตริย์ ตัวอย่างของงานประเพณีนี้ เช่น “การศึกษาประวัติศาสตร์ไทยเชิงวิเคราะห์: สถาบันพระมหากษัตริย์ในบริบทสังคมไทย”² “พระมหากษัตริย์ไทยกับพระพุทธศาสนา”³ “พระพุทธศาสนากับสถาบันพระมหากษัตริย์”⁴ “พุทธศาสนากับพระมหากษัตริย์ไทย พ.ศ. 2310-2394”⁵ “จักรพรรดิราช คติอำนาจเบื้องหลังชนชั้นไทย”⁶ “พระมหากษัตริย์-ขุนนาง นาย-ไพร่ ในโครงสร้างสังคมไทยยุคต้นรัตนโกสินทร์”⁷ “พระมหากษัตริย์ในประเทศไทย”⁸ “แนวคิดเกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ในพระราชพิธีในรัชกาลที่ 9”⁹ “พระมหากษัตริย์ พระบรมวงศานุวงศ์และขุนนาง : การเมืองไทยสมัยรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2325-2416”¹⁰ “พัฒนาการและที่มาของอำนาจอธิปไตยและผู้ใช้อำนาจอธิปไตยในประเทศไทย”¹¹ “พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการสร้างภาพลักษณ์ทาง

² พลตรี หม่อมราชวงศ์ศุภวัฒน์ เกษมศรี, (2556, 14 กุมภาพันธ์) การศึกษาประวัติศาสตร์ไทยเชิงวิเคราะห์: สถาบันพระมหากษัตริย์ในบริบทสังคมไทย ปาฐกถา “สิรินธร” ครั้งที่ 28 บรรยาย ณ อาคารมหาจุฬาลงกรณ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

³ ดินาร์ บุญธรรม, พระมหากษัตริย์ไทยกับพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพฯ : อัมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2555).

⁴ พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), พระพุทธศาสนากับสถาบันพระมหากษัตริย์, (กรุงเทพฯ : ศูนย์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาแห่งชาติ สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, 2564).

⁵ เกริกเกียรติ ไพบูลย์ศิลป์, “พุทธศาสนากับพระมหากษัตริย์ไทย พ.ศ. 2310-2394” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2557.

⁶ เอนก มากอนันต์, จักรพรรดิราช คติอำนาจเบื้องหลังชนชั้นไทย, (กรุงเทพฯ: มติชน, 2561).

⁷ อคิน ธิพัฒน์, พระมหากษัตริย์-ขุนนาง นาย-ไพร่ ในโครงสร้างสังคมไทยยุคต้นรัตนโกสินทร์, สายพิณ ศุภธรรมมงคล (แปล), (กรุงเทพฯ: มูลนิธิเพื่อการศึกษาประชาธิปไตยและการพัฒนา (โครงการจัดพิมพ์คบไฟ), 2560).

⁸ ศรีวิสารวาจา (เทียนเลี้ยง สุนทรระกูล), พระยา, พระมหากษัตริย์ในประเทศไทย, (พระนคร: โรงพิมพ์ตีรณสาร, 2497).

⁹ นลินพรพรณ บูรินทรามาตย์, แนวคิดเกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ในพระราชพิธีในรัชกาลที่ 9, วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2537.

¹⁰ สุพรรณิ เพ็งแสงทอง, “พระมหากษัตริย์ พระบรมวงศานุวงศ์และขุนนาง : การเมืองไทยสมัยรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2325-2416” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528.

¹¹ นพัตถ ฤทธิกาญจน์, “พัฒนาการและที่มาของอำนาจอธิปไตยและผู้ใช้อำนาจอธิปไตยในประเทศไทย” วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544.

การทหาร”¹² “พระบรมราชาไชยบายทางการเมืองของ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย”¹³ “พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวและคณะราษฎร”¹⁴ “แผนพัฒนาการเมืองไปสู่การปกครองระบอบ “ประชาธิปไตย” ตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2469-2475)”¹⁵ และ “พระราชดำริทางการเมืองของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว”¹⁶ เป็นต้น

2.2 การศึกษาเรื่องสถาบันพระมหากษัตริย์ในมิติทางกฎหมาย ที่เน้นการตีความตามบทบัญญัติ

งานศึกษาในมิตินี้มักเป็นการศึกษาตัวรัฐธรรมนูญลายลักษณ์อักษรไม่ว่าจะเป็นทั้งในกรณีของต่างประเทศหรือประเทศไทยที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข หรือเป็นการเปรียบเทียบรัฐธรรมนูญของประเทศต่าง ๆ ในการบัญญัติกฎหมายเกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ งานประเภทนี้มักมีการอธิบายถึงมิติทางบริบททางประวัติศาสตร์และการเมือง รวมไปถึงพัฒนาการทางกฎหมายรัฐธรรมนูญที่เกี่ยวข้องกับสถาบันพระมหากษัตริย์ งานประเภทดังกล่าวนี้มีข้อดีคือช่วยให้เห็นพัฒนาการทางกฎหมายรัฐธรรมนูญที่เกี่ยวข้องกับสถาบันพระมหากษัตริย์ของประเทศต่าง ๆ และในบางงานศึกษาได้มีการเปรียบเทียบระหว่างประเทศเพื่อชี้ให้เห็นข้อเหมือนและข้อแตกต่าง งานกลุ่มนี้ เช่น “พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ในทางกฎหมายรัฐธรรมนูญ” งานชิ้นนี้เป็นวิทยานิพนธ์เป็นงานวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) ที่ได้รวบรวมแนวคิดที่เกี่ยวกับพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ที่เกิดขึ้นในประเทศไทย และได้ศึกษาเทียบเคียงกับกรณีตัวอย่างของสถาบันพระมหากษัตริย์ในประเทศอังกฤษ รวมไปถึงยังใช้วิธีการสัมภาษณ์ผู้ที่ทำหน้าที่ใกล้ชิดกับการใช้พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ในประเทศไทย งานศึกษาชิ้นนี้ชี้ให้เห็น วิวัฒนาการของแนวความคิดที่เกี่ยวกับพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ไทยนับตั้งแต่อดีตที่พระมหากษัตริย์ในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์มีพระราชอำนาจเป็นล้นพ้น トラบจนกระทั่งยุคแห่งการเปลี่ยนผ่านทางการเมืองที่มีการ

¹² เทพ บุญตานนท์, “พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการสร้างภาพลักษณ์ทางการทหาร” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2556.

¹³ สุทธิณี จันทรรัตน์, “พระบรมราชาไชยบายทางการเมืองของ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530.

¹⁴ นัยนา หงษ์ทองคำ, พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวและคณะราษฎร, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2520.

¹⁵ สนธิ เตชานันท์, แผนพัฒนาการเมืองไปสู่การปกครองระบอบ “ประชาธิปไตย” ตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2469-2475), (กรุงเทพฯ : สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา, 2536).

¹⁶ นฤมล ธีรวัฒน์, “พระราชดำริทางการเมืองของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525.

จำกัดพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ลง ซึ่งในช่วงเวลา 20 ปีแรกหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 นี้พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์จะมีอย่างน้อยเพียงใดก็ยังเป็นที่ถกเถียงกันอยู่ในสังคม งานวิจัยชิ้นนี้ได้ให้ข้อสรุปไว้อย่างน่าสนใจว่า เป็นข้อเท็จจริงทางสากลที่ว่าประมุขของรัฐต่าง ๆ นั้นนอกจากจะมีอำนาจที่ปรากฏในรูปแบบลายลักษณ์อักษรทั้งในกฎหมายรัฐธรรมนูญ และกฎหมายอื่น ๆ แต่ก็ยังปรากฏว่ามีอำนาจที่เกิดขึ้นจากจารีตประเพณี ธรรมเนียมปฏิบัติอื่น ๆ ซึ่งส่วนนี้เป็นสิ่งที่ไม่ได้บันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร ซึ่งการกล่าวถึงพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์นั้นจะไม่สามารถกล่าวถึงได้แค่เพียงส่วนที่เป็นกฎหมายลายลักษณ์อักษรเท่านั้น แต่ต้องพิจารณาร่วมกันทั้งสองส่วน¹⁷ งานศึกษาชิ้นต่อมาคือเรื่อง **“พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ตามกฎหมายและธรรมเนียมปฏิบัติทางรัฐธรรมนูญ : ศึกษาเปรียบเทียบประเทศอังกฤษและประเทศไทย”** งานชิ้นนี้ช่วยทำให้มองเห็นพัฒนาการแนวความคิดของสถาบันพระมหากษัตริย์ของประเทศไทยและอิทธิพลทางคริสต์ศาสนาที่มีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ นอกจากนี้แล้วงานนี้แล้วยังอธิบายวิวัฒนาการเกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ในประเทศไทยนับตั้งแต่ยุคโบราณพร้อมทั้งได้อธิบายวิวัฒนาการแนวความคิดของสถาบันพระมหากษัตริย์ที่สัมพันธ์อยู่กับความเชื่อทางศาสนาไม่ว่าจะเป็นศาสนาพุทธหรือพราหมณ์ ซึ่งการอธิบายดังกล่าวนี้มีลักษณะร่วมคล้ายกับงานวิจัยชิ้นก่อนหน้าที่ผู้วิจัยได้อธิบายไปแล้ว แต่ความน่าสนใจคืองานวิจัยชิ้นนี้ได้ทำหน้าที่เปรียบเทียบกฎหมายรัฐธรรมนูญ ธรรมเนียมปฏิบัติทางรัฐธรรมนูญและแนวคิดเรื่องของอำนาจอธิปไตยระหว่างไทยและอังกฤษ ความโดดเด่นของงานชิ้นนี้คือการแจกแจงพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ตามบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญ และกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์นับตั้งแต่หลังการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับสถาบันพระมหากษัตริย์ในช่วงเปลี่ยนผ่านงานวิจัยชิ้นนี้อธิบายไว้เพียงว่า แต่เดิมในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวพระมหากษัตริย์ทรงมีพระราชอำนาจเป็นล้นพ้น หากแต่ต่อมาภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อ พ.ศ. 2475 พระมหากษัตริย์ต้องทรงอยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญ พระราชอำนาจทางนิติบัญญัติ บริหาร และตุลาการที่เคยทรงใช้ในฐานะองค์อธิปัตย์ของรัฐได้ถูกกำหนดใหม่ว่าต้องทรงใช้อำนาจภายใต้ “คำแนะนำและยินยอม” ของสถาบันทั้งหลายที่รัฐธรรมนูญกำหนด อันถือได้ว่าช่วงเวลานี้เป็นเวลาหัวเลี้ยวหัวต่อทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตย¹⁸ แม้ว่างานชิ้นนี้จะมีข้อดีในแง่ของการจัดวางและเปรียบเทียบพัฒนาการของสถาบันพระมหากษัตริย์ทั้งของไทยและอังกฤษ แต่ก็ยังมิได้มีการอธิบายที่ชัดเจนเมื่อถึงรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว มีเพียงการอธิบายในเชิงกฎหมายบัญญัติเท่านั้น งานศึกษาชิ้นถัดมาที่มีทิศทาง

¹⁷ ธงทอง จันทรางศุ, “พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ในทางกฎหมายรัฐธรรมนูญ” วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2529.

¹⁸ เฉษฐา พรไชยา, “พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ตามกฎหมายและธรรมเนียมปฏิบัติทางรัฐธรรมนูญ: ศึกษาเปรียบเทียบประเทศไทยและประเทศอังกฤษ” วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2543.

การศึกษาคล้ายกันคือ เรื่อง “**บทบัญญัติรัฐธรรมนูญว่าด้วยสถานะของสถาบันพระมหากษัตริย์**”¹⁹ งานนี้ ทำการศึกษาสถานะของสถาบันพระมหากษัตริย์ โดยพิจารณาจากรัฐธรรมนูญลายลักษณ์อักษรในประเทศต่าง ๆ ที่ปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข รวมถึงบริบททางประวัติศาสตร์และ บริบททางการเมือง และพัฒนาการของรัฐธรรมนูญในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสถานะของสถาบันพระมหากษัตริย์ใน แต่ละประเทศ และนำมาศึกษาเปรียบเทียบกับประเทศไทย ซึ่งเป็นที่สังเกตเห็นได้ชัดว่างานที่ทำการศึกษาเชิง บทบัญญัติของกฎหมายนั้นมักเป็นการศึกษาเชิงเปรียบเทียบอยู่มาก ซึ่งงานประเภทนี้มีข้อดีในประเด็นของการ ช่วยให้เห็นถึงข้อแตกต่างของแต่ละพื้นที่ที่นำมาเปรียบเทียบ และมีข้อสรุปที่น่าสนใจและสอดคล้องกับงาน ศึกษาเรื่อง “**พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ในทางกฎหมายรัฐธรรมนูญ**” กล่าวคือสำหรับประเทศไทย นั้นพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์นั้นปรากฏได้ทั้งในแบบลายลักษณ์อักษร และสถานะของ พระมหากษัตริย์ไทยยังมีสถานะประการอื่นตามธรรมเนียมปฏิบัติที่สืบเนื่องมาจากพระราชอำนาจทางสังคม ของพระมหากษัตริย์ประกอบกับบริบททางการเมืองของประเทศไทยอีกด้วย ซึ่งส่วนดังกล่าวนี้จะปรากฏว่า พระมหากษัตริย์จะมีพระราชอำนาจส่วนนี้มากน้อยเพียงใดนั้นจะมีองค์ประกอบอื่น ๆ ร่วมด้วย ข้อสรุป ดังกล่าวของงานนี้สามารถนำมาปรับใช้ในการพิจารณาในงานวิจัยชิ้นนี้ได้ว่าภายหลังจากการเปลี่ยนแปลงการ ปกครองนั้นฝ่ายรัฐบาลใหม่ได้มีการจัดวางพระราชอำนาจทางสังคมของสถาบันพระมหากษัตริย์ ที่มีใช้ส่วนที่ บัญญัติไว้ในกฎหมายรัฐธรรมนูญบ้างหรือไม่ อย่างไร

งานชิ้นถัดมาที่เป็นการศึกษาสถาบันพระมหากษัตริย์ที่มีมิติที่น่าสนใจและมีการขยายการศึกษาที่ มิได้จำกัดแต่เพียงการศึกษาในมิติทางนิติศาสตร์ หากแต่ยังขยายไปสู่การศึกษาในมิติของพระราชพิธีที่เกี่ยวข้อง กับสถาบันพระมหากษัตริย์คือ เรื่อง “**พระราชอำนาจและแนวคิดทางกฎหมายในพระราชพิธีบรม ราชาภิเษก พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช**” งานวิจัยชิ้นนำเอาพระราชพิธีบรม ราชาภิเษกมาวิเคราะห์ และชี้ให้เห็นว่าพระราชพิธีนี้เป็นพิธีการที่แสดงเข้าสู่สถานะพระมหากษัตริย์ ที่ได้มีการ ปฏิบัติสืบเนื่องกันมานับตั้งแต่ยุคจารีตและแต่ละยุคสมัยก็มีความแตกต่างกันไป トラาจนถึงรัชสมัยของ พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ผู้ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ พระองค์แรกที่ได้ประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษกภายใต้ระบอบประชาธิปไตย ความน่าสนใจของงานชิ้นนี้ คือการตีความการประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษกที่มีแนวทางสอดคล้องกับระบอบการปกครองที่ เปลี่ยนแปลงไป เช่น ในการใช้พระปรมาภิไธยของพระมหากษัตริย์มิได้มีการพรรณนาพระราชสถานะแสดง ความเป็นเทพหรือ “เทวราชา” และไม่ได้มีการอ้างสิทธิอันชอบจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้มีการดำรงตำแหน่งเป็น

¹⁹ วิชชุ ภูผานุกักร์, บทบัญญัติรัฐธรรมนูญว่าด้วยสถานะของสถาบันพระมหากษัตริย์, วิทยานิพนธ์นิติศาสตร์มหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย 2555.

พระมหากษัตริย์ดังที่เคยปรากฏก่อนหน้า ยิ่งไปกว่านั้นในพิธีการแปรพระพักตร์สู่ทิศมงคลที่กระทำในพิธีสง
พระมูรธาภิเษกสนาน ซึ่งเป็นพิธีมงคลอันสำคัญในการเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ตำแหน่งอันสำคัญ ทว่า พระบาทสมเด็จพระ
พระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ได้เลือกที่จะแปรพระพักตร์เข้าสู่ทิศบูรพา
อันเป็นทิศมงคลแก่ปวงชนชาวไทย อันเป็นครั้งแรกที่พระมหากษัตริย์มีพระราชปฏิบัติที่ให้ความสำคัญแก่
ประชาชน นอกจากนี้แล้วในพิธีถวายน้ำอภิเษกที่จากแต่เดิมจะต้องให้พราหมณ์และราชบัณฑิตเป็นผู้ถวาย ได้
เปลี่ยนไปสู่ “สมาชิกรัฐสภา” ที่ประกอบไปด้วยสมาชิกวุฒิสภา และสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเป็นผู้ถวายอัน
แสดงให้เห็นถึงการยึดโยงกับอำนาจของประชาชนตามระบอบการปกครองใหม่ เป็นต้น กล่าวโดยสรุปแล้วงาน
ชิ้นนี้มีจุดแข็งที่ชี้ให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงของสถาบันพระมหากษัตริย์หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ที่
ประเทศไทยมีกฎหมายรัฐธรรมนูญอย่างเป็นทางการเป็นรูปธรรม ขณะเดียวกันพระราชพิธีอันสำคัญที่เกี่ยวข้องกับ
พระมหากษัตริย์ได้มีการปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องตามพระราชอำนาจในระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย
และมีแนวคิดกฎหมายอยู่เบื้องหลัง²⁰ นอกจากนี้แล้วยังมีการศึกษาอำนาจของพระมหากษัตริย์ในประเด็นต่าง
ๆ ในทางกฎหมาย ซึ่งเป็นนำเอาตัวบทกฎหมายมาวิเคราะห์ เช่น เรื่อง “พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์
ในการยับยั้งร่างกฎหมาย”²¹ “พระราชอำนาจในการพิจารณาฎีการ้องทุกข์”²² “พระราชอำนาจในการ
พระราชทานอภัยโทษ ของพระมหากษัตริย์ไทย”²³ เป็นต้น

2.3 การศึกษาเรื่องสถาบันพระมหากษัตริย์ในมิติของการวิพากษ์

ในมิติของการศึกษาเชิงวิพากษ์วิจารณ์นี้ผู้วิจัยจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องจำกัดการศึกษาหรืองานที่กล่าวถึงเพียง
ในยุคที่มีการเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ระบอบประชาธิปไตย โดยเฉพาะในช่วงต้นของการเปลี่ยนแปลงการปกครอง
เพื่อชี้ให้เห็นกระแสของการศึกษาในช่วงเวลาดังกล่าวในระยะเวลาที่ผ่านมา งานศึกษาชิ้นแรกที่มีการกล่าวถึงพระ
ราชสถานะของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวคือบทความ เรื่อง “ความชอบด้วยระบอบ’ วิวาทะว่า
ด้วย ‘รัฐธำมณี’ ในคำอธิบายกฎหมายรัฐธรรมนูญ” งานชิ้นนี้มีข้อดีที่ช่วยชี้ให้เห็นว่าภายหลังการ

²⁰ ชัชพล ไชยพร, รายงานการวิจัย เรื่อง พระราชอำนาจและแนวคิดทางกฎหมายในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก พระบาทสมเด็จพระ
ปรเมนทรมหาภูมิพลอดุลยเดช, (กรุงเทพฯ : คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2555).

²¹ ณภัทร์พร สิงห์ประเสริฐ, “พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ในการยับยั้งร่างกฎหมาย” วิทยานิพนธ์นิติศาสตร์มหาบัณฑิต
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2552.

²² วรธนนวรรณ ประพัฒน์ทอง, “พระราชอำนาจในการพิจารณาฎีการ้องทุกข์” วิทยานิพนธ์นิติศาสตร์มหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย 2540.

²³ เพ็ญจันทร์ โชติบาล, “พระราชอำนาจในการพระราชทานอภัยโทษ ของพระมหากษัตริย์ไทย” วิทยานิพนธ์นิติศาสตร์มหาบัณฑิต
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2533.

เปลี่ยนแปลงการปกครองการจัดวางพระราชสถานะของพระมหากษัตริย์หลังการปฏิวัติที่มีการถกเถียงกันในหมู่นักกฎหมายสำนักรัฐธรรมนูญนิยมในช่วงต้นของระบอบประชาธิปไตยไม่ว่าจะเป็น หลวงจักรปาณีศรีศีลวิสุทธิ, หยุต แสงอุทัย, และเดือน บุนนาค งานชิ้นนี้ช่วยให้มองเห็นข้อถกเถียงและวิธีคิดอันเกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์จากมุมมองนักกฎหมายในช่วงต้นของระบอบประชาธิปไตยที่พยายามจัดวางสถานะของสถาบันของพระมหากษัตริย์ตามหลักประชาธิปไตยสากล แต่อย่างไรก็ดี แนวความคิดเช่นนี้ก็หมดบทบาทลงและมีได้เป็นที่กล่าวถึงหลังจากการเปลี่ยนชั่วคราวทางการเมืองของกลุ่มคณะราษฎร²⁴ งานศึกษาถัดมา คือ **“นี่คือปณิธานที่หาญมุ่ง ข้อถกเถียงว่าด้วยสถาบันพระมหากษัตริย์ในองค์การจัดทำรัฐธรรมนูญของไทย ตั้งแต่ พ.ศ. 2475-2550”**²⁵ งานชิ้นนี้เป็นการศึกษาข้อถกเถียงในร่างรัฐธรรมนูญในบทบัญญัติที่ว่าด้วยสถาบันพระมหากษัตริย์ นับตั้งแต่ พ.ศ. 2475-2550 งานชิ้นนี้ช่วยให้เห็นพัฒนาการว่าด้วยบทบัญญัติที่เกี่ยวข้องกับสถาบันพระมหากษัตริย์ที่ควบคู่กับสถานการณ์ทางการเมืองในประเทศ และงานศึกษาอีกชิ้นที่มีแนวทางการศึกษาใกล้เคียงกับงานชิ้นนี้คือ **“ระบอบพระมหากษัตริย์ที่มีประชาธิปไตยเป็นการปกครอง : ข้อถกเถียงในรัฐสภาว่าด้วยสถาบันพระมหากษัตริย์ในการร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2492”**²⁶ งานศึกษาชิ้นนี้ทำการศึกษาข้อถกเถียงในการร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2492 อันเป็นรัฐธรรมนูญที่มีการถกเถียงเกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์อย่างกว้างขวางอย่างไม่เคยมีมาก่อน ซึ่งได้ทั้งเค้ารอยความคิดและข้อถกเถียงแห่งยุคสมัยไว้ซึ่งงานศึกษาทั้ง 3 ชิ้น เป็นงานเชิงวิพากษ์ที่ทำการศึกษาข้อถกเถียงในกระบวนการจัดทำรัฐธรรมนูญ อีกทั้งยังพิจารณาข้อถกเถียงของนักกฎหมายในยุคสมัยที่มีการเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ระบอบประชาธิปไตย ข้อดีคือทำให้เห็นถึงความผ่านพยายามของการจัดวางสถาบันพระมหากษัตริย์ในระยะเปลี่ยนผ่านในรัฐธรรมนูญ อย่างไรก็ตามกลุ่มนี้ก็ยังขาดมิติที่รัฐบาลจะจัดวางและสร้างคำอธิบายอย่างไรในประเด็นที่เกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ ที่จะต้องค้นคว้าจะเอกสารจากฝ่ายรัฐบาลเพิ่มเติมดังงานวิจัยชิ้นนี้จะดำเนินต่อไปข้างหน้า งานชิ้นถัดมาคือ **“การศึกษาบทบาทของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวตั้งแต่ หลังการปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475-การจัดทำรัฐธรรมนูญ”**²⁷ งานชิ้นนี้มีข้อดีคือทำให้เห็นถึงบทบาทของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวในช่วงหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง อีกทั้งยังเผยให้เห็นว่ามีปัจจัยใดที่ส่งผลให้พระองค์ทรงเลือก

²⁴ ญัฐพล ใจจริง, “ความชอบด้วยระบอบ’ วิวาทะว่าด้วย ‘รัฐาธิปไตย’ ในคำอธิบายกฎหมายรัฐธรรมนูญ” ใน ขอฝันใฝ่ในฝันอันเหลือเชื้อ , (นนทบุรี:สำนักพิมพ์ฟ้าเดียวกัน, 2556), หน้า 65-100.

²⁵ สมชาย ปรีชาศิลป์กุล, **นี่คือปณิธานที่หาญมุ่ง ข้อถกเถียงว่าด้วยสถาบันพระมหากษัตริย์ในองค์การจัดทำรัฐธรรมนูญของไทย ตั้งแต่ พ.ศ. 2475-2550**, (นนทบุรี :ฟ้าเดียวกัน, 2561)

²⁶ กษิติศ อนันท์นาท, **ระบอบพระมหากษัตริย์ที่มีประชาธิปไตยเป็นการปกครอง : ข้อถกเถียงในรัฐสภาว่าด้วยสถาบันพระมหากษัตริย์ในการร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2492**, (กรุงเทพฯ : สยามปริทัศน์, 2567).

²⁷ ปฐมวดี วิเชียรนิตย์, รายงานวิจัย เรื่อง การศึกษาบทบาทของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวตั้งแต่ หลังการปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475-การจัดทำรัฐธรรมนูญ, (กรุงเทพฯ: พิพิธภัณฑ์พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว สถาบันพระปกเกล้า, 2563).

ประนีประนอมกับฝ่ายคณะราษฎร และอีกงานชิ้นหนึ่งที่ช่วยเสริมภาพของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวให้ชัดเจนเมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงคือ “สันติวิธีกับการปกครองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว”²⁸ นอกจากนี้แล้วยังมีงานประเภทศึกษาประเด็นต่าง ๆ ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เช่น “การปกครองท้องถิ่นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว : การศึกษาเชิงเปรียบเทียบความคิดทางการเมืองว่าด้วยการปกครองท้องถิ่น”²⁹ “การพัฒนาระบบชลประทานของสยามในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. 2468-2477”³⁰ “การแพทย์และการสาธารณสุขสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. 2468-2477”³¹ “การเลือกตั้งทั่วไปครั้งแรกของสยาม : บ่อเกิด โครงสร้างเชิงสถาบัน และปฏิกิริยาทางสังคม”³² “การศึกษาเปรียบเทียบการดำเนินงานของโรงเรียนคริสต์และโรงเรียนจีนในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว”³³ งานศึกษาที่กล่าวมาข้างต้นนี้ช่วยให้เห็นพรมแดนทางความรู้ที่มีการศึกษาประเด็นต่าง ๆ ในช่วงรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว อันเป็นช่วงรอยต่อระหว่างการสิ้นสุดของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์และระบอบประชาธิปไตย ซึ่งยังขาดประเด็นที่จะต้องทำความเข้าใจอีกมาก และหนึ่งในนั้นคือเรื่องการสร้างคำอธิบายที่เกี่ยวข้องกับสถาบันพระมหากษัตริย์ในระยะเปลี่ยนผ่านนี้ดังที่ผู้วิจัยกำลังจะดำเนินการต่อไป ข้างหน้านั้นจะช่วยให้มองเห็นภาพของการจัดวางและสร้างคำอธิบายต่อสถาบันสำคัญของชาติอย่างสถาบันพระมหากษัตริย์ไว้อย่างไร ในมิติที่รัฐบาลเป็นผู้ดำเนินการ

²⁸ ธงทอง จันทรางศุ, สันติวิธีกับการปกครองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว, (กรุงเทพฯ : สถาบันพระปกเกล้า, 2561).

²⁹ ศราวดี วิสาพรหม, รายงานวิจัย เรื่อง การปกครองท้องถิ่นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว : การศึกษาเชิงเปรียบเทียบความคิดทางการเมืองว่าด้วยการปกครองท้องถิ่น, (กรุงเทพฯ : พิพิธภัณฑสถานพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว สถาบันพระปกเกล้า, 2563).

³⁰ ศิวศิลป์ จุ้ยเจริญ, รายงานวิจัย เรื่อง การพัฒนาระบบชลประทานของสยามในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. 2468-2477, (กรุงเทพฯ : พิพิธภัณฑสถานพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว สถาบันพระปกเกล้า, 2565).

³¹ ซาติชาย มุกสง, รายงานวิจัย เรื่อง การแพทย์และการสาธารณสุขสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. 2468-2477, (กรุงเทพฯ : พิพิธภัณฑสถานพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว สถาบันพระปกเกล้า, 2564).

³² ภูริ พวงศ์เจริญ, รายงานวิจัย เรื่อง การเลือกตั้งทั่วไปครั้งแรกของสยาม : บ่อเกิด โครงสร้างเชิงสถาบัน และปฏิกิริยาทางสังคม, (กรุงเทพฯ : พิพิธภัณฑสถานพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว สถาบันพระปกเกล้า, 2564).

³³ ระวี สัจฉาภรณ์ และคณะ, รายงานวิจัย เรื่อง การศึกษาเปรียบเทียบการดำเนินงานของโรงเรียนคริสต์และโรงเรียนจีนในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว, (กรุงเทพฯ : (พิพิธภัณฑสถานพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว สถาบันพระปกเกล้า, 2562).

บทที่ 3

ระเบียบวิธีวิจัย

3.1 วิธีการดำเนินการศึกษา

วิธีการดำเนินการศึกษาเป็นงาน วิจัยทางประวัติศาสตร์ (Historical Research) โดยจะเป็นวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) ที่จะนำเอาเอกสารต่าง ๆ ที่ได้ค้นคว้ามาทำการวิเคราะห์ แล้วนำเสนอในรูปแบบพรรณนาวิเคราะห์ ชุดเอกสารที่จะค้นคว้าและนำมาวิเคราะห์ เช่น รายงานของหน่วยงานราชการ ต่อรัฐบาล สิ่งพิมพ์ของรัฐบาล หนังสือที่ผลิตขึ้นในช่วงเวลาดังกล่าว และหนังสือพิมพ์ ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับสถาบันพระมหากษัตริย์

3.2 ระยะเวลาการดำเนินการวิจัย

ตั้งแต่วันที่ 1 พฤศจิกายน 2567 – 30 กันยายน พ.ศ.2568

3.3 การวางแผนการวิจัย

ช่วงที่ 1 เดือนพฤศจิกายน พ.ศ.2567 – มกราคม พ.ศ.2568

รวบรวมค้นคว้าทำการทบทวนวรรณกรรมว่าด้วยงานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาสถาบันพระมหากษัตริย์ที่ผ่านมา

ช่วงที่ 2 เดือนกุมภาพันธ์-เมษายน พ.ศ. 2568

ค้นคว้า รวบรวมเอกสารจากหอจดหมายเหตุแห่งชาติ หอสมุดปรีดี พนมยงค์ และนำข้อมูลทั้งหมดมาแยกและสังเคราะห์จัดหมวดหมู่เปรียบเทียบ

ช่วงที่ 3 เดือนพฤษภาคม –กันยายน พ.ศ.2568

สังเคราะห์ข้อมูลต่างๆ และเขียนรายงานการวิจัย

3.4 สมมุติฐานการวิจัย

ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ.2475 ได้เปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาสู่ระบอบระบอบการปกครองที่มีกฎหมายรัฐธรรมนูญที่เป็นกฎหมายสูงสุดแทนที่พระมหากษัตริย์ ในระยะเปลี่ยนผ่านนี้รัฐบาลภายใต้ระบอบการเมืองแบบใหม่มีความจำเป็นที่จะเผยแพร่และปลูกฝังความรู้หรือความเข้าใจเกี่ยวกับระบอบการเมือง แต่ในขณะเดียวกันนั้นสยามก็ยังคงไว้ซึ่งสถาบันพระมหากษัตริย์ ด้วยสถานะเช่นนี้แล้วรัฐบาลในระบอบใหม่ในช่วง พ.ศ.2475-2481 จึงจำเป็นที่จะสร้างคำอธิบายใหม่ที่เกี่ยวข้องกับสถาบันพระมหากษัตริย์ในลักษณะที่เป็นมิติของการอธิบายให้ประชาชนเข้าใจบทบาท อำนาจของพระมหากษัตริย์ในมิติของกฎหมาย และมีได้มีการสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ในมิติที่จัดวางอยู่ตรงข้ามกับระบอบประชาธิปไตย

3.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. เข้าใจถึงการจัดวางและคำอธิบายที่เกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ในระยะเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ระบอบประชาธิปไตย
2. เข้าใจข้อเท็จจริงและความซับซ้อนทางการเมืองในช่วงเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ระบอบประชาธิปไตยผ่านการค้นคว้าเอกสารทางประวัติศาสตร์
3. นำผลงานวิจัยไปเผยแพร่ผ่านช่องทางออนไลน์ เช่น เว็บไซต์ห้องสมุด เว็บไซต์พิพิธภัณฑ์ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และศูนย์ข้อมูลพระปกเกล้าศึกษา เป็นต้น เพื่อให้เข้าถึงและครอบคลุมผู้สนใจและผู้ใช้งานให้มากขึ้น
4. สามารถนำไปใช้ประโยชน์ผ่านศูนย์การเรียนรู้ประชาธิปไตย โดยการนำผลการศึกษาที่ได้มา สอดแทรกในกิจกรรมของศูนย์การเรียนรู้ประชาธิปไตย

3.6 วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาการจัดวางและคำอธิบายที่เกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ในระยะเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ระบอบประชาธิปไตย
2. เข้าใจข้อเท็จจริงและความซับซ้อนทางการเมืองในช่วงเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ระบอบประชาธิปไตยผ่านการค้นคว้าเอกสารทางประวัติศาสตร์

บทที่ 4

คำอธิบายว่าด้วยเรื่องสถาบันพระมหากษัตริย์ในเอกสารราชการและหนังสือพิมพ์

ในบทนี้จะทำหน้าที่เรียบเรียงและนำเสนอการอธิบายเรื่องราวเกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ที่เกิดขึ้นหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองผ่านการค้นคว้าจากเอกสารฝ่ายราชการ หรือฝ่ายคณะราษฎรเป็นหลัก รวมไปถึงเนื้อหาบนหน้าหนังสือพิมพ์ที่กล่าวถึงสถาบันพระมหากษัตริย์ในแง่ของการสร้างความเข้าใจในหมู่ประชาชนอันเป็นการสื่อสารในช่วงของการเปลี่ยนผ่านทางการเมืองในอีกทางหนึ่ง การกลับมาพิจารณาเอกสารต่าง ๆ ของฝ่ายราชการ และข่าวบนหน้าหนังสือพิมพ์ในช่วงต้นของการเปลี่ยนแปลงการปกครองจะช่วยให้ผู้อ่านในปัจจุบันมองเห็นข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นจริงในอดีตที่ผ่านมา และเข้าใจความซับซ้อนทางสังคมในขณะนั้น

4.1 คำอธิบายว่าด้วยเรื่องสถาบันพระมหากษัตริย์บนหน้าหนังสือพิมพ์

ในขณะที่เกิดการปฏิวัติสยามในยามรุ่งของวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 ที่ผู้ก่อการประกอบไปด้วยฝ่ายทหารบก ฝ่ายทหารเรือ และฝ่ายพลเรือน ที่ได้ออกอุบายนำกำลังทหารออกมา ณ ที่พระที่นั่งอนันตสมาคม ภายหลังต่อมาได้ปรากฏ “ประกาศคณะราษฎร ฉบับที่ 1” ที่เปรียบเสมือนว่าเป็นหลักฐานชิ้นแรกที่มีการกล่าวถึงพระมหากษัตริย์โดยตรงหลังการปฏิวัติ ว่า

“ราษฎรทั้งหลาย

เมื่อกษัตริย์องค์นี้ได้ครองราชย์สมบัติสืบต่อจากพระเชษฐานั้น ในขั้นต้นราษฎรบางคนได้หวังกันว่า กษัตริย์องค์ใหม่นี้จะปกครองราษฎรให้ร่มเย็น แต่การณ์ก็หาได้เป็นไปตามที่คิดหวังกันไม่ กษัตริย์คงทรงอำนาจอยู่เหนือกฎหมายเดิม ทรงแต่งตั้งญาติวงศ์และคนสอพลอไร้คุณความรู้ให้ดำรงตำแหน่งที่สำคัญ ๆ ไม่ทรงฟังเสียงราษฎร ปล่อยให้ข้าราชการใช้อำนาจหน้าที่ในทางทุจริต มีการรับสินบนในการก่อสร้างและการซื้อของใช้ในราชการ หากำไรในการเปลี่ยนเงิน ผลาญเงินของประเทศ ยกพวกเจ้าขึ้นให้สิทธิพิเศษมากกว่าราษฎร กดขี่ข่มเหงราษฎร ปกครองโดยขาดหลักวิชา ปล่อยให้บ้านเมืองเป็นไปตามยถากรรม ดังที่จะเห็นได้จากความตกต่ำในทางเศรษฐกิจและความฝืดเคืองในการทำมาหากินซึ่งพวกราษฎรได้รู้กันอยู่โดยทั่วไปแล้ว รัฐบาลของกษัตริย์เหนือกฎหมายมิสามารถแก้ไขให้ฟื้นขึ้นได้

การที่แก้ไขไม่ได้ก็เพราะรัฐบาลของกษัตริย์มิได้ปกครองประเทศเพื่อราษฎรตามที่รัฐบาลอื่น ๆ ได้กระทำกัน รัฐบาลของกษัตริย์ได้ถือเอาราษฎรเป็นทาส (ซึ่งเรียกว่าไพร่บ้าง ข้าบ้าง) เป็นสัตว์เดียรัจฉาน ไม่นึกว่าเป็นมนุษย์ เหตุฉะนั้น แทนที่จะช่วยราษฎร กลับพากันทำนาบนหลังราษฎร จะเห็นได้ว่า ภาษีอากรที่บีบคั้นเอาจากราษฎรนั้น กษัตริย์ได้หักเอาไว้ใช้ปีหนึ่งเป็นจำนวนหลายล้าน ส่วนราษฎรสิ กว่าจะหาได้แม้แต่เล็กน้อย เลือดตาแทบกระเด็น ถึงคราวเสียเงินราชการหรือภาษีใดๆ ถ้าไม่มีเงินรัฐบาลก็ยึดทรัพย์หรือใช้งานโยธา แต่พวกเจ้ากลับนอนกินกันเป็นสุข ไม่มีประเทศใดในโลกจะให้เงินเจ้ามากเช่นนี้ นอกจากพระเจ้าซาร์และพระเจ้าไกเซอร์เยอรมัน ซึ่งชนชาตินั้นก็ได้โค่นราชบัลลังก์ลงเสียแล้ว

รัฐบาลของกษัตริย์ได้ปกครองอย่างหลอกลวงไม่ซื่อตรงต่อราษฎร มีเป็นต้นว่าหลอกว่าจะบำรุงการทำการมาหากินอย่างโน้นอย่างนี้ แต่ครั้นคอย ๆ ก็เหลวไป หาได้ทำจริงจึงไม่มีหน้าซำกกล่าวหมิ่นประมาทราษฎรผู้มีบุญคุณเสียภาษีอากรให้พวกเจ้าได้กิน ว่าราษฎรยังมีเสียงทางการเมืองไม่ได้ เพราะราษฎรโง่ คำพูดของรัฐบาลเช่นนี้ใช้ไม่ได้ ถ้าราษฎรโง่ เจ้าก็โง่เพราะเป็นคนชาติเดียวกัน ที่ราษฎรรู้ไม่ถึงเจ้านั้นเป็นเพราะขาดการศึกษาที่พวกเจ้าปกปิดไว้ไม่ให้เรียนเต็มที่ เพราะเกรงว่าเมื่อราษฎรได้มีการศึกษา ก็จะได้รู้ความชั่วร้ายที่พวกเจ้าทำไว้ และคงจะไม่ยอมให้เจ้าทำนาบนหลังคนอีกต่อไป

ราษฎรทั้งหลายพึงรู้เถิดว่า ประเทศเรานี้เป็นของราษฎร ไม่ใช่ของกษัตริย์ตามที่เขาหลอกลวง บรรพบุรุษของราษฎรเป็นผู้ช่วยกันทำให้ประเทศเป็นอิสระภาพพ้นมือจากข้าศึก พวกเจ้ามีแต่ขุมมือเปิบและกวาดทรัพย์สมบัติเข้าไว้ตั้งหลายร้อยล้าน เงินเหล่านี้เอามาจากไหน? ก็เอามาจากราษฎรเพราะวิธีทำนาบนหลังคนนั่นเอง บ้านเมืองกำลังอืดคัดฝืดเคือง ชาวนาและพ่อแม่ทหารต้องทิ้งนา เพราะทำนาไม่ได้ผล รัฐบาลไม่บำรุงรัฐบาลไล่คนงานออกอย่างเกลื่อนกลาด นักเรียนที่เรียนสำเร็จแล้วและทหารที่ปลดกองหนุนแล้วก็ไม่มียานทำ จะต้องอดอยากไปตามยถากรรม เหล่านี้เป็นผลของกษัตริย์เหนือกฎหมาย บีบคั้นข้าราชการชั้นผู้น้อย นายสิบ และเสมียน เมื่อให้ออกจากงานแล้วก็ไม่ให้เบี้ยบำนาญ ความจริงควรเอาเงินที่พวกเจ้ากวาดรวบรวมไว้มาจัดบำรุงบ้านเมืองให้คนมียานทำ จึงจะสมควรที่สนองคุณราษฎรซึ่งได้เสียภาษีอากรให้พวกเจ้าได้รำรวยมานาน แต่พวกเจ้าก็หาได้ทำอย่างใดไม่ คงสูบเลือดกันเรื่อยไป เงินเหลือเท่าไรก็เอาไปฝากต่างประเทศ คอยเตรียมหนีเมื่อบ้านเมืองทรุดโทรม ปล่อยให้ราษฎรอดอยาก การเหล่านี้ย่อมชั่วร้าย

เหตุฉะนั้น ราษฎร ข้าราชการ ทหาร และพลเรือน ที่รู้เท่าถึงการกระทำอันชั่วร้ายของรัฐบาลดังกล่าวแล้ว จึงรวมกำลังตั้งเป็นคณะราษฎรขึ้น และได้ยึดอำนาจของกษัตริย์ไว้ได้แล้ว คณะราษฎรเห็นว่าการที่จะแก้ความชั่วร้ายนี้ได้ก็โดยที่จะต้องจัดการปกครองโดยมีสภา จะได้ช่วยกันปรึกษาหารือหลายๆ ความคิดดีกว่าความคิดเดียว ส่วนผู้เป็นประมุขของประเทศนั้น คณะราษฎรไม่ประสงค์ทำการแย่งชิงราชสมบัติ ฉะนั้น จึงได้

อัญเชิญให้กษัตริย์องค์นี้ดำรงตำแหน่งกษัตริย์ต่อไป แต่จะต้องอยู่ใต้กฎหมายธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน จะทำอะไรโดยลำพังไม่ได้ นอกจากด้วยความเห็นชอบของสภาผู้แทนราษฎร คณะราษฎรได้แจ้งความประสงค์นี้ ให้กษัตริย์ทราบแล้ว เวลานี้ยังอยู่ในความรืบทอบ ถ้ากษัตริย์ตอบปฏิเสธหรือไม่ตอบภายในกำหนดโดยเห็นแก่ ส่วนตนว่าจะถูกลดอำนาจลงมาก็คงได้ชื่อว่าทรยศต่อชาติ และก็เป็นกาณ์จำเป็นที่ประเทศจะต้องมีการปกครอง แบบอย่างประชาธิปไตย กล่าวคือ ประมุขของประเทศจะเป็นบุคคลสามัญซึ่งสภาผู้แทนราษฎรได้เลือกตั้งขึ้น อยู่ในตำแหน่งตามกำหนดเวลา ตามวิธีนี้ราษฎรพึงหวังเถิดว่าราษฎรจะได้รับความบำรุงอย่างดีที่สุด ทุก ๆ คน จะมีงานทำ เพราะประเทศของเราเป็นประเทศที่อุดมอยู่แล้วตามสภาพ เมื่อเราได้ยึดเงินที่พวกเจ้ารวบรวมไว้ จากการทำนาบนหลังคนตั้งหลายร้อยล้านมาบำรุงประเทศขึ้นแล้ว ประเทศจะต้องเฟื่องฟูขึ้นเป็นแน่มนัน การปกครองซึ่งคณะราษฎรจะพึงกระทำก็คือ จำต้องวางโครงการอาศัยหลักวิชา ไม่ทำไปเหมือนคนตาบอด เช่น รัฐบาลที่มีกษัตริย์เหนือกฎหมายมาแล้ว เป็นหลักใหญ่ๆ ที่คณะราษฎรวางไว้ มีอยู่ว่า

1. จะต้องรักษาความเป็นเอกราชทั้งหลาย เช่นเอกราชในทางการเมือง ในทางศาล ในทางเศรษฐกิจ ฯลฯ ของประเทศไว้ให้มั่นคง
2. จะต้องรักษาความปลอดภัยภายในประเทศ ให้การประทุษร้ายต่อกันลดน้อยลงให้มาก
3. ต้องบำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎรในทางเศรษฐกิจ โดยรัฐบาลใหม่จะจัดหางานให้ราษฎรทุกคน ทำ จะวางโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติ ไม่ปล่อยให้ราษฎรอดอยาง
4. จะต้องให้ราษฎรมีสิทธิเสมอภาคกัน (ไม่ใช่พวกเจ้ามีสิทธิยิ่งกว่าราษฎรเช่นที่เป็นอยู่ในเวลานี้)
5. จะต้องให้ราษฎรได้มีเสรีภาพ มีความเป็นอิสระ เมื่อเสรีภาพนี้ไม่ขัดต่อหลัก ๔ ประการดังกล่าวข้างต้น
6. จะต้องให้การศึกษาย่างเต็มที่แก่ราษฎร

ราษฎรทั้งหลายจงพร้อมใจกันช่วยคณะราษฎรให้ทำกิจอันจะคงอยู่ชั่วดินฟ้านี้ให้สำเร็จ คณะราษฎร ขอให้ทุกคนที่มีได้ร่วมมือเข้ายึดอำนาจจากรัฐบาลกษัตริย์เหนือกฎหมายพึงตั้งตนอยู่ในความสงบและตั้งหน้า ทำมาหากิน อย่าทำการใดๆ อันเป็นการขัดขวางต่อคณะราษฎร การที่ราษฎรช่วยคณะราษฎรนี้ เท่ากับราษฎร ช่วยประเทศและช่วยตัวราษฎร บุตร หลาน เหลน ของตนเอง ประเทศจะมีความเป็นเอกราชอย่างพร้อม บริบูรณ์ ราษฎรจะได้รับความปลอดภัย ทุกคนจะต้องมีงานทำไม่ต้องอดตาย ทุกคนจะมีสิทธิเสมอภาค และมี เสรีภาพพ้นจากการเป็นไพร่ เป็นข้า เป็นทาสพวกเจ้า หมดสมัยที่เจ้าจะทำนาบนหลังราษฎร สิ่งทีทุกคนพึง

ปรารถนาคือ ความสุขความเจริญอย่างประเสริฐซึ่งเรียกเป็นศัพท์ว่า “ศรีอาริยะ” นั้น ก็จะมีบังเกิดขึ้นแก่
 ราษฎรถ้วนหน้า

คณะราษฎร 24 มิถุนายน 2475”¹

หากพิจารณารายละเอียดของคำประกาศขนาดยาวดังกล่าวนี้ จะพบว่า มีลักษณะที่กระทบกระทั่งต่อ
 พระมหากษัตริย์โดยตรง ซึ่งเป็นประเด็นที่เข้าใจได้ว่า ในช่วงเวลาหัวเลี้ยวหัวต่อทางการเมืองจึงมีการกล่าวหา
 เช่นนี้เพื่อดึงมวลชนให้เข้าร่วม แต่อย่างไรก็ดี หากพิจารณาไล่เรียงตามหลักฐานชั้นต้นจะพบว่า ฝ่ายคณะราษฎร
 เองก็มีการประกาศ “คำแถลงการณ์แห่งความตั้งพระราชหฤทัยดีต่อราษฎร” และได้ถวายสำเนาคำ
 แถลงการณ์แก่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวในช่วงต้นเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2475 ดังปรากฏใน
 หลักฐานว่า

“สภาผู้แทนราษฎร พระที่นั่งอนันตฯ

วันที่ 4 กรกฎาคม พุทธศักราช 2475

ขอเดชะละออธงสุลาลีพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อม

ด้วยเมื่อวันที่ 1 นี้ คณะราษฎรได้ออกแถลงการณ์ฉบับหนึ่ง แถลงความตั้งพระทัยดีของละออธงสุลาลีพระ
 บาทต่อคณะราษฎร และได้โฆษณาแถลงการณ์นั้นให้ราษฎรได้ทราบทั่วกันแล้วทั้งโดยทางวิทยุกระจายเสียง
 และให้หนังสือพิมพ์นำออกประกาศ จึงขอพระราชทานถวายสำเนาแถลงการณ์นั้นมาเพื่อทรงทราบต่อ
 ละออธงสุลาลีพระบาท

ควรมิควรแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ขอเดชะข้าพระพุทธเจ้า

(ลงนาม) พระยามโนปกรณนิติธาดา

ประธานคณะกรรมการราษฎร”²

¹ ประกาศคณะราษฎร ฉบับที่ 1 ที่มา (ออนไลน์): <https://pridi.or.th/th/libraries/1583202126>. (20 มิถุนายน 2568).

² หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. สร.0201.16/8 เรื่อง คณะกรรมการราษฎร ออกคำแถลงการณ์แห่งความตั้งพระราชหฤทัยดีต่อราษฎรฯ (พ.ศ. 2475).

ในแถลงการณ์ที่ฝ่ายคณะราษฎรนำเสนอต่อราษฎรให้ได้ทราบทั้งผ่านทางวิทยุกระจายเสียงและทางหนังสือพิมพ์ในวันที่ 1 กรกฎาคม มีความว่า

แถลงการณ์กรรมการราษฎร

เนื่องแต่คณะราษฎรได้มีประกาศแสดงถึงการกระทำของกษัตริย์เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. นี้ และต่อมากองคณะราษฎรได้ยึดอำนาจการปกครองและพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระธรรมนูญการปกครองแผ่นดินแก่ราษฎรแล้วนั้น

ต่อมาเมื่อวันที่ 30 มิถุนายน พ.ศ. นี้ พระยามโนปกรณนิติธาดา พระยาปรีชาชาญยุทธ พระยาศรีวิสารวาจา พระยาพหลพลุฑเสนา หลวงประดิษฐมนูธรรม กรรมการราษฎรได้ไปเฝ้าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ณ วังสุโขทัย ทรงรับสั่งถึงความจริงที่ได้ได้ทรงตั้งพระราชหฤทัยดีต่อราษฎร และทรงพระราชดำริจะให้ธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน แก่ราษฎรอยู่แล้ว และสิ่งอื่นๆ ที่ทรงตั้งพระราชหฤทัยจะกระทำก็ล่าช้าไปหาทันกาลสมัยไม่ ส่วนการที่ข้าราชการในรัฐบาลของพระองค์ใช้อำนาจหน้าที่ในทางทุจริต ก็ทรงสอดส่องอยู่เหมือนกันหาได้สมรู้ร่วมคิดด้วยไม่ เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงปรารภนาดีต่อราษฎรเช่นนี้ และทรงยอมร่วมเข้าคณะราษฎรโดยเป็นประมุขของประเทศสยามแล้ว ฉะนั้นคณะกรรมการราษฎรจึงเชื่อมั่นว่าพระองค์ทรงเป็นกษัตริย์ที่ปรารภนาดีต่อราษฎร

ประกาศวันที่ 1 กรกฎาคม พุทธศักราช 2475³

ผู้วิจัยได้ค้นคว้าเพิ่มเติมเพื่อเทียบกับการลงข่าวในหนังสือพิมพ์ในประเด็นเรื่อง “แถลงการณ์คณะกรรมการราษฎร” พบว่าแถลงการณ์นี้ได้ถูกตีพิมพ์ในวันที่ 2 กรกฎาคม พ.ศ. 2475 ในหนังสือพิมพ์ “ศรีกรุง” รายละเอียดบนหน้าหนังสือพิมพ์นี้มีเนื้อความเฉกเช่นเดียวกันกับฉบับสำเนาที่ฝ่ายคณะราษฎรถวายแด่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

จากหลักฐานข้างต้นที่ผู้วิจัยนำมาเสนอจะเห็นได้ว่า แม้ในวันปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475 จะมีการเปิดเผยคำประกาศจากฝ่ายคณะราษฎรอันมีการกล่าวถึงบทบาทของพระมหากษัตริย์ที่มีลักษณะลบอย่างชัดเจน แต่ในท้ายที่สุดหนึ่งสัปดาห์ต่อมาฝ่ายคณะราษฎรเองได้ออก “คำแถลงการณ์แห่งความตั้งพระราชหฤทัยดีต่อ

³ เรื่องเดียวกัน.

ราษฎร” ซึ่งเป็นการกล่าวถึงพระมหากษัตริย์ในทิศทางเชิงบวกขึ้น แต่อย่างไรก็ตามคำประกาศของฝ่าย คณะราษฎรในช่วงหลังการปฏิวัตินั้นก็ยังคงนำมากล่าวถึงซ้ำในกิจกรรมทางการเมืองในระยะไม่กี่ที่ที่ผ่านมา ดัง จะเห็นได้ว่าในปี พ.ศ. 2563 มีการจัดกิจกรรมเพื่อรำลึกถึงวันครบรอบ 88 ปีของเหตุการณ์การปฏิวัติ โดยกลุ่ม ฟันฟูประชาธิปไตยจัดกิจกรรมอ่านประกาศคณะราษฎรที่อนุสาวรีย์ประชาธิปไตย ถนนราชดำเนินกลาง ใน เวลา 05.23 น. ซึ่งเป็นช่วงเวลาเดียวที่เคยเกิดเหตุการณ์การปฏิวัติ นอกจากการอ่านคำประกาศแล้วผู้จัด กิจกรรมยังมีการนำหมุดคณะราษฎรจำลองมาวางไว้บนพื้นถนน และฉายภาพโฮโลแกรม 3 มิติประกอบเสียง จำลองเหตุการณ์ที่พระยาพหลพลพยุหเสนาอ่านประกาศคณะราษฎรต่อหน้าบรรดาทหารที่ลานพระบรม รูปทรงม้า หน้าพระที่นั่งอนันตสมาคม⁴ มีการให้สัมภาษณ์จากผู้ที่เข้าร่วมกิจกรรมว่า "เราจัดกิจกรรมที่ อนุสาวรีย์ประชาธิปไตยซึ่งเป็นมรดกที่เหลืออยู่เพียงไม่กี่อย่างของคณะราษฎร เพราะหลายสถานที่และหลาย อย่างถูกทำลายไป แต่มรดกที่ไม่มีวันหายไปคือข้อความในประกาศและแนวคิดของคณะราษฎร"⁵ มีแค่เพียง มีการจัดกิจกรรมรำลึกในเขตกรุงเทพมหานครเท่านั้น แต่ยังมีกิจกรรมเพื่อรำลึกในอีกหลายจังหวัด เช่น จังหวัดอุบลราชธานี มีการอ่านประกาศคณะราษฎรที่สะพานเสรีประชาธิปไตย จังหวัดสุรินทร์ อ่านประกาศ คณะราษฎรที่อนุสาวรีย์ อนุสรณ์รัฐธรรมนูญ หน้าศาลากลางจังหวัด มหาสารคาม อ่านประกาศคณะราษฎรที่ ลานแปดเหลี่ยม มหาวิทยาลัยมหาสารคาม และจังหวัดระยอง กลุ่มเยาวชนชวนตะวันออกเพื่อประชาธิปไตยอ่าน ประกาศคณะราษฎรที่ศาลากลางจังหวัดระยอง⁶ ขณะเดียวกันในวันดังกล่าวนี้ได้มีการเปิดตัวของกลุ่มทาง การเมืองใหม่ที่เรียกตนเองว่า "คณะราษฎรใหม่"⁷ จึงอาจกล่าวได้ว่าในระยะที่ผ่านมาในสังคมไทยที่มีการจัด กิจกรรมทางการเมืองที่มีการรื้อฟื้นเรื่องราวเกี่ยวกับการปฏิวัติสยาม โดยในส่วนใหญ่ของการอ่านคำ ประกาศของคณะราษฎรนั้นมีความน่าสนใจอย่างยิ่ง เนื่องจากการเลือกนำเอาคำประกาศคณะราษฎรมา กล่าวถึงอีกครั้งในแง่ของการนำมาปรับใช้การเคลื่อนไหวทางการเมืองในปัจจุบันที่เริ่มมีการถกเถียงถึงประเด็นที่ เกี่ยวข้องกับสถาบันพระมหากษัตริย์กับประชาธิปไตย ด้วยเหตุนี้แล้วเหตุการณ์หรือบุคคลที่เกี่ยวข้องกับ ช่วงเวลาเปลี่ยนแปลงทางการเมืองอย่างเข้มข้นเมื่อ 93 ปีที่แล้วโดยเฉพาะพระบาทสมเด็จพระปกเกล้า เจ้าอยู่หัวจึงถูกนำมากล่าวซ้ำในบางมิติ แม้ว่าในข้อเท็จจริงนั้นในอดีตจะมีการประณามและได้ประกาศ "คำแถลงการณ์แห่งความตั้งพระราชหฤทัยดีต่อราษฎร" ตามมาภายหลัง

⁴ "คณะราษฎร : รวมภาพกิจกรรมอ่านประกาศคณะราษฎร รำลึก 88 ปี ปฏิวัติสยาม 24 มิถุนา" ออนไลน์ ที่มา

<https://www.bbc.com/thai/thailand-53159857>

⁵ เรื่องเดียวกัน.

⁶ เรื่องเดียวกัน.

⁷ เรื่องเดียวกัน.

เมื่อกลับมาพิจารณาเนื้อหาบนหน้าหนังสือพิมพ์ในช่วงต้นของการปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475 ผู้วิจัยพบว่าฝ่ายรัฐบาลเองมีความประสงค์ที่จะสร้างความเข้าใจแก่ประชาชนอย่างมากทั้งในมิติของการเผยแพร่ระบอบการเมืองใหม่พร้อมกับการสร้างความเชื่อมั่นต่อประชาชนในหลายประเด็น เช่น ประเด็นทางเศรษฐกิจ การเมือง ความปลอดภัย งานราชการ เป็นต้น

สำหรับประเด็นที่เกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์พบว่ามียุทธศาสตร์หนึ่งเขียนชี้แจงถึงบทบาทของพระมหากษัตริย์หลังการปฏิวัติคือบทความ “พฤติกรรมแห่งการกระทำของคณาษฎ์” โดย หลวงอนุรักษรัถการ ได้ชี้แจงในส่วนของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ว่า

“... ในส่วนพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนั้นแล้ว พระองค์ได้ทรงแสดงพอพระราชหฤทัยในกิจการของคณาษฎ์อย่างยิ่งซึ่งแท้จริงเป็นพระราชดำริของพระองค์อยู่ก่อนแล้ว ฉะนั้นพวกเราจึงแสดงความยินดีต่อพระองค์และอำนวยพรให้พระองค์เกิด

แต่ชั้นเดิมพระราชวงศ์เข้าพระทัยว่า ถ้าแม้คณาษฎ์ได้อำนาจในการปกครองแล้วจะกระทำการรุนแรง มีการทำร้ายแก่พระราชวงศ์หรือชู้เชียวบิคับันต่าง ๆ นานา บัดนี้เท่าที่คณาษฎ์ได้กระทำไปแล้วไม่ปรากฏเลยว่าคณาษฎ์ได้ทำร้ายแก่เจ้านายองค์ใดเลย ทั้งนี้เป็นเครื่องพิสูจน์ได้อย่างดีว่าความคิดของพระราชวงศ์ที่หวาดเกรงไปนั้นเป็นความคิดที่ผิดอันปราศจากความจริงเลยทั้งสิ้น...เวลานี้ราษฎรยังไม่เข้าใจว่าพฤติการณ์ได้ดำเนินไปเพียงใด ส่วนใหญ่แห่งความสำเร็จในการเปลี่ยนการปกครองได้ปรากฏแล้วคือพระเจ้าแผ่นดินทรงรับรองด้วยลายพระหัตถ์เลขาว่าสิ่งใดที่คณาษฎ์ทำไปนั้นทรงเห็นชอบด้วยทุกประการ...”⁸

นอกจากนี้แล้วยังมีการลงข่าวที่เกี่ยวข้องกับพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นผู้ใหญ่อย่าง สมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต ผู้ทรงมีอำนาจและบารมีอย่างมาก ในข่าวดังกล่าวได้ระบุใน “แถลงการณ์คณาษฎ์ในการเชิญเสด็จทูลกระหม่อมกลับวังบางขุนพรหม” ว่า

“... วันนี้ คณาษฎ์ได้เชิญสมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์ฯ กลับไปประทับ ณ วัง บางขุนพรหม เพื่อพระองค์จะได้เสด็จไปเปลี่ยนพระอิริยาบถ ณ ต่างประเทศ ในวันที่ 4 เดือนนี้ การที่คณาษฎ์ได้เชิญท่านไปทั้งนี้เพราะเชื่อมั่นในพระกระแสรับสั่งของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและของพระองค์ท่านทรงรับรองว่า การที่พระองค์ได้เสด็จไปเปลี่ยนพระอิริยาบถ ณ ต่างประเทศย่อมเป็นการปลอดภัย

⁸ ศรีกรุง 28 มิถุนายน 2475.

ในทางสงบเรียบร้อยภายในอาณาจักรและในการต่างประเทศยิ่งกว่าในการที่จะเชิญเสด็จประทับอยู่ในบริเวณพระที่นั่งอนันตสมาคมต่อไป ในการเชิญเสด็จกลับนี้มีเจ้าหน้าที่ทางสภาราษฎรกำกับการส่ง...”⁹

ขณะเดียวกันมีการประกาศรับสมัครสมาชิกคณะราษฎรเกิดขึ้นตามหน้าหนังสือพิมพ์ พฤติการณ์เช่นนี้ ผู้วิจัยประเมินว่าเป็นการกระทำในทำนองการหาผู้สนับสนุนนั่นเอง ในเนื้อความของการประกาศรับสมัครนั้น ได้อธิบายว่า

“... ธรรมนูญการปกครองใหม่นี้ มีใจความพอที่จะเล่าให้ฟังเป็นคร่าว ๆ คือ มีการกำหนดอำนาจพระเจ้าแผ่นดินและการที่จะเลือกสรรพระเจ้าแผ่นดินขึ้นเป็นประมุข ตลอดจนการสืบสันตติวงศ์ต่อไป มีการจัดตั้งคณะเสนาบดีและข้าราชการให้ดำเนินกิจการงานไปด้วยดีมีหลักเกณฑ์ให้สิทธิและเสียงแก่ประชาราษฎรช่วยดำเนินกรให้เป็นผลสมประสงค์ของชาติ ในขั้นต้นนี้ คณะรัฐบาลใหม่จะได้มีสภาราษฎรขึ้นสภาเดี่ยวก่อน สภามন্ত্রীยังไม่มี สภาราษฎรนี้ทำการอย่างเฉียบขาดกำหนดให้มีสมาชิกขั้นต้น 70 คน...สมาชิกสภานี้ได้เลือกกรรมการสภาราษฎรขึ้นอีก 15 คน สมาชิกสภาราษฎรชุดนี้จะดำรงอยู่ในตำแหน่ง 6 เดือน ต่อไปก็จะทำให้ราษฎรเลือกผู้แทนเข้ามาสมทบจังหวัดละคน หวังว่าที่ที่อยู่ในที่นี้อาจจะได้เป็นสมาชิกสภาราษฎรด้วยก็ได้... ตั้งแต่วันนี้ไป คณะราษฎรจะได้รับสมาชิกคณะราษฎร ท่านผู้ใดสมัครก็ขอให้เข้ามาลงนามตามสำนักงานหรือสถานที่ต่าง ๆ ซึ่งจะได้ประกาศให้ทราบต่อไป... ผู้ที่สมัครเข้าจะต้องยอมสละเลือดเนื้อทุกหยดเพื่อชาติจริง ๆ และจะต้องเป็นพลเมืองดีมีจรรยาไม่แค้นแก่การส่วนตัว ไม่ใช่อำนาจขู่เข็ญกดขี่ประชาชน ไม่มี ความประพฤติเหลวไหล...สมาชิกคณะราษฎรนี้แบ่งเป็น 2 ประเภท 1. ฝ่ายพลเรือนคือจะต้องทำงานอยู่ในกองบัญชาการคณะราษฎร ประเภท 2 พวกอาษาเป็นกำลังของคณะราษฎรอย่างเดียวกับคนเสือป่า เพื่อใช้เป็นกำลังช่วยทหารในความจำเป็น เมื่อผู้ใดมีความรู้ หรือวิชาการเหมาะแก่ประเภทใดก็สมัครได้ในประเภทนั้น...”¹⁰

บนหน้าหนังสือพิมพ์วันเดียวกันนี้เองได้มีการลงบทสัมภาษณ์ผู้แทนคณะราษฎรในช่วงเวลาสำคัญที่เกี่ยวข้องกับพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยได้มีการระบุว่า พระมหากษัตริย์ได้อภัยโทษในการกระทำของคณะราษฎรอันเป็นการกระทำเพื่อชาติโดยแท้ และหลวงประดิษฐมนูธรรมได้อ่านพระราชกำหนดนิรโทษกรรมทูลเกล้าฯ ถวายในขณะที่หลวงประดิษฐ์อ่านนี้

“... พระองค์พยักต์พระพัตต์เป็นคราว ๆ หลวงประดิษฐมนูธรรมอ่านจบแล้วได้ถวายพระราชกำหนดนิรโทษกรรม ได้รับไปทอดพระเนตรจบแล้ว ก็ทรงพระบรมนามาภิไธยอย่างเต็มพระราชหฤทัย และ

⁹ ศรีกรุง 4 กรกฎาคม 2475.

¹⁰ เรื่องเดียวกัน.

พระราชทานคืนให้หลวงประดิษฐามา ต่อไปนี้หลวงประดิษฐ จึ่งอ่านพระราชบัญญัติพระธรรมนูญการปกครอง พระพุทธศักราช 2475 เมื่ออ่านจบแล้ว มีพระราชดำรัสว่า มันมากฉันไม่ค่อยเข้าใจอยากจะขอตรวจดูก่อน หลวงประดิษฐจึงถวายร่างธรรมนูญการปกครอง แล้วก็เสด็จขึ้นข้างบน ขณะนี้สมุหราชองครักษ์และสมุหพระ ราชมณเฑียรจึงเชิญผู้แทนคณะราษฎรออกมานั่งริมระเบียงมีเจ้าหน้าที่รับรองผู้แทนเป็นอย่างดี แล้วเจ้าหน้าที่ ได้นำสมุดลงนามเผื่อมาให้ผู้แทนคณะราษฎรเซ็นทุกคน นายพลโทพระยาวิชิตวงศ์วุฒิไกรกับสมุหพระราชมณเฑียรได้ปรารภสนทนาถึงกิจการที่ผู้แทนทำมาแล้ว ชมเชยว่าคณะราษฎรทำกิจการไปแล้วนี้เรียบร้อยดีมาก หลวงประดิษฐเรียนว่า คณะราษฎรไม่มีประสงค์ที่จะทำร้ายพระราชวงศ์แต่อย่างใดเลย เคยรักใคร่นับถืออย่างใด ก็เป็นไปอย่างนั้น หลักการอันสำคัญของคณะราษฎรคือธรรม กิจการจึงเรียบร้อยดังนี้

เวลาล่วงไปแล้วราว 10 นาที พระยาอิศราเดิรลงมาจากบนตำหนักเชิญผู้แทนไปในท้องพระโรง มีถ้อย พระธรรมนูญที่เราถวายไปนั้นกลับลงมามีด้วย พระยาอิศราแจ้งแก่เราว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีรับสั่งมา ว่า เรื่องนี้เป็นเรื่องที่ยืดเยวมากมีข้อความบางตอนยังไม่เข้าใจดี ครั้นจะเซ็นลงไปทันทีก็ดีจะไม่งาม ขอผัดว่าต่อ พรุ่งนี้ (วันที่ 27) เวลา 17 น. จะทรงตอบเป็นทางการ...”¹¹

ในระยะต่อมาภายหลังการเปิดสภาไม่นานวันที่ 2 กรกฎาคม พ.ศ. 2475 ได้มีการลงข่าวบนหน้า หนังสือพิมพ์ถึงการเริ่มทำความเข้าใจกับประชาชน โดยวันที่ 1 กรกฎาคม สงวน ตุลารักษ์ ผู้แทนคณะราษฎร ได้ออกไปแสดงปาฐกถาที่โรงเรียนมัธยมวัดเทพศิรินทร์อาจารย์ผู้ปกครองได้ประชุมนักเรียนทั้งหมดตลอดจนครู ผู้ปาฐกถาได้แสดงถึงความมุ่งหมายของคณะราษฎร และอธิบายถึงความตามรัฐธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน สยามชั่วคราว พ.ศ. 2475 และหน้าที่ของเด็กอันที่จะได้รับสิทธิต่าง ๆ ตลอดจนการศึกษาต่อไป¹² นอกจากนี้ แล้วพื้นที่ของสถานศึกษาผู้วิจัยก็พบว่าผู้แทนคณะราษฎรก็ได้ไปแสดงปาฐกถาดังปรากฏในหนังสือพิมพ์เมื่อ วันที่ 6 กรกฎาคม 2475 ได้รายงานว่านายสงวน ตุลารักษ์ ผู้แทนคณะราษฎรพร้อมเจ้าหน้าที่ ได้ไปเยี่ยม โรงเรียนมัธยมบ้านสมเด็จเจ้าพระยาและได้แจ้งความประสงค์ต่ออาจารย์ใหญ่ว่าจะแสดงปาฐกถาเกี่ยวกับ ระเบียบการปกครองของรัฐบาลใหม่ ในสถานศึกษานั้นมีใจความสำคัญว่าต้องการแสดงถึงความประสงค์ของ คณะที่ได้กระทำและกิจการที่กำลังจะดำเนินต่อไปข้างหน้าและได้อธิบายถึงหลักธรรมนูญการปกครองข้อ สำคัญเพื่อให้นักเรียนได้เข้าใจ¹³

¹¹ เรื่องเดียวกัน.

¹² ศรีกรุง 2 กรกฎาคม 2475.

¹³ ศรีกรุง 6 กรกฎาคม 2475.

ในส่วนของผู้ที่ต่างจังหวัดพบว่า พระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพอาภา ซึ่งในขณะนั้นดำรงตำแหน่งผู้ว่าราชการจังหวัดนครปฐม¹⁴ ได้ให้ความรู้แก่ประชาชนที่จังหวัดนครปฐม โดยได้ทรงชี้แจงถึงความมุ่งหมายของวิธีการปกครองประเทศสยาม “... โดยพระเจ้าแผ่นดินอยู่ใต้พระธรรมนูญการปกครอง และต่อไปราษฎรจะได้รับสิทธิ์เสมอกัน ทั้งยังทรงชี้แจงให้ราษฎรเข้าใจถึงสาเหตุที่ต้องเปลี่ยน ราษฎรเข้าใจถึงสาเหตุที่ต้องเปลี่ยนการปกครองใหม่นี้ก็เพราะจะให้ประเทศเจริญรุ่งเรืองต่อไป ทั้งการนี้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ทรงยินดีในการกระทำของเราราษฎรโดยเต็มพระราชหฤทัย และทรงแนะนำให้ราษฎรอุสาห์ตั้งหน้าทำมาหาเลี้ยงชีพและประพฤติตนให้อยู่ในหน้าที่พลเมืองดีตลอดไป...”¹⁵ และในระยะต่อมาวันที่ 5 กรกฎาคม พ.ศ.2475 ได้มีการลงข่าวว่า “พระองค์อาทิตย์ให้ความรู้แก่ชาวนครปฐมในเรื่องที่สยามเปลี่ยนแปลงการปกครอง” อีกครั้ง ความในข่าวนั้นมีรายละเอียดชี้แจงมีดังนี้

“.. ท่านทั้งหลายวันนี้ข้าพเจ้าได้เชิญท่านมา ณ ที่นี้ เพื่อแถลงการณ์บางอย่างซึ่งเป็สิ่งสำคัญให้ท่านทั้งหลายทราบ ท่านคงทราบทั่วกันแล้วว่า ในขณะนี้ประเทศไทยให้มีการเปลี่ยนแปลงวิธีการปกครองแผ่นดินหลักสำคัญมีอยู่คือ จัดให้มีธรรมนูญการปกครองแผ่นดินขึ้น เลิกใช้วิธีการปกครองซึ่งพระเจ้าแผ่นดินมีอำนาจเด็ดขาด ข้าพเจ้ายังมีความสงสัยว่าบางท่านคงยังไม่เข้าใจตลอด หรือเข้าใจแจ่มแจ้งให้แน่ชัด... เพื่อให้เข้าใจถึงเหตุที่มีการเปลี่ยนแปลงนี้ จะต้องกล่าวถึงประวัติศาสตร์บ้าง ประเทศทุกประเทศประเทศในโลกนี้ เดิมทีเดียวกันก็ใช้วิธีปกครองแผ่นดิน โดยให้พระเจ้าแผ่นดินมีอำนาจเด็ดขาด ข้าพเจ้ายังมีความสงสัยว่าบางท่านคงยังไม่เข้าใจตลอดหรือเข้าใจแจ่มแจ้งให้แน่ชัด ฉะนั้นจึงขอถือโอกาสนี้เล่าให้ฟังพอสังเขป เพื่อจะได้เข้าใจว่าเหตุใดจึงมีการเปลี่ยนแปลง และการเปลี่ยนแปลงนี้มีความมุ่งหมายเพียงไหน

เพื่อให้เข้าใจถึงเหตุที่มีการเปลี่ยนแปลงนี้จะต้องกล่าวถึงประวัติศาสตร์บ้าง ประเทศทุกประเทศในโลกนี้เดิมทีเดียวกันก็ใช้วิธีปกครองแผ่นดินโดยให้พระเจ้าแผ่นดินมีอำนาจเด็ดขาดในกิจการทุกทั่วไป ทั้งนี้เพราะเดิมปวงประชาราษฎรยังมีความรู้น้อย มีสติปัญญาไม่ลึกซึ้ง โดยเหตุที่การศึกษาไม่เจริญ จึงพากันยินยอมให้คน ๆ เดียวบัญชาการทั่วไป ครั้นต่อมาการศึกษาเจริญขึ้น ราษฎรได้เล่าเรียนมีจำนวนมากขึ้น ก็มีความรู้ลึกซึ้งขึ้น มีสติปัญญาลึกซึ้งทวีขึ้นจึงสังเกตเห็นได้ว่า ในการที่คน ๆ เดียวมีอำนาจบัญชาการประเทศผู้เดียวนั้นมักจะมีพลาดมีพลั้ง ทำให้ประเทศเสื่อมโทรมลงได้... เมื่อราษฎรได้แลเห็นเช่นนี้แล้ว ก็บังเกิดมีความประสงค์ที่จะให้อำนาจบัญชาการแผ่นดินอยู่ในมือของราษฎรทั่วไป เพื่อช่วยกันปกครองประเทศของตนให้มีความเจริญยิ่งขึ้น จึงรวมกันยึดอำนาจการแผ่นดินไว้ ให้มีธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน มีสภาราษฎรขึ้นเป็นหลัก แก้ไขความเสื่อม

¹⁴ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพอาภา เป็นพระโอรสในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ ประสูติแต่พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าทิพยสัมพันธ

¹⁵ ศรีกรุง 2 กรกฎาคม 2475.

โทษและให้ชาติมีความเจริญ...ซึ่งทำให้มีการเปลี่ยนแปลงการแผ่นดินทุกประเทศจนเหลือแต่ประเทศสยาม
ประเทศเดียว

ครั้นมาในการสมัยนี้ ชาวไทยเราได้มีความรู้สึกถึงเรื่องนี้ขึ้นเป็นลำดับมา จนในที่สุดวันที่ 24 มิถุนายน
ศกนี้ คณะราษฎรจึงพากันยึดอำนาจการปกครองแผ่นดินไว้... เมื่อมีการกระทำการเปลี่ยนแปลงการปกครอง
แผ่นดิน พระเจ้าแผ่นดินมักต่อสู้ไม่ปล่อยอำนาจหนีไปได้โดยง่าย ทำให้เกิดเสียเลือดเสียเนื้อเสียทรัพย์สมบัติ
เสียความสงบเรียบร้อยชั่วคราว แต่ครั้งนี้ประเทศเรา การกระทำของคณะราษฎรได้เป็นไปด้วยความละมุน
ละม่อมราบรื่น และยังได้รับความเห็นชอบของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ดังปรากฏในพระราชบัญญัตินิร
โทษกรรมซึ่งได้ประกาศมา ณ วันที่ 26 มิถุนายน ศกนี้แล้ว ซึ่งเป็นเหตุให้ประเทศอื่นๆแปลกประหลาดใจ...

ฉะนั้น กิจการต่าง ๆ ก็นับว่าได้เข้ารูปเข้ารอยเรียบร้อยแล้ว ไม่มีข้อใดที่จะทำให้ชาวไทยเราทั้งหลาย
วิตกวิจารณ์ต่อไป ชาวไทยเรามีหน้าที่สำคัญในขณะนี้ก็คือ จะต้องรักษาความสงบเรียบร้อย ทำหน้าที่ของ
ราษฎรที่ดี จะเปนในทางทำมาหากินก็ดี หรือทำราชการก็ดี ... ฉะนั้นขออย่าอีกว่า เราทุกคนต้องทำหน้าที่รักษา
ความเป็นไทยของชาติให้มั่นคงยืนยาวต่อไป โดยรักษาความสงบเรียบร้อย ทำหน้าที่ต่าง ๆ ของเราโดยสุจริต
ซื่อตรงต่อชาติและประเทศ เลิกการลือไม่เข้าเรื่องต่างๆ อย่ามีการตอกตกใจและพุดจาเสียดลีไ้ร้ายเป็นเสี้ยน
หนามต่อคณะราษฎร ผู้ซึ่งพยายามนำความเจริญและความสุขมาให้แก่ชาติและประเทศสยามและคนไทย
ทั่วไป...”¹⁶

เป็นที่น่าสังเกตว่าบนหน้าหนังสือพิมพ์ที่ต้องการประชาสัมพันธ์ให้ราษฎรรับทราบถึงการเปลี่ยนแปลง
ที่เกิดขึ้นหลังการปฏิวัติ มักมีการกล่าวถึงพระมหากษัตริย์อย่างสม่ำเสมอในช่วงต้นการเปลี่ยนแปลงทาง
การเมือง เช่น เรื่อง “งานชิ้นแรกที่ปลดทุกข์ของราษฎรชาวสยาม” ที่เริ่มต้นอธิบายว่า “...นับตั้งแต่
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระธรรมนูญการปกครองชั่วคราว พ.ศ. 2475
ใช้ตลอดมาจนบัดนี้ผู้แทนของพวกเราคือคณะกรรมการราษฎรได้ประชุมกัน เพื่อแก้ไขความทุกข์ยากของ
ประชาชน สิ่งแรกที่คณะกรรมการราษฎรเห็นควรแก้ไขให้ราษฎรได้รับความสุขคือการงดเก็บภาษีอากร...”¹⁷
ขณะเดียวกันหนังสือพิมพ์ก็ได้ลงประชาสัมพันธ์ให้ “กรมการอำเภอ” ที่เป็นหน่วยงานสำคัญในท้องถิ่นทั่ว
ราชอาณาจักรอย่าได้นิ่งนอนใจ ขอให้ช่วยประกาศชี้แจงแก่พลเมืองให้ทราบถึงวิธีการปกครองและสิทธิของ
ราษฎร เนื่องจาก “...การปกครองตามธรรมนูญซึ่งคณะราษฎรได้ยึดไว้ตลอดจนพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้
ทรงเห็นชอบด้วยแล้วนั้น แม้จะเป็นที่ทราบกันทั้งพระราชอาณาจักรสยามตลอดนานาประเทศแล้วก็ตาม ก็กระนั้น

¹⁶ ศรีกรุง 5 กรกฎาคม 2475.

¹⁷ ศรีกรุง 2 กรกฎาคม 2475.

เรายังเกรงว่าประชาชนอีกเป็นจำนวนมากจะมีเข้าใจถึงวิธีดำเนินการปกครองตามธรรมนูญต่อไป...”¹⁸ การประชาสัมพันธ์เช่นนี้ผู้วิจัยเห็นว่าน่าจะส่งผลต่อการปฏิบัติงานของกรมอำเภอที่จะตอบสนองต่อการขอความร่วมมือดังกล่าว ดังจะเห็นได้ว่าในระยะต่อมาคือวันที่ 4 กรกฎาคม พ.ศ. 2475 มีการลงข่าวที่ระบุว่า **“อำเภอพระนครประชุมเสมียนพนักงานแนะนำอธิบายถึงวิธีปกครองแบบใหม่”** ในข่าวดังกล่าวมีการนำเอาข้อความที่ชี้แจงต่อพนักงาน ในเนื้อความนั้นระบุถึงพระราชบัญญัติธรรมนูญปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราวที่ “เป็นกฎหมายบังคับกิจการ และบุคคลทั่วพระราชอาณาเขตต์สยาม คนทุกคนต้องปฏิบัติตามทั้งสิ้น ไม่นิยมว่าจะเป็นผู้ใด นับแต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวลงมาถึงราษฎรทั้งหลาย และพระธรรมนูญที่ว่านี้ยังได้เปลี่ยนแก้บทกฎหมายตามคดีเก่า ฉะเพาะที่เกี่ยวข้องแก่อำนาจของผู้ปกครองประเทศ ฉะเพาะที่เกี่ยวข้องแก่อำนาจของผู้ปกครองประเทศ มีข้อสำคัญอยู่ที่ว่า ‘อำนาจสูงสุดของประเทศนั้นเป็นของราษฎรทั้งหลาย’... ใคร ๆ ที่เป็นบุคคล และคนบุคคลทำงานตามอำนาจและหน้าที่ ๆ เกี่ยวแก่รัฐบาล เป็นผู้ใช้อำนาจแทนราษฎรทั้งนั้น...”¹⁹

เมื่อมีการประชาสัมพันธ์ออกไปยังพื้นที่ต่าง ๆ จึงเป็นที่มาของการรายงานข่าว **“ราษฎรเกือบทั่วพระราชอาณาจักรต่างแสดงยินดีในการกระทำของคณราษฎร”** ที่นำเสนอข่าวคราวจากผู้ส่งข่าวประจำจังหวัดต่าง ๆ เกือบทั่วราชอาณาจักรบนพื้นที่หนังสือพิมพ์ ได้สรุปข่าว ว่า **“ราษฎรต่างพากันแสดงความยินดีในการกระทำของคณราษฎรทั่วกัน...ปรากฏว่าบางท้องที่กรมการอำเภอก็ได้เอาใจใส่ชี้แจงให้ราษฎรได้รู้ชัดแน่นอนแต่นำคำหนักกรมการอำเภอใดที่ยังไม่เคยประชุมชี้แจงแก่ราษฎรเกี่ยวกับวิธีดำเนินการปกครองตามธรรมนูญ พ.ศ. 2475 ให้เขาทั้งหลายทราบถึงวัตถุประสงค์อันแท้จริง คงจะได้เริ่มป่าวประกาศชี้แจงแต่บัดนี้ ทั้งจะเป่นการกระทำที่ให้เห็นว่าพร้อมใจตรงความเจริญให้แก่ประเทศ เช่นเดียวกับคณราษฎรซึ่งต่างกำลังชี้แจงและป่าวประกาศอยู่ในพระนคร โดยไม่เห็นแก่ความเหน็ดเหนื่อย...”**²⁰

การลงประกาศข่าวเช่นนี้สะท้อนความพยายามในการสื่อสารจากฝ่ายผู้ปกครองใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งฝ่ายรัฐบาลนั้นมีการทำงานด้านนี้อย่างแข็งขันเช่นการแจ้งข่าวของ **“ผู้รักษาการในตำแหน่งสมุหพระนครบาลสั่งงานอนุโลมเข้ากับการปกครองที่เปลี่ยน”** ในรายงานข่าวนี้อันได้ระบุว่า

“...พระยาพิชัยศรีสวัสดิ์ ผู้รักษาการในตำแหน่งสมุหพระนครบาล ได้มีคำสั่งเป็นทางราชการไปยังผู้ว่าราชการจังหวัด ทุกแห่งในมณฑลกรุงเทพฯ ชี้แจงถึงการเปลี่ยนแปลงระเบียบการปกครองตามที่คณราษฎรได้จัดการตามแบบใหม่ คือให้พระเจ้าแผ่นดินอยู่ใต้กฎหมายตามที่ทราบกันอยู่แล้ว เรื่องนี้เข้าใจว่า

¹⁸ เรื่องเดียวกัน.

¹⁹ ศรีกรุง 4 กรกฎาคม 2475.

²⁰ ศรีกรุง 5 กรกฎาคม 2475.

พลเมืองโดยมากคงยังไม่เข้าใจความมุ่งหมายของรัฐบาลใหม่โดยทั่วถึงกัน ฉะนั้นให้นายอำเภอเรียกประชุมราษฎรและชี้แจงเรื่องอันไม่เกิดขึ้นแล้วทั้งหมดให้ราษฎรทราบเป็นความรู้ไว้

อนึ่งในวันสองวันนี้ พระยาเพชรพิสัยฯ จะเรียกประชุมนายอำเภอทุกจังหวัด ณ กองสมุหพระนครบาลอีกคำรบ 1 เพื่อสั่งเสียโดยทางวาจาให้ทราบความมุ่งหมายของรัฐบาลใหม่ไว้ด้วย และสิ่งที่จะต้องประกาศให้ราษฎรทราบเสมอ ๆ ก็คือ 1 ถ้าทางราชการได้รับคำสั่งอันใดจากผู้รักษาพระนครฝ่ายทหาร เห็นควรให้ราษฎรทราบก็จะรีบส่งแจกจ่ายไปยังนายอำเภอทุกแห่ง เพื่อประกาศแก่ราษฎร 2 ข่าวดังกล่าวจะกระจายเสียงที่นครราชสีมาประกาศ ก็จะรีบส่งไปโดยทำนองเดียวกัน 3 เมื่อตรวจหนังสือพิมพ์เห็นมีข่าวประกาศของคุณราษฎรก็จะรวบรวมข้อความส่งแจกจ่ายไปยังอำเภอ...”²¹

ข้อสังเกตอีกประการหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นโดยชัดถึงการพยายามสื่อสารและเผยแพร่แนวความคิดใหม่รวมถึงการชี้แจงจากฝ่ายรัฐบาลนี้ ผู้วิจัยพบว่า มีการลงข่าวของประชาชนในท้องถิ่นที่แสดงความยินดี และเลื่อมใสต่อระบอบการเมืองใหม่ เช่น ข่าว “**นครศรีธรรมราชพอใจคุณราษฎร**” ที่รายงาน ว่า

“... นายแสง มกรสาร ยังได้จัดข้อความประกาศทางวิทยุของคุณราษฎร และพิมพ์แจกแก่บรรดาชาวจังหวัดนั้นด้วยตลอดมา โดยเป็นการโฆษณาตามความประสงค์ของคุณราษฎร ครั้นเมื่อวันที่ 29 เดือนก่อน นายแสง มกรสาร ได้ชักชวนสมาชิกของศรีธรรมราชสโมสรไปรับประทานอาหารที่สโมสรเพื่อแสดงความยินดีต่อวันชัยของคุณราษฎร พฤติการณ์ได้เป็นไปอย่างเรียบร้อยและครึกครื้นมาก...ได้ข่าวเพิ่มเติมต่อมาว่า ชาวนครศรีธรรมราชส่วนมากที่สุดมีความสงบเสงี่ยม ด้วยความเห็นชอบ และยินดีกับคุณราษฎรเป็นอันมาก และกำลังรอโอกาสที่จะเป็นสมาชิกของสมาคมคุณราษฎรอยู่แทบทั่วหน้ากัน...”²²

แม้แต่จังหวัดเพชรบุรีก็มีการรายงานที่ส่งมาจากชาวจังหวัดดังกล่าวนี้ ว่า

“...มีชาวจังหวัดเพชรบุรี ส่งข่าวมาอย่างเรา แจ้งว่าเสียงราษฎรจังหวัดนั้นเป็นส่วนมาก ต่างรู้สึกเลื่อมใสในการกระทำของคณะราษฎรครั้งนี้ยิ่งนัก ในการจัดเปลี่ยนวิธีปกครองตามแบบธรรมนูญใหม่ เขาเหล่านั้นเชื่อมั่นในความรอบคอบของรัฐบาลใหม่ว่าจะดำเนินรัฐประศาสนโยบายไปในทางดีงามต่อประเทศชาติและอาชีพของประชาชน... ชาวเพชรบุรีได้ขออำนาจพรให้คุณราษฎร จงจำเริญๆ ถาวรวัฒนาไปชั่วจิรัฎกาลเราขอให้ชาวเพชรบุรีและชาวจังหวัดทั่วไป จงมีความวางใจในวิธีการของคุณราษฎรตามความรู้สึกของท่านนั้น

²¹ ศรีกรุง 6 กรกฎาคม 2475.

²² ศรีกรุง 8 กรกฎาคม 2475.

เกิด และขอเตือนว่า พวกท่านทุกคนก็คือ ชาวคณาชากรนั่นเอง มีหน้าที่ช่วยเหลือทุกอย่างที่เป็นความชอบธรรม และดีงามแก่ประเทศชาติของเรา...”²³

ผู้วิจัยสังเกตเห็นความกระตือรือร้นของฝ่ายรัฐบาลในการสื่อสารกับประชาชนในช่วงเดือนกรกฎาคม นั้นปรากฏอยู่มากดังได้เห็นในข้างต้นว่ามีกรรณการจากพื้นที่ต่าง ๆ ซึ่งผู้ที่สื่อสารนั้นล้วนเป็นข้าราชการ และบุคคลในคณะราษฎร ในส่วนราชการนั้นดูเหมือนว่า “กรมการอำเภอ” จะทำหน้าที่นี้เป็นหลัก เมื่อพิจารณาจากการรายงานบนหนังสือพิมพ์ ที่มีการรายงานการทำงานของกรมอยู่ตลอดเดือนกรกฎาคม ว่ามีการชี้แจงแก่ราษฎรในพื้นที่ใดบ้าง อย่างวันที่ 5 กรกฎาคม ณ ศาลากลางจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ได้มีการประชุมกรมการอำเภอตามระเบียบวาระ โดยหม่อมเจ้าทองเต็ม ผู้ว่าราชการจังหวัดได้รับสั่งต่อกรมการอำเภอถึงเรื่องการเปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศสยามใหม่มีความว่า

“... ตามที่รัฐบาลจัดตั้งธรรมนูญการปกครองเปลี่ยนแปลงใหม่นี้ ได้ทราบว่าคุณราษฎรได้พากันแล้ว ลือต่าง ๆ นานา ซึ่งเกรงว่าอาจจะเกิดการเข้าใจผิดกันขึ้นได้ ฉะนั้นขอให้กรมการอำเภอจงเรียกประชุมราษฎร ชี้แจง กันให้เป็นที่เข้าใจเสียให้ตรงต่อความเป็นจริง ต่อจากนั้นก็ให้ทรงรับสั่งมีข้อความยืดยาว ซึ่งรวมความได้ว่า ตามที่คณาชากรได้จัดการปกครองใหม่นี้ ก็เพื่อจะให้ประเทศสยามเจริญรุ่งเรืองทันเทียมประเทศอื่นๆเขา และให้ราษฎรมีสิทธิเสมอกันทั้งการที่จะออกความคิดเห็นในทางที่ดีมีประโยชน์เพื่อให้ราษฎรมีทางทำมาหากินเป็นปกติสุข ทั้งจะมีการงดและลดหย่อนภาษีอากรบางอย่างด้วย

อนึ่งการเปลี่ยนแปลงวิธีปกครองครั้งนี้ ก็ตรงตามพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ซึ่งได้ทรงคิดไว้ตั้งแต่เสด็จกลับจากประเทศอเมริกาแล้ว ฉะนั้นขอให้แนะนำราษฎรพลเมืองให้ตั้งหน้าทำมาหาเลี้ยงชีพโดยปกติ ประพฤติตนให้อยู่ในหน้าที่พลเมืองดี ดังได้เคยสั่งสอนมาก่อนแล้ว อย่าให้มีการตื่นเต้นอย่างไรเลย เปนอันขาด...”²⁴

นอกจากการผู้ที่อาศัยอยู่ในต่างจังหวัดเขียนมาแล้วเรื่องราวในพื้นที่ของเขาแล้ว การที่บุคคลมีชื่อเสียงอย่าง นายเชียวสุดแสง ศรีบุญเรือง²⁵ ผู้เป็นเจ้าของหนังสือพิมพ์ในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และนัก

²³ เรื่องเดียวกัน.

²⁴ ศรีกรุง 10 กรกฎาคม 2475.

²⁵ เชียวสุดแสง สิบบุญเรือง เป็นชาวจีนฮกเกี้ยน เป็นบุตรของนายเชียวเลียงอัน นางยิว เกิดในแผ่นดินไทยเมื่อปีพ.ศ. 2406 เขามีพี่น้องสองคนคือ นางเพ็ชร์ และนายเคงเหลียน เดิมที่เขาเกิดมาในตระกูลแซ่ “เชียว” กระทั่งในระยะต่อมามีพระราชบัญญัตินามสกุลเมื่อปี พ.ศ. 2456 จึงได้จดทะเบียนชื่อสกุลว่า “สิบบุญเรือง” สำหรับประวัติด้านการศึกษาไม่ปรากฏหลักฐานอย่างชัดเจนว่า เชียวสุดแสง สิบบุญเรือง ได้รับการศึกษาอย่างไร แต่มีการบันทึกไว้ว่า นายเชียวสุดแสงได้ช่วยบิดามารดาทำมาหากินตั้งแต่วัย

เคลื่อนไหวการเมืองจีนในสยาม ได้ส่งโทรเลขมากราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเพื่อแสดงความยินดีตั้งปรากฏสำเนาคำแปลโทรเลขที่ส่งจากนครกวางตุ้งเมื่อวันที่ 30 มิถุนายนพ.ศ 2475 ก็ได้ถูกนำมาตีพิมพ์บนหน้าหนังสือพิมพ์ให้คนทั่วไปได้รับทราบ ความว่า

“ข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานกราบบังคมทูลแสดงความปิติยินดีด้วยพระองค์ ในการที่ได้ทรงพระกรุณาพระราชทานพระบรมราชวโรกาสแก่ประชาชน ให้มีส่วนร่วมในหน้าที่และภาระแห่งรัฐบาลของกรุงสยาม

‘ข้าพระพุทธเจ้าหวังด้วยเกล้าฯ ว่าราษฎรของพระองค์คงจะตอบแทนพระมหากรุณาธิคุณ โดยทำตนให้ประจักษ์ว่า เป็นผู้สมควรทรงไว้ซึ่งความไว้วางพระราชหฤทัยนั้น...ขอให้รัชชกาลของพระองค์ดำรงอยู่ชั่วนาน และเจริญด้วยโภคสมบัติทั้งหลายเทอญ..”²⁶

ต่อมาพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ราชเลขาธิการในพระองค์คือ เจ้าพระยามหิธร (ลออ ไกรฤกษ์) ดิดต่อกลับไปเมื่อวันที่ 2 กรกฎาคม ความตอนหนึ่งว่า

“... พระบาทสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินทรงตระหนักในพระราชหฤทัยเป็นอย่างดีมานานแล้ว ถึงความรู้สึกของราษฎร ซึ่งเจริญมาเป็นลำดับ ในอันที่จะมีความรับผิดชอบด้วยในการปกครอง จึงทรงยินดีพระราชทานให้ราษฎรมีส่วนในการปกครองประเทศด้วย ซึ่งจะยังความเจริญและความสุขสมบูรณ์มาสู่ชาติไทยยิ่งขึ้นอย่างแน่นอน...”²⁷

เขาว์ ในเวลานั้นบิดาของเขาได้ตั้งโรงสีไฟแห่งแรกในประเทศไทยชื่อว่า “กิมเซง” ต่อมาเมื่อบิดามารดาสิ้นชีวิตก็ได้เลิกกิจการโรงสีไฟ โดยนิสัยใจคอของนายเสียวสุดแสงนั้นมิใช่ผู้ชื่นชอบการค้า และมักหมกหมุ่นกับการเรียนมากกว่า โดยเขาได้เพียรพยายามหาความรู้ด้วยตนเองทั้งภาษาจีนและไทย ภายหลังจากที่เขาหยุดกิจการไม่นาน เขาได้เริ่มกิจการหนังสือพิมพ์ขึ้นถึงสองฉบับชื่อว่า “จีนโนสยามวารศัพท์” เป็นภาษาไทย และอีกฉบับเป็นภาษาจีนชื่อว่า “ฮั่วเซียมซินป้อ” ในขณะที่ทำหนังสือพิมพ์สองฉบับนี้ก็ได้เคยมีหนังสือติดต่อกับ ชุนยัตเซน และเป็นเหตุให้เสียวสุดแสงต้องเข้าไปข้องเกี่ยวกับการเมืองจีนในระยะต่อมา นอกจากนี้แล้วในระหว่างที่ออกหนังสือพิมพ์รายวัน “จีนโนสยาม” เขาก็ยังได้กำเนิดหนังสือพิมพ์รายเดือนคือ “ผดุงวิทยา” เป็นที่นิยมอยู่หลายปี และได้ใช้นามปากกาว่า “ผดุง” “อโยมัยเสตร” และ “บาทกฤษร” โดยนามปากกาหลังนี้เป็นที่ลือลั่นเนื่องจากเคยได้เถียงกับ “อศฺวพาหุ” อันเป็นนามปากกาของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. อมร โอสถานนท์ . การฝึกนิสัยเด็ก: ปาฐกถาทงวิทยุกระจายเสียง. (โรงพิมพ์พานิชคุผล. 2482).

²⁶ ศรีกรุง 10 กรกฎาคม 2475.

²⁷ เรื่องเดียวกัน.

ยิ่งไปกว่านั้น ในช่วงต้นหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองพบว่าแนวความรู้ที่เป็นการอธิบายรัฐธรรมนูญและกฎหมายถูกนำมาเขียนลงบนหน้าหนังสือพิมพ์อยู่เป็นประจำ ดังเช่น บทความ “อธิบายรัฐธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยาม” โดย อ.ภาคสุวรรณ เนติบัณฑิต

ผู้ใช้นามปากกาที่มีความเป็นไปได้ว่าจะเป็่นนักกฎหมายเนื่องจากว่าเขาได้ทำการอธิบายในแง่มุมกฎหมายโดยเขาได้ให้เหตุผลว่า “ ประเทศสยาม ได้เปลี่ยนระเบียบการปกครองแผ่นดินดังที่ชาวไทยทุกคนได้ทราบกันอยู่ดีแล้ว บัดนี้กษัตริย์ต้องอยู่ใต้ธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน จึงเป็่นหน้าที่ของราษฎรทุกคนจะต้องรู้ระเบียบการปกครองแผ่นดิน หรือพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามนี้ให้ชัดแจ้งเสียก่อน มิฉะนั้นแล้วไม่ทราบว่า ราษฎรได้สิทธิ์อะไรเพิ่มขึ้นอีกบ้างและจะใช้สิทธิ์นั้นอย่างไร...”²⁸

“...กฎหมายธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน (Constitutional Law) เป็่นกฎหมายที่ว่าด้วยระเบียบแห่งอำนาจสูงสุดทั้งหลายในแผ่นดินและวิธีดำเนินการทั่วไปแห่งอำนาจเหล่านี้ เช่น การตั้งกษัตริย์ การตั้งเสนาบดี การเลือกผู้แทนราษฎร และข้อบัญญัติถึงอำนาจของกษัตริย์ อำนาจเสนาบดี และอำนาจผู้แทนราษฎรเป็นต้น...

กษัตริย์และอำนาจของกษัตริย์ กษัตริย์ในปัจจุบันนี้คือพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ส่วนในเวลาต่อไปผู้ที่เป็่นกษัตริย์ได้จะต้องมีสิทธิ์ตามกฎหมายเทียบลว่าด้วยการสืบสันตติวงศ์ และด้วยความเห็นชอบของสภาผู้แทนราษฎร ในประเทศญี่ปุ่น ถ้ารัชทายาทจะเป็่นกษัตริย์สืบต่อไปไม่ได้ด้วยเหตุประการใดก็จะต้องเลือกกษัตริย์ต่อเจ้าวงศ์ใดวงศ์หนึ่งใน 1 วง ที่เป็่นผู้สืบสายโลหิตโดยตรงจากกษัตริย์... กษัตริย์จะกระทำการใดๆ ต้องมีคณะกรรมการราษฎรผู้หนึ่งผู้ใดลงนามด้วย โดยได้รับความยินยอมของคณะกรรมการราษฎรจึงจะใช้ได้ แต่พระราชบัญญัติก็ดีคำวินิจฉัยศาลก็ดี หรือการอื่นๆซึ่งจะมีบทกฎหมายระบุไว้โดยเฉพาะก็ดี จะต้องทำในนามของกษัตริย์ การตั้งแต่ถอดถอนเสนาบดี การให้สัตยาบันสัญญาทางพระราชไมตรี และการประกาศสงคราม เป็่นพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ แต่การใช้พระราชอำนาจนี้จะต้องเป็่นไปตามคำแนะนำของกรรมการราษฎร

อำนาจของกษัตริย์เหล่านี้คล้ายกับอำนาจของประเทศที่กษัตริย์อยู่ใต้ธรรมนูญการปกครองแผ่นดินทั้งหลาย จะมีผิดกันอยู่บ้างก็เป็่นแต่บางส่วน เช่น ญี่ปุ่นและอิตาลีอังกฤษ กษัตริย์มีอำนาจประกาศใช้กฎหมาย ประกาศสงครามและเลิกสงคราม และให้สัตยาบันสัญญาทางพระราชไมตรี เป็่น แต่ในมาตรา 17 แห่ง

²⁸ ศรีกรุง 7 กรกฎาคม 2475

ธรรมนูญการปกครองแผ่นดินของเราไม่ได้กล่าวถึงเรื่องเลิกสงครามไว้ด้วย ทั้งนี้เห็นจะเป็นด้วยทำกันโดยรีบร้อน...”²⁹

ความน่าสนใจของบทความชิ้นนี้คือมีการลงคำอธิบายว่าด้วยรัฐธรรมนูญต่อไปอีกหลายวัน โดยเนื้อหาที่ปรากฏนั้นเป็นที่สังเกตได้ว่าเป็นการอธิบายโครงสร้างทางการเมืองการปกครองภายหลังที่สยามได้มีรัฐธรรมนูญเกิดขึ้นยกตัวอย่าง เช่น การอธิบายเรื่องสภาผู้แทนราษฎร อำนาจของสภา ที่มีมติของการเปรียบเทียบให้เห็นถึงระบบรัฐสภาของประเทศอื่น ๆ ยกตัวอย่างเช่น ประเทศสหรัฐอเมริกา อิตาลี และอังกฤษ รวมไปถึงการอธิบายเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับการเลือกตั้ง เช่น เรื่องคุณสมบัติของผู้เลือกผู้แทนหมู่บ้าน³⁰ ซึ่งเป็นที่เข้าใจได้ว่าในสถานะที่สยามกำลังมีความสนใจใคร่รู้ในประเด็นความรู้ที่เกี่ยวกับรัฐธรรมนูญและระบอบการปกครองของประเทศอื่น ๆ บทความลักษณะแบบนี้จึงได้ปรากฏเพื่อตอบสนองต่อสภาพการเมืองที่เกิดขึ้นนั่นเอง ในประเด็นทางกฎหมายนี้ผู้วิจัยพบว่าเป็นประเด็นที่มีการเผยแพร่บนหน้าหนังสือพิมพ์อยู่ตลอดเวลา นับตั้งแต่ช่วงหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองไปจนถึงการประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับถาวรในปี พ.ศ. 2475 เช่น การลงเนื้อหารัฐธรรมนูญในหนังสือพิมพ์หลังการประกาศใช้รัฐธรรมนูญอย่างบทความ “รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม”³¹ “สิ่งที่เราได้จากรัฐธรรมนูญสยาม”³² เขียนโดย นาย ถัด รัตนพันธุ์ ผู้เป็นอดีตนักโทษการเมืองคดี กบฏ ร.ศ. 103 และผู้แทนราษฎรคนแรกของจังหวัดพัทลุง และยังมีการโฆษณาบทความที่เกี่ยวข้องกับรัฐธรรมนูญบนหนังสือพิมพ์ เช่นบทความเรื่อง “อภิบาลรัฐธรรมนูญ” โดยหม่อมเจ้าวรรณไวทยากร “การสร้างรัฐธรรมนูญสยาม” โดย หลวงสารานุกรมประพันธ์

ในมิติของการอธิบายรัฐธรรมนูญในแง่มุมที่เกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์บนหน้าหนังสือพิมพ์นี้ ผู้วิจัยพบว่า มักมีการอธิบายในเชิงทฤษฎีที่ต้องมีการแบ่งแยกอำนาจเป็นเสียส่วนใหญ่ และมักใช้คำอธิบายระบอบการปกครองในขณะนั้นว่า “พระมหากษัตริย์อยู่ใต้รัฐธรรมนูญ” ยกตัวอย่างเช่นบทความ “การปกครองของสยาม” ที่อธิบายถึงการแบ่งแยกอำนาจบริหาร ตุลาการ นิติบัญญัติ และได้อธิบายเพิ่มเติมว่า

“... การปกครองแบบนี้เป็นแบบที่ดีที่สุด โดยที่พระมหากษัตริย์กับปวงชน (โดยทางรัฐสภา หรือสภาผู้แทนราษฎร) ทำการร่วมกัน กล่าวคือ อำนาจทั้ง 3 นั้น ปฏิบัติลงในนามของพระมหากษัตริย์ แต่พระมหากษัตริย์ไม่ได้เป็นผู้ปฏิบัติ หรืออีกนัย 1 ว่า ปวงชนกุมอำนาจอธิปไตย แต่ใช้อำนาจนั้นไม่ได้ ฝ่ายพระมหากษัตริย์ทรงใช้อำนาจอธิปไตยได้ แต่มิได้ทรงกุมอำนาจนั้นไว้ ต่างฝ่ายต่างกำกับกันแลดังนี้ กล่าวให้สั้น

²⁹ ศรีกรุง 7 กรกฎาคม 2475.

³⁰ ศรีกรุง 9 กรกฎาคม 2475.

³¹ เฉลิมรัฐธรรมนูญ 10 ธันวาคม 2475.

³² เรื่องเดียวกัน.

แบบการปกครองของกรุงสยามภายใต้รัฐธรรมนูญนี้มีลักษณะและวิธีการมันเหมือนกับลักษณะแบบบริปไตยทุกประการ เพราะการปกครอง 2 แบบนี้ เป็นลักษณะเดียวกัน ได้แก่ประชาธิปไตย ดังกล่าวข้างต้น สิ่งที่เกิดขึ้นในวาระ 2 แบบนี้ก็เพียง แบบราชาธิปไตยอำนาจจำกัด เราให้พระมหากษัตริย์เป็นผู้ทรงลงพระปรมาภิไธยใช้อำนาจนิติบัญญัติแทนปวงชน ส่วนบริปไตยนั้น เขาให้ประธานาธิบดีเป็นผู้ลงนามใช้อำนาจส่วนอื่น ๆ เช่น สิทธิเสรีภาพของประชาชนก็ดี แผนวิธีกองการโดยการมีรัฐสภาที่ดี ฯลฯ เหล่านี้เหมือนกันทุกอย่าง...”³³

นอกจากนี้แล้ว ปรากฏการณ์ที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งที่ทำให้เห็นถึงข้อเท็จจริงในช่วงต้นของการปฏิวัติ คือการปรากฏคำอธิบายว่าด้วยพระมหากษัตริย์ที่เกิดขึ้นบนหน้าหนังสือพิมพ์ในลักษณะของการเชิดชูและกล่าวถึงพระมหากษัตริย์พระองค์อื่น ขณะเดียวกันก็มีการกล่าวชื่นชมและขอบคุณคณะราษฎรรวมอยู่ด้วย ดังบทความ “อิสระ ของไทยที่เปนมาล้วนหน้าอัครราชย์นำสรรเสริญกษัตริย์ และขอบคุณคณะราษฎร” โดยใช้นามปากกา “จ.ร.” ปรากฏเนื้อหาตอนหนึ่งว่า

“....คิดถึงเมืองไทยแล้วเป็นที่อัครราชย์ใจยิ่งนัก เวลาที่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองตามธรรมนูญประเพณี เป็นแสงริบหรืออยู่ในความพิเนิจพิศวงของชนต่างชาติแทบทั่วโลก... ถ้าตรวจทางประวัติการยิ่งเห็นแปลกเพิ่มขึ้นอีก เมืองไทยได้รับโชคดีโดยอาศัยเหตุการณ์บังคับให้บ้าง ได้คนสำคัญมากแก้ไขในคราวที่คับขัน น่าจะถึงโชคร้ายบ้างจึงรอดตัวมาได้จนบัดนี้

1 สมัยกรุงศรีอยุธยาเมืองไทยยังไม่แข็งแรง พม่าเข้าศึกยกมาตีกรุงแตก จำเพราะเป็นเวลาที่ข้าศึกไม่มีปัญญา ไม้รู้จักวิธีการแสวงหาเมืองขึ้น (โคโลไนเซชัน) ไทยก็แย่งอำนาจการปกครองบ้านเมืองคืนมาได้

2. สมัยกรุงเทพมหานคร ประเทศมหาอำนาจ กำลังหาและจัดการปกครองเมืองขึ้น (โคโลไน) เพื่อจะแผ่เผยสินค้าออกจากประเทศของตน สมัยนั้นไทยไม่ยอมคบกับฝรั่งน่ากลัวเกิดความ มีผู้เห็นจดหมายเหตุประวัติการณ์ที่เมืองนอกลงไว้เป็นเวลาตรงกับปลายรัชกาลที่ 3 ว่าต้องเปิดท่าสินค้าในเมืองไทยด้วยลูกปืน จำเพาะได้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวขึ้นสืบราชสมบัติทรงจัดการทำสัญญาทางพระราชไมตรีการค้าขายกับเมืองต่างประเทศ ฝรั่งก็ระงับความคิดไป

3 สมัยกรุงเทพฯ ในรัชกาลที่ 5 เมืองไทยเดิรไม่ทันฝรั่ง ไม่มีกำลังพอรักษาตัว น่ากลัวอันตรายล่อแหลม เพราะเป็นเมืองน้อยเมืองเดียวในทิศตะวันออก ซึ่งรักษาความอิสระของตนอยู่ จำเพาะได้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงพระปรีชาญาณเห็นการลี้กซึ่ง ทรงประกอบพระบรมราโชบายตีสันทกับพระราชของ ประเทศมหาอำนาจ... มาถึงสมัยที่สายเหนี่ยวค่อยเลื่อมความมั่นคงลงไปตามสภาพ

³³ เฉลิมรัฐธรรมนูญ 10 ธันวาคม 2475.

ธรรม ก็เกือบสิ้นสมัยหาเมืองขึ้นกันแล้ว เมืองไทยจึงอยู่มาได้อย่างโกร่งเกร่ง โดยไม่มีใครรบกวณ ครั้นบัดนี้มา ประสพวิณโณโรคที่คอยพร่าชีวิตชาติไทย ก็เปนเดชบุญที่ได้พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสละพระราชอำนาจ ซึ่งเป็นพระราชมฤตคตกเนื่องกันมานับราคะมิได้ ให้เป็นยาเอกขนานหนึ่งของนายแพทย์ผู้ชำนาญ คือคุณราษฎรลองวางแก้โรคทำให้เกิดความหวังว่าจะหายได้ เพราะแพทย์ผู้รักษาได้จับสมุฏฐานของโรคได้แล้ว... น่าเคารพสรรเสริญพระบรมราชจริยวัตรและคิดถึงพระคุณในสมเด็จพระมหากษัตริย์ในการที่พระองค์ทรงเสียสละ ไม่มีพระชัฏติยามานะแข็งขัดความเจตนาดีของคณะราษฎรในอันจะบำรุงชาติ พระองค์ไม่หวงแหนพระราชอำนาจ มีพระเมตตากรุณาแก่ราษฎร มิให้เดือดร้อนถึงน้องโลหิต... น่าขอบคุณท่านคุณราษฎร ที่คิดการโดยสุจริตปราศจากอคติทั้ง 4 ประการ หวังความยุติธรรมและความเจริญดำเนินทุกนโยบายอันแนบกาย สุขุมคำภีรภาพ...”³⁴

จากที่ไล่เรียงมาพอจะเห็นภาพรวมได้ว่าในช่วงต้นของการเปลี่ยนแปลงการปกครองนั้นฝ่ายรัฐบาลมุ่งที่จะเผยแพร่ความเข้าใจแก่ประชาชนทั่วราชอาณาจักร และสังเกตได้ว่าการกล่าวถึงพระมหากษัตริย์ในแง่ของการให้การยอมรับบทบาทของฝ่ายคณะราษฎร ดังเช่น เรื่อง “สร้างสยามใหม่ในเวลา 7 วัน” เขียนโดย กุหลาบ สายประดิษฐ์ ที่เป็นการชี้แจงความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น โดยระบุถึงส่วนที่ต้องกล่าวถึงพระมหากษัตริย์ ว่า

“... เราได้เสนาบดีและการเปลี่ยนแปลงใหม่ในวงงานอันเป็นที่พอใจ และที่เราจะต้องไม่ลืมก็ควร เราได้รับสิ่งเหล่านี้ด้วยความเห็นชอบของพระเจ้าแผ่นดินเราได้ด้วยความสมัครสมานปรองดองของพระองค์ ได้อย่างราบรื่นละมุนละม่อมคุณราษฎรได้ยกภูเขาทั้งลูกผ่านพระเจ้าแผ่นดินไปแม้จะโดยใกล้ชิด ก็มีได้กระทำอาการชวนเซให้กระทบกระทั่งพระวรกายของพระองค์ หรือพระราชนัดของพระองค์เลย คุณราษฎรได้ผ่านพระองค์ไปด้วยความเคารพ... ถ้าเราปรารถนาจะได้สิ่งหนึ่ง เรามักต้องแลกด้วยสิ่งหนึ่ง ความปรารถนาของราษฎรในการเปลี่ยนแผนการปกครองทั้งในทำนองอิวอลลูชัน และรีวอลลูชันเท่าที่ปรากฏมาแล้วในนานาประเทศ ย่อมเห็นได้ว่าความสำเร็จอยู่ที่การเอาเลือดเนื้อและชีวิตของประชาชนพลเมืองเข้าแลก แต่ประเทศสยามได้รัฐธรรมนูญการปกครอง อันมีพระเจ้าแผ่นดินอยู่ภายใต้กฎหมาย โดยมีได้เสียเลือดเนื้อและชีวิตของประชาชนพลเมืองนี้เองที่ทำให้เราต้องพิศวงงงงวยหนักขึ้น ถ้อยคำของพระยามโนปกรณ์นิติธาดาที่ได้กล่าวเมื่อวันที่ 30 มิถุนายนว่า ‘เราได้รัฐธรรมนูญการปกครองด้วยความสงบเรียบร้อยอย่างประหลาด’ จึงเป็นความจริงที่

³⁴ ศรีกรุง 11 กรกฎาคม 2475.

มิได้เกิดแต่ในความรู้สึกของท่านผู้เป่นประธานแห่งคณะราษฎรผู้เดียว แต่เป็นความจริงในความรู้สึกของประชาชนพลเมืองทั่วทั้งประเทศ...”³⁵

โดยสรุปแล้วในประเด็นของการนำเสนอภาพการเปลี่ยนแปลงการเมืองปี พ.ศ. 2475 ผ่านการอธิบายถึงสถาบันพระมหากษัตริย์บนหน้าหนังสือพิมพ์ โดยเฉพาะหลังเหตุการณ์เปลี่ยนแปลงการปกครอง พบว่า ฝ่ายคณะราษฎรเองได้ประกาศแถลงการณ์แรกทีกล่าวถึงพระมหากษัตริย์ในเชิงลบอย่างรุนแรง มีการวิจารณ์ถึงการใช้อำนาจเหนือกฎหมาย การทุจริต และความเหลื่อมล้ำทางสังคม และมีการเน้นว่าประเทศเป็นของราษฎรไม่ใช่ของกษัตริย์ เพื่อช่วงชิงพื้นที่ทางอำนาจทางการเมือง ซึ่งเป็นประเด็นที่สามารถเข้าใจได้ พร้อมทั้งได้เสนอหลัก 6 ประการการอันถือได้ว่าเป็นแนวนโยบายของรัฐบาลใหม่นั้นเอง แต่อย่างไรก็ดี ในระยะถัดมา ฝ่ายคณะราษฎรได้เผยแพร่ “คำแถลงการณ์แห่งความตั้งพระราชหฤทัยดีต่อราษฎร” เผยแพร่วันที่ 1 กรกฎาคม พ.ศ. 2475 แถลงการณ์ดังกล่าวนี้ได้สร้างภาพลักษณ์เชิงบวกให้พระมหากษัตริย์มากขึ้น และมีการยืนยันว่าพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีเจตนาดีและตั้งใจพระราชทานรัฐธรรมนูญ สะท้อนความพยายามประนีประนอมระหว่างคณะราษฎรกับราชวงศ์ อย่างน้อยที่สุดในแง่ของการสื่อสารต่อประชาชน ในประเด็นการนำเสนอภาพลักษณ์พระมหากษัตริย์บนหนังสือพิมพ์ในช่วงต้นการปฏิวัติ มีข้อสังเกตว่า มีบทความและข่าวมากมายที่อธิบายบทบาทใหม่ของพระมหากษัตริย์ บทความโดยส่วนใหญ่มักมุ่งเน้นไปที่การแสดงให้เห็นว่าพระองค์ยินดีร่วมมือกับคณะราษฎร และย้ำว่าการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นอย่างสันติ และเป็นไปโดยความเห็นชอบของพระมหากษัตริย์ ในส่วนของการประชาสัมพันธ์และการให้ความรู้มีการจัดปาฐกถาในโรงเรียน มหาวิทยาลัย และพื้นที่ต่างจังหวัด หน่วยงานราชการโดยเฉพาะ “กรมการอำเภอ” มีบทบาทในการชี้แจงและสร้างความเข้าใจแก่ประชาชน ที่สื่อสารว่า “พระมหากษัตริย์อยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญ” ซึ่งเป็นระบอบการเมืองใหม่ ย้ำบทบาทของพระมหากษัตริย์ในฐานะประมุขภายใต้กฎหมาย ขณะเดียวกันปฏิกิริยาจากฝ่ายประชาชนเองก็พบว่าหนังสือพิมพ์มีการรายงานความยินดีจากประชาชนทั่วประเทศ ประชาชนบางส่วนเข้าร่วมสมัครเป็นสมาชิกคณะราษฎร หรือสนับสนุนแนวคิดการเปลี่ยนแปลง ปรากฏข้อความจากบุคคลทั้งในและนอกประเทศ สะท้อนความยินดีต่อการเปลี่ยนแปลงและมีการชื่นชมพระมหากษัตริย์ที่ยินยอมลดอำนาจ จึงกล่าวได้ว่า การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 แม้ว่าจะเริ่มต้นด้วยการวิพากษ์อย่างรุนแรงต่อพระมหากษัตริย์ แต่ฝ่ายคณะราษฎรกลับใช้วิธีสื่อสารและประนีประนอมกับพระมหากษัตริย์ในเวลาต่อมา ผ่านการเผยแพร่เอกสารทางการและสื่อมวลชน เพื่อสร้างความเข้าใจและลดแรงต่อต้านจากประชาชนนั่นเอง แต่อย่างไรก็ดีในงานวิจัยชิ้นนี้ก็ยังพบข้อจำกัดเรื่องหลักฐานอันเป็นหนังสือพิมพ์เก่าที่ผู้วิจัยสามารถเข้าถึงได้จำกัด จึงส่งผลให้มีข้อมูลไม่

³⁵ ศรีกรุง 5 กรกฎาคม 2475.

หลากหลายตามหัวหนังสือพิมพ์ อย่างไรก็ตามในมิติประเด็นที่เกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์ที่มีแนวโน้มในทางวิพากษ์วิจารณ์หรือเป็นไปในทิศทางลบก็ได้มีการศึกษามาแล้วก่อนหน้านี้โดยมีการศึกษาผ่านหนังสือพิมพ์เก่าจำนวนมาก ที่ให้ภาพสถาบันพระมหากษัตริย์ในช่วงเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่มีการวิพากษ์วิจารณ์จากฝ่ายเอกชน³⁶

4.2 คำอธิบายว่าด้วยเรื่องสถาบันพระมหากษัตริย์ในหนังสือราชการ

ในส่วนการอธิบายว่าด้วยเรื่องพระมหากษัตริย์ในส่วนของหนังสือราชการนั้นผู้วิจัยจะจำแนกออกเป็น 2 ประเภทด้วยกันกล่าวคือ ส่วนที่หนึ่งเป็นหนังสือที่ออกโดยหน่วยงานราชการที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อเผยแพร่ความเข้าใจต่อระบอบการเมืองแบบใหม่แก่ประชาชน และหนังสือราชการอีกประเภทหนึ่งคือหนังสือที่เขียนขึ้นโดยฝ่ายราชการที่ได้กระทำการออกไปเผยแพร่สร้างความเข้าใจแก่ประชาชน และได้เขียนรายงานเนื้อหาที่ตนได้นำเสนอต่อสาธารณชน ซึ่งสิ่งนี้สามารถสะท้อนแนวความคิดว่าด้วยพระมหากษัตริย์ในสังคมที่มีการสื่อสารออกไปได้อีกทางหนึ่งด้วย

ในช่วงต้นหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองในเดือนสิงหาคมผู้วิจัยพบว่าในพื้นที่จังหวัดนครศรีธรรมราชได้มีผู้ออกไปทำหน้าที่แสดงปาฐกถาอยู่ที่ ขุนทรงวรวิทย์ ธรรมการจังหวัดได้เขียนรายงานมายังกองธรรมการจังหวัดนครศรีธรรมราช ในรายงานนั้นชี้ให้เห็นว่าในอำเภอเมืองนครศรีธรรมราชได้เรียกครูประชาบาลในท้องที่มาประชุมพร้อมกัน เพื่อให้มาฟังปาฐกถาของว่าที่รองอำมาตย์ตรี โอบ ปักปันเพชร ผู้รั้งตำแหน่งครูใหญ่โรงเรียนประจำจังหวัดนครศรีธรรมราช หนังสือราชการนั้นชี้ให้เห็นว่า ราชการในท้องถื่นเห็นพ้องกับความเห็นของกรรมการมณฑลที่ลงในหนังสือพิมพ์ศรีธรรมราชศึกษา ว่า โรงเรียนควรให้มีปาฐกถาเสมอๆ และต่อไปจะพยายามให้มีปาฐกถาอย่างน้อยเดือนละครั้ง และตอนนี้กำลังขอร้องแก่ผู้ที่มีความประสงค์จะแสดงปาฐกถาให้เป็นการกุศลหรือใครที่จะสมัครแสดงปาฐกถาก็ขอให้แจ้งความประสงค์และส่งเรื่องล่วงหน้ามาเพื่อจะได้ตรวจและจัดแสดงได้ตามสมควร³⁷

ในรายงานนี้ได้แนบปาฐกถาของนายโอม ปักปันเพชร เรื่องการปกครองของสยาม ที่มีราษฎรมาฟังอย่างล้นหลาม ส่วนต้นของปาฐกถานั้นได้มีการกล่าวถึงสถานการณ์ที่คณะราษฎรได้ส่งคนของสภาไปทำการแสดงปาฐกถาตามต่างจังหวัดต่าง ๆ และตัวของผู้จัดแสดงปาฐกถาก็เป็นบุคคลที่หวังดีกับชาติและต้องการให้คนมี

³⁶ โปรดดู Matthew Copeland, *Contested Nationalism and the 1932 Overthrow of the Absolute Monarchy in Siam*, (Australia :the Australian National University, 1993)

³⁷ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ศธ1/371 เรื่อง ว่าที่ ร.ต.อ. โอบ ปักปันเพชร แสดงปาฐกถา เรื่อง การปกครองของสยาม ในที่ประชุมครูรัฐบาลประชาบาล (16-20 ส.ค. 2475).

ความเข้าใจถูกต้องเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในส่วนแรกของการแสดงปาฐกถาเขากล่าวถึงการปกครองของประเทศในโลกโดยแบ่งเป็น

1. ราชาธิปไตยอำนาจไม่จำกัด *Absolute monarchy* คือพระเจ้าแผ่นดินมีอำนาจทำอะไรก็ได้โดยไม่จำกัดและใช้พระราชอำนาจด้วยพระองค์เองเช่นประเทศสยามเมื่อก่อนวันที่ 24 มิถุนายน 2475 และก่อนเวลา 5 นาฬิกาเป็นต้น
2. ราชาธิปไตยอำนาจจำกัด *Limited monarchy* คือพระเจ้าแผ่นดินไม่มีอำนาจในการแผ่นดินนอกจากอำนาจในพิธีและลงพระนาม และยอมให้อำนาจพระนามในกิจการต่าง ๆ แต่พระองค์มิได้ใช้อำนาจด้วยตัวเอง อำนาจทั้งหลายตกอยู่แก่รัฐสภา เช่น อังกฤษเป็นต้น
3. ประชาธิปไตย *รัฐบาลชนิตนี้ผู้เป็นประมุขไม่ใช่เป็นพระเจ้าแผ่นดินเป็นบุคคลสามัญ คณะบุคคลหรือราษฎรได้เลือกแต่งตั้งไว้มีกำหนดเวลา การอยู่ในตำแหน่งไม่เป็นมฤตกตกทอดแก่ผู้อยู่ในสกุลเดียวกัน หัวหน้าของประเทศที่มีการปกครองอย่างแบบนี้เรียกว่าประธานาธิบดี เช่นประเทศฝรั่งเศส อเมริกาเป็นต้น*

การปกครองของสยามก่อนวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ.นี้ก่อนเวลา 5 นาฬิกาเป็นชนิดที่ 1 คือราชาธิปไตยอำนาจไม่จำกัดเรียกชื่ออย่าง 1 ว่า สมบูรณาญาสิทธิราช คือไม่มีข้อใดสิ่งอันใดหรือบทกฎหมายใดจำกัดพระราชอำนาจ

การปกครองชนิดนี้เป็นวิธีที่โลกใช้มานานแล้วเป็นวิธีที่เหมาะสมแก่ประเทศที่ราษฎรยังไม่เจริญในการศึกษา

กษัตริย์เป็นปฤชนย่อมมีผิดพลาดได้เหมือนกันกษัตริย์องค์ใดดีบ้านเมืองก็พลอยมีความสุขความเจริญ ถ้าองค์ใดไม่ดี บ้านเมืองก็จะได้รับทุกข์ถึงพินาศเสียหาย...”³⁸

มิติที่น่าสนใจในส่วนถัดมาของการแสดงปาฐกถาคือมีการยกตัวอย่างย้อนกลับไปถึงเรื่องราวของพระเจ้าเอกทัศพระมหากษัตริย์ในสมัยอยุธยาในเชิงของการเป็นพระมหากษัตริย์ที่อ่อนแอจึงไม่สามารถที่จะรักษาบ้านเมืองได้ แต่อย่างไรก็ดีก็ได้กล่าวถึงพระมหากษัตริย์ที่กล้าหาญและรักษาตริภพแผ่นดินอย่างพระเจ้ากรุงธนบุรี และพระมหากษัตริย์ในราชวงศ์จักรีที่ช่วยการักษาประเทศชาติไว้ได้ ต่อมาฝ่ายคณะราษฎรเห็นว่าบ้านเมืองมีความเสื่อมโทรมจึงได้มีความปรารถนาอันแรงกล้าที่จะแก้ไขความเสื่อมนั้นให้หายไปจึงได้เกิด

³⁸ เรื่องเดียวกัน.

เหตุการณ์ในวันที่ 24 มิถุนายนขึ้น “...ได้ยึดอำนาจปกครองไว้ แล้วได้กราบทูลให้พระเจ้าอยู่หัวเป็นกษัตริย์อยู่ใต้รัฐธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน...”³⁹ “...การกระทำของคณะราษฎรนั้นมิได้มุ่งหมายที่จะแย่งชิงราชสมบัติแต่อย่างใด ความประสงค์อันใหญ่ยิ่งก็เพื่อจะมีรัฐธรรมนูญการปกครองแผ่นดินเท่านั้น ส่วนการเชิญพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการผู้ใหญ่ไว้ที่พระที่นั่งอนันตคีรีเพื่อความปลอดภัยของคณะ

วันที่ 25 มิถุนายนพ.ศ. 2475 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชหัตถเลขาถึงผู้รักษาพระนครฝ่ายทหารมีใจความว่า พระองค์เห็นแก่ความเรียบร้อยของอาณาประชาราษฎร์ ไม่อยากให้เสียเลือดเสียเนื้อและโดยที่พระองค์ได้ทรงดำริอยู่แล้วที่จะเปลี่ยนแปลงตามทำนองนี้ เพื่อชาติของเราจะได้เจริญเทียบหน้าเขาจึงเป็นอันทรงยอมตามคำขอร้องของคณะราษฎร

ความจริงเรื่องรัฐธรรมนูญการปกครองที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงเตรียมไว้เรียบร้อยแล้ว แต่ประกาศออกใช้เท่านั้น แต่ก็สลายไปเสียแล้ว ถึงอย่างนั้นก็ยังนับว่าพระองค์ยังมีความหวังดีต่อบ้านเมืองอยู่... ”⁴⁰

ในส่วนถัดมา มีการได้เรียบเรียงเหตุการณ์อันสำคัญ เช่น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงลงพระปรมาภิไธยในพระราชกำหนด ประเทศในคราวเปลี่ยนแปลงการปกครองแผ่นดินพ.ศ. 2475 และการออกพระราชบัญญัติรัฐธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราวที่มีใจความสำคัญว่า “ กษัตริย์ยังคงเป็นประมุขสูงสุดของประเทศ กษัตริย์จะทรงกระทำอะไรไม่ได้ นอกจากจะได้รับความยินยอมของผู้แทนประชาราษฎร์และผู้แทนประชาราษฎร์มีความประสงค์อันแน่นอนอย่างไรแล้วจะทรงปฏิเสธไม่ได้...”⁴¹

ในส่วนอื่น ๆ ของการแสดงปาฐกถา มีการกล่าวถึงหลัก 6 ประการของคณะราษฎร สถานการณ์ของการร่างรัฐธรรมนูญที่กำลังเกิดขึ้นรวมถึงการอ่านรัฐธรรมนูญให้กับผู้ที่เข้าฟังได้รับทราบนอกจากนี้แล้วยังมีการกล่าวถึงรายชื่อบุคคลที่ราษฎรควรรู้จักซึ่งก็เป็นบุคคลสำคัญไม่ว่าจะเป็นฝ่ายคณะราษฎรเองกรมการราษฎรหรือประธานสภาผู้แทนราษฎร

ในส่วนท้ายของการแสดงปาฐกถามีการกลับไปกล่าวถึงพระมหากษัตริย์อีกครั้งว่า “...พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวของเราทรงหวังดีต่อประชาราษฎร์จึงทรงยอมลดพระราชอำนาจโดยความเต็มใจ ส่วน

³⁹ เรื่องเดียวกัน.

⁴⁰ เรื่องเดียวกัน.

⁴¹ เรื่องเดียวกัน.

คณะราษฎรเล่าก็น่าสรรเสริญมิใช่น้อย ในการที่คิดหวังดีต่อชาติจริง กระทำการโดยสุจริต ถ้อยยุติธรรมเป็นหลัก ประเทศเราได้บุคคลและขณะที่หวังดีต่อชาติร่วมสมัยกันเช่นนี้ หวังบ้านเมืองคงเจริญยิ่งขึ้นไป...”⁴²

ในระยะต่อมาผู้วิจัยพบว่าในปี พ.ศ. 2479 หัวหน้าผู้ตรวจการเทศบาลจังหวัดลำพูนคือ นายสรานุกิจวรวัฒน์ ได้รายงานเรื่องที่ได้แสดงปาฐกถา เรื่อง การปกครองระบอบรัฐธรรมนูญที่สมาคมรัฐธรรมนูญ วันที่ 27 มิถุนายน พ.ศ. 2479 ในรายงานดังกล่าวนี้ นายสรานุกิจได้ส่งสำเนาปาฐกถาเรื่อง “การปกครองระบอบรัฐธรรมนูญ” พร้อมทั้งได้ถามไปยังรัฐมนตรีกระทรวงมหาดไทยว่า “... กระทบอยากใคร่เรียนปฏิบัติว่า หากจะทำการเผยแพร่ต่อไป เป็นต้นว่าในหน้ากระดาษหนังสือพิมพ์ จะเป็นการสมควรหรือไม่...”⁴³ ส่วนหนึ่งของการบรรยายที่ระบุถึงพระมหากษัตริย์ซึ่งกินพื้นที่อยู่มาในการบรรยาย เพราะการบรรยายในส่วนต่อ ๆ มา เป็นการมุ่งเน้นการอธิบายตามเนื้อหาสาระในรัฐธรรมนูญ ในส่วนที่กล่าวถึงพระมหากษัตริย์ระบุว่า

“... ในการบรรยายต่อไปนี้ ข้าพเจ้าขอเตือนไม่อธิบายความหมายของรัฐธรรมนูญ และบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญเป็นมาตรา ๆ ทั้งจะไม่พยายามนำข้อความในรัฐธรรมนูญมากล่าวให้ฟังทุกบททุกตอนไป... ข้าพเจ้าไม่ตั้งใจจะมาเป็นครูสอนรัฐธรรมนูญแก่ท่าน ข้าพเจ้าเห็นว่าด้วยความรักชาติประเทศ ท่านคงกลายเป็นนักรัฐธรรมนูญไปแล้วทุกคน ความมุ่งหมายของข้าพเจ้ามีเพียงว่า จะช่วยสะกิดเตือนใจให้ท่านระลึกถึงเหตุการณ์ที่ล่วงแล้ว และหลักสำคัญในรัฐธรรมนูญ อันจะปล่อยให้สูญไปจากความทรงจำเสียมิได้ เป็นต้นว่าสภาพของบ้านเมืองเราก่อนมีการปกครองระบอบรัฐธรรมนูญเป็นอย่างไร รัฐธรรมนูญได้กำเนิดมาอย่างไร และมีการเปลี่ยนแปลงอย่างไร การปกครองระบอบรัฐธรรมนูญเป็นการปกครองที่มีสมรรถภาพเพียงใด เหตุใดเราจึงพากันเคารพเลื่อมใสในรัฐธรรมนูญ นี่เป็นหัวข้อสำคัญในปาฐกถาของข้าพเจ้าซึ่งจะนำมาแสดงในวันนี้อย่างสมควรแก่เวลา

แต่เดิมประเทศไทยได้มีการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ พระมหากษัตริย์ทรงใช้อำนาจสิทธิขาดในการปกครองประเทศบ้านเมืองโดยลำพัง และอำนาจตุลาการ เราถวายไว้ในองค์พระมหากษัตริย์ผู้เดียว ซึ่งพระองค์อาจทรงใช้อำนาจนั้น ๆ โดยไม่มีขอบเขตจำกัด หลักปกครองอันรวมอยู่ที่บุคคลเดียวโดยนัยนี้ย่อมเป็นการเสี่ยงภัยมาก เราอาจแลเห็นคุณและโทษได้โดยตระหนักชัดจากการศึกษาประวัติศาสตร์ของประเทศสยามและนานาประเทศ ฉะเพาะประเทศไทยปรากฏว่า คราวใดเราได้พระมหากษัตริย์ที่ทรงหย่อนประปรีชาสามารถ และขาดความเอาพระทัยใส่ในกิจการของบ้านเมือง คราวนั้น มุขอำมาตย์ซึ่งเป็นผู้บริหารราชการใน

⁴² เรื่องเดียวกัน.

⁴³ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, มท.0201.1.1/82 เรื่อง นายสรานุกิจวรวัฒน์ หัวหน้าผู้ตรวจการเทศบาลจังหวัดลำพูนรายงานเรื่องที่ได้แสดงปาฐกถาเรื่องการปกครองระบอบรัฐธรรมนูญที่สาขาสมาคมรัฐธรรมนูญ (พ.ศ. 2479)

นามของพระมหากษัตริย์ก็ได้กำอำนาจอธิปไตยไว้ในมือ ทั้งนี้ย่อมไม่มีอะไรเป็นเครื่องประกันว่า การกระทำของมุขอำมาตย์นั้นได้ดำเนินไปตามคลองยุติธรรมและถูกต้องกับประชานิยม ความสันติสุขของทวยราษฎรก็ตกอยู่ในฐานะอันไม่ปลอดภัย คราวใดเราได้พระมหากษัตริย์ที่ทรงวุฒิปรึชาในรัฐภิปาลโนบาย คราวนั้นบ้านเมืองก็อ่อนหนาฝาคั่ง ราษฎรก็ได้รับความร่มเย็นเป็นสุขปราศจากภัยพิบัติทั้งปวงแต่แม้กระนั้นก็ดี เราไม่มีอะไรเป็นหลักประกันว่า การกระทำของพระมหากษัตริย์ได้ดำเนินไปในทางที่เหมาะสมแก่ความต้องการของประชาชาติ และสถานะการณ์ของบ้านเมืองหรือไม่ เพราะเป็นวิสัยของปุถุชน เมื่อรักทางใดหรือถนัดทางใดก็มักจะปฏิบัติหนักไปทางนั้นแต่ทางเดียว ส่วนในทางอื่น ๆ ซึ่งน่าจะได้รับการปฏิบัติก่อน หรือพร้อม ๆ กันไป ก็ถูกละทิ้งไว้ไม่หยิบยกขึ้นพิจารณา ฉะนั้น ความเจริญของบ้านเมืองเป็นไปอย่างลุ่ม ๆ ดอน ๆ จะนับว่าเป็นความสมบูรณ์อันแท้จริงหาได้ไม่ อนึ่ง ความจริงมีอยู่ว่า ในตัวบุคคลคนเดียวจะให้รอบรู้ไปเสียทุกสิ่งทุกอย่างและชำนาญในกิจการทุกประเภทย่อมเป็นการเหลือวิสัย...ผู้บริหารการงานของประเทศแต่ลำพังคนเดียวย่อมไม่อาจสังเกตเห็นทางได้ทางเสียในนโยบายการเมืองและไม่สามารถจัดอุปสรรคต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นทุกแห่งทุกมุมได้ก็มีอุปมาฉนั้น กิจการบ้านเมืองเป็นของใหญ่โตมาก เพราะเกี่ยวข้องกับส่วนได้ส่วนเสียและชีวิตเลือดเนื้อของพลเมืองทั้งประเทศ ถ้าละไว้ในมือของบุคคลคนเดียวให้เป็นผู้ดำเนินการตามชอบใจดังนี้ ย่อมเป็นการไม่ปลอดภัยอย่างแน่ ๆ ...”⁴⁴

ในส่วนของการบรรยายเรื่องราวของการเปลี่ยนแปลงการปกครองนั้น เขาได้อธิบายว่า

“... โดยที่เล็งเห็นว่าจะมีภัยอย่างใหญ่หลวงบังเกิดขึ้นแก่ปิตุภูมิอันเป็นที่รักจึงมีคณะราษฎรประกอบด้วยทหารและพลเรือน... ได้ตกลงพร้อมใจกันเข้ายึดอำนาจอการปกครองแผ่นดินเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 เพื่อขอพระราชทานรัฐธรรมนูญ การยึดอำนาจอการปกครองในครั้งกระนั้นได้เป็นไปโดยเรียบร้อยอย่างนามหัตถ์จรรยา ไม่มีการรบราฆ่าฟันกันถึงกับต้องเสียชีวิตของประชาชาติแม้แต่คนเดียว นับว่าเป็นประวัติการของโลก... เวลานั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 7 ประทับอยู่พระที่นั่งไกลกังวล หัวหิน คณะราษฎรจึงอัญเชิญเสด็จกลับพระนคร ครั้นแล้วก็ถวายร่างรัฐธรรมนูญปกครองแผ่นดินชั่วคราวเพื่อให้ลงพระปรมาภิไธย... และได้ประกาศใช้เป็นกฎหมายสำหรับปกครองประเทศเป็นการชั่วคราว พอให้สภาผู้แทนราษฎร และให้คณะกรรมการราษฎรได้จัดรูปงานดำเนินประศาสนโนบายให้เหมาะสมแก่ที่ได้เปลี่ยนการ

⁴⁴ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, มท.0201.1.1/82 เรื่อง นายสรานุก กิจวรวัฒน์ หัวหน้าผู้ตรวจการเทศบาลจังหวัดลำพูนรายงานเรื่องได้แสดงปาฐกถาเรื่องการปกครองระบอบรัฐธรรมนูญที่สาขาสมาคมรัฐธรรมนูญ (พ.ศ. 2479)

ปกครองใหม่ ต่อมาจึงได้จัดให้มีการร่างรัฐธรรมนูญขึ้นใหม่อีกฉบับหนึ่ง เมื่อสภาผู้แทนราษฎรได้พิจารณา
ปรึกษาลงมติเห็นชอบด้วยร่างนั้นแล้ว ก็ได้กระทำพิธีตราเป็นกฎหมายขึ้นประกาศใช้เป็นการถาวร ตั้งแต่วันที่
10 ธันวาคม พ.ศ. 2475 เป็นต้นไป

ขอก้าวเพิ่มเติมในเรื่องนี้อีกเล็กน้อยคือ รัฐธรรมนูญที่มีกำเนิดทำนองเดียวกับรัฐธรรมนูญของเรา
นี้ในภาษาฝรั่งเศสเรียกว่า *La Constitution contractuelle* หมายความว่ารัฐธรรมนูญที่เกิดขึ้นโดยสัญญา
กล่าวคือพระมหากษัตริย์ทรงเซ็นสัญญากับหัวหน้าของคณะราษฎร โดยให้คำมั่นว่าจะมีการปกครองประเทศ
อย่างระบบรัฐธรรมนูญหรือเรียกอีกนัยหนึ่งว่าปรมิตาญาสิทธิราช โดยพระมหากษัตริย์อยู่ใต้กฎหมาย เมื่อ
พิจารณาตุ้รัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราวกับฉบับถาวร จะเห็นได้ว่าไม่สู้ผิดแผกแตกต่างกันนักในหลักสำคัญ

ในทางการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบเดิมมาเป็นระบอบรัฐธรรมนูญนี้ ข้อแตกต่างอันสำคัญ
ที่สุดอยู่ที่เรื่องอำนาจและการแบ่งแยกอำนาจ แต่เดิมมาอำนาจนิติบัญญัติ อำนาจบริหาร และอำนาจตุลาการ
ตกอยู่ที่บุคคลคนเดียว คือพระมหากษัตริย์ ในการปกครองระบอบใหม่อำนาจที่วานี้เปลี่ยนมือจาก
พระมหากษัตริย์มาเป็นของราษฎร... บัญญัติไว้เช่นนี้ก็เพื่อปลดเปลื้องพระราชภาระให้เบาบางลง และเพื่อ
รักษาความเป็นเอกราชของสยามรัฐให้มั่นคงถาวรยิ่งขึ้น ยิ่งกว่านั้น ยังเป็นหลักประกันอันแน่นอนว่า
พระมหากษัตริย์จะทรงใช้อำนาจอธิปไตยนอกเหนือไปจากที่กำหนดไว้ไม่ได้ พระองค์จะทรงใช้อำนาจนั้นได้ก็
แต่เฉพาะ โดยวิธีแห่งรัฐธรรมนูญเท่านั้น กล่าวคือทรงใช้อำนาจนิติบัญญัติโดยคำแนะนำและยินยอมของสภา
ผู้แทนราษฎร ทรงใช้อำนาจบริหารทางคณะรัฐมนตรี และทรงใช้อำนาจตุลาการทางศาลที่ตั้งขึ้นตามกฎหมาย
หลักนี้ก็เนื่องมาจากหลักที่ว่า องค์พระมหากษัตริย์ดำรงอยู่ในฐานะอันเป็นที่เคารพสักการะ ผู้ใดจะละเมิดมิได้
เมื่อดำรงอยู่ในฐานะดังนี้แล้วพระองค์ก็ไม่อาจทรงทำผิดได้ ตรงกับหลักอังกฤษที่ว่า *the king can do no
wrong* ฉะนั้นจึงต้องมีผู้คอยรับสนองความผิดเนื่องจากการใช้อำนาจนั้น ๆ แต่ละอำนาจ ทั้งนี้ทำให้เป็นการ
แย่งราชสมบัติมาจากองค์พระมหากษัตริย์ไม่ แต่กลับเป็นการส่งเสริมให้พระราชบัลลังก์มั่นคงยิ่งขึ้น โดยที่
พระองค์มีโอกาสแต่เฉพาะพระคุณไม่ใช้พระเดช ย่อมปราศจากมณฑลโทษและข้อติเตียนครหาทั้งปวง เมื่อ
พิจารณาด้วยเหตุและผลแล้ว จะเห็นว่าหลักนี้ทำให้เกิดสมรรถภาพแก่การปกครองบ้านเมืองเป็นอย่างดี
เลิศ...”⁴⁵

ในส่วนสุดท้ายเขาได้สรุปให้เห็นถึงความสำคัญของรัฐธรรมนูญว่า “... รัฐธรรมนูญนั้นคือรัตนของพวก
เราเป็นน้ำอมฤตที่หล่อเลี้ยงชีวิตร่างกายเราให้สดชื่น เป็นดวงอาทิตย์ที่ให้ความสว่าง และความอบอุ่นในเวลา

⁴⁵ เรื่องเดียวกัน.

กลางวัน เป็นดวงจันทร์ที่ส่องแสงอันสดใส และความชุ่มชื้นมาให้เราในเวลากลางคืน และเป็นอะไรต่ออะไรอีกหลายอย่างซึ่งล้วนแต่สฤทธวิบูลผลแก่ประชาชนชาวสยามทุกถ้วนหน้า...”⁴⁶

นอกจากนี้แล้ว ความน่าสนใจอีกประการหนึ่งของการเผยแพร่สร้างความเข้าใจแก่ประชาชนในช่วงต้นของการปฏิวัติจากฝ่ายคณะราษฎรได้กระทำผ่านการส่งบุคคลจากฝ่ายของตนไปทำหน้าที่สร้างความเข้าใจ ดังจะเห็นได้ว่ามีหนังสือจากสภาผู้แทนราษฎร ที่มอบให้พระยาสุรียานุวัตรเป็นผู้เดินทางไปยังจังหวัดเชียงใหม่ ดังปรากฏในหนังสือราชการลงวันที่ 13 กรกฎาคมพ.ศ. 2475 ที่ว่า

“ ด้วยราชการทางนี้ได้ทราบมาว่าเจ้านายและราษฎรทางเชียงใหม่ไม่ทราบความประสงค์และความเป็นไปของคณะราษฎร เป็นเหตุให้ตกใจกันมาก ทางราชการทางนี้จึงขอให้ท่านออกไปเชียงใหม่กราบทูลพระราชชายาเธอและเจ้านายอื่นเพื่อเข้าพระทัยว่า ความเปลี่ยนแปลงทั้งนี้เกิดขึ้นเพื่อยิ่งขึ้นในความสมบูรณ์ของประเทศและประชาชนพลเมืองทั่วหน้ากัน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงตระหนักพระราชหฤทัยในข้อความนี้แล้วจึงได้ทรงช่วยสนับสนุนให้ความมั่นคงเป็นอย่างยิ่งที่พึงหวังได้ และที่ทรงสนับสนุนเช่นนี้ก็เพื่อความสมบูรณ์ของประเทศและประชาชนพลเมือง... คณะราษฎรนี้เป็นรัฐบาลของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้คิดและได้ลงมือดำเนินแล้วในทางที่จะพอกพูน ไม่ใช่ในทางเบียดเบียนเลย ขอให้ท่านผู้ที่ได้รับรู้เห็นเหตุการณ์ด้วยตัวเองไปพูดชี้แจงตามความเป็นจริงที่ได้เห็น...”⁴⁷

เมื่อปรากฏหนังสือมาเช่นนี้พระยาสุรียานุวัตรจึงได้เดินทางไปจังหวัดเชียงใหม่และวันที่ 20 ของเดือนเดียวกัน ได้มีการประกาศธรรมนูญการปกครองของคณะราษฎรในจังหวัดเชียงใหม่ โดยมีเจ้าราชบุตรเป็นประธานในที่ประชุม เจ้านาย พ่อค้ำราษฎร นักเรียน ข้าราชการทหาร และข้าราชการพลเรือน ได้สมัครเข้าช่วยชี้แจงด้วย ในการไปครั้งนั้นของพระยาสุรียานุวัตรได้มีการเขียนรายงานกลับมาถึงพระนครโดยระบุว่า

“...ได้คัดค้านค่าแถมการ ประกอบพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองในของมาในนี้อีกฉบับหนึ่ง ทั้งรายชื่อบรรดาคนสำคัญที่ไปประชุมด้วยอีกฉบับหนึ่ง ในที่ประชุมครั้งนี้เห็นได้ว่า ราษฎรที่ได้ฟังมีความยินดี ต่อความตั้งใจดีของคณะราษฎรเป็นอันมาก ยกมือขึ้นทั้งร้องไชโย ถวายไชยมงคลต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและคณะราษฎรสามครั้ง เสียงสนั่นกึกก้องเปนนานมาก มีตำหนิอยู่ที่ตรงว่า ข้าราชการแพนกรมมหาดไทยมีอยู่คนสองคนและตำรวจทั้งนายหรือพลไม่มีเลย กรมสาธารณสุข ก็ไม่มีตัวแทน ตั้งแต่นั้นต่อไปยังจะมีการอ่านประกาศตามโรงเรียนต่อไปอีก...”⁴⁸

⁴⁶ เรื่องเดียวกัน.

⁴⁷ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, สร.0201.32/3 เรื่องพระยาสุรียานุวัตร ไปชี้แจงเหตุเปลี่ยนแปลงการปกครอง แก่เจ้านายในมณฑลพายัพ.

⁴⁸ เรื่องเดียวกัน.

สำหรับรายละเอียดของ “คำแถลงการณ์พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครอง” ที่พระยาสุรียานุวัตรแนบมานั้นปรากฏรายละเอียดส่วนที่กล่าวถึงพระมหากษัตริย์ คือ

“... สิ่งสำคัญในการเปลี่ยนแปลงการปกครองนี้ก็คือ เปลี่ยนจากการปกครองอย่างกษัตริย์เหนือกฎหมายมาเป็นการปกครองอย่างกษัตริย์อยู่ใต้ธรรมนูญการปกครอง จะพูดกันอย่างสามัญก็คือ กษัตริย์ปกครองแผ่นดินโดยอยู่ในใต้ข้อบังคับกฎหมาย

แต่ถ้าจะถามว่าการปกครองที่กษัตริย์อยู่เหนือกฎหมาย กับ การปกครองที่กษัตริย์อยู่ใต้กฎหมายนั้นต่างกันอย่างไร ก็จำต้องกล่าวถึงพงษาวดารของการปกครองแผ่นดินของประเทศทั้งหลายโดยทั่วไป

จำเดิมแต่แรกมีมนุษย์ในโลกนี้ มนุษย์มีร่างกายไม่แข็งแรงตามธรรมชาติพอจะต่อสู้ป้องกันตัวให้พ้นภัยจากสัตว์ทั้งหลาย ทั้งไม่รู้จักการใช้อาวุธด้วย จึงจำเป็นอย่างที่มนุษย์ต้องรวมกำลังกันอยู่เป็นหมวดเป็นหมู่... การปกครองครั้งนั้นก็คือ ยกย่องผู้ที่กล้าหาญแข็งแรงขึ้นเป็นหัวหน้า ต่อ ๆ มามนุษย์มีจำนวนมากขึ้น...การปกครองก็ได้เปลี่ยนแปลงขยายตัวเป็นลำดับ เช่น หมู่บ้านหลายหมู่บ้านรวมเป็นตำบล ตำบลเป็นเมือง หลายเมืองเป็นประเทศ มีกษัตริย์เป็นประมุขของประเทศ ดำรงอำนาจสิทธิขาดในการปกครองแต่ผู้เดียว ครั้นในสมัยปัจจุบัน มนุษย์ได้รับการศึกษาอบรมดีขึ้น ก็ทราบซึ่งว่า การปกครองโดยให้กษัตริย์ผู้เดียวมีอำนาจสิทธิ์ขาดนั้นไม่เป็นการสมควร เพราะความคิด ความเห็น ของคน ๆ เดียวย่อมผิดพลาดได้มากกว่าหลายความคิดหลายความเห็นช่วยกัน และไหนเลยคน ๆ เดียวจะสอดส่องเห็นทุกซอกซอกของราษฎรทั่วทั้งประเทศได้ตลอดทั่วถึง นอกจากนั้นราษฎรต้องอาบเหงื่อต่างน้ำประกอบอาชีพ เมื่อได้ผลมาก็แบ่งให้แก่ผู้ปกครองบ้านเมือง โดยทางเสียภาษีอากร ปีหนึ่ง ๆ เป็นจำนวนไม่ใช่น้อย ราษฎรก็ควรมีโอกาสได้ออกเสียงในการปกครองบ้านเมืองบ้าง

จึงราษฎรในประเทศต่างๆ ได้เปลี่ยนแปลงการปกครองอย่างชนิดมีกษัตริย์เหนือกฎหมายมาเป็นอย่างชนิดที่ราษฎรมีเสียงเป็นอย่างการปกครองอย่างมีธรรมนูญที่ละประเทศสองประเทศจนทั่วโลก คงยังเหลือการปกครองอันพันสมัยอยู่แต่ประเทศเราแห่งเดียวเท่านั้น จนเมื่อวันที่ 24 มิถุนายนปีนี้คณะราษฎรรวมทั้งทหารบกเรือได้พร้อมใจกันเข้ายึดการปกครองแผ่นดินไว้เป็นผลสำเร็จ...ทั้งนี้ประกอบด้วยพระมหากรุณาธิคุณของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวผู้ซึ่งเป้นประมุขของชาติมาแต่ก่อนทรงรับรองเห็นชอบด้วยการปกครองแบบใหม่นี้ และยังคงดำรงตำแหน่งประมุขแห่งชาติต่อไป... เพราะฉะนั้นท่านทั้งหลายไม่ควรมีความ

วิตกอย่างไรเลยว่าการกระทำของคณะราษฎรนั้นเป็นการไม่สมควร ถ้าไม่สมควรแล้วไหนเลยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวของเราจะทรงเห็นชอบด้วย...”⁴⁹

ในมิติของการสร้างความเข้าใจแก่ระบอบการเมืองใหม่จากฝ่ายรัฐบาลนี้ผู้วิจัยยังพบว่าภายหลังการปิดประชุมสภาได้มีการขอให้สมาชิกสภาไปแสดงปาฐกถาเผยแพร่การปกครองระบอบรัฐธรรมนูญอีกด้วย หลังจากพบว่า มีผู้แทนราษฎรจำนวน 26 คน ลงชื่อเสนอตัวต้องการจะออกไปแสดงปาฐกถายังท้องที่ต่าง ๆ จึงเป็นเหตุให้สำนักงานโฆษณาการมีแนวทางขอความร่วมมือจากผู้แทนราษฎร โดยความสำคัญในเอกสารชุดดังกล่าวระบุให้เห็นว่าสำนักงานโฆษณาการได้มีการจัดให้มีคนออกไปทำหน้าที่เผยแพร่ระบอบการปกครองแบบใหม่แล้ว แต่ฝ่ายของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรก็จะต้องทำหน้าที่เช่นกัน ความตอนหนึ่งในเอกสารชุดดังกล่าวที่กล่าวถึงสถานการณ์นี้ว่า

“...สำนักงานโฆษณาการ จึง ได้ดำริที่จะส่งหน่วยออกไปทำการเผยแพร่ระบอบประชาธิปไตยตามรัฐธรรมนูญในชนบทต่าง ๆ ทั่วทุกจังหวัด เพื่อจะได้ชี้แจงแนะนำให้ราษฎรมีความเข้าใจในการปกครองแบบใหม่นี้ให้ดีขึ้น และให้รู้จักถึงคุณประโยชน์ที่เขาทั้งหลายจะพึงได้รับจากระบบประชาธิปไตยนี้ เมื่อต่างมีความเข้าใจอันดีแล้วก็ย่อมจะเป็นทางนำมาซึ่งความนิยมชมชื่น และบังเกิดความรักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และรัฐธรรมนูญสมกับที่เป็นพลเมืองดี ดังนี้ ก็ย่อมเป็นที่หวังแน่นอนว่า การปกครองตามระบอบรัฐธรรมนูญของเรานี้จักวัฒนาถาวรสืบไป

“... ดังนี้ สำนักงานโฆษณาการจึง ใคร่จะขอวิงวอนชักชวนท่านผู้แทนราษฎรในจังหวัดต่างๆ ซึ่งยังมีทราบเรื่องนี้ให้เข้าร่วมมือด้วยหลังจากเวลาที่หมดสมัยประชุมแล้ว และในการนี้สำนักงานโฆษณาการจะช่วยเหลือให้ค่าพาหนะพอสมควรแก่ความสะดวกหรือความกั้นดารของการคมนาคมในท้องถิ่นนั้นๆ ทั้งจะได้จัดเตรียมโครงการณ์ ในอันที่จะดำเนินการเผยแพร่โฆษณาไปตามนั้นให้อีกด้วย ถ้าหากท่านผู้แทนราษฎรทุกจังหวัดหรือส่วนมากได้ยินดีเข้าร่วมมือด้วยความตั้งใจอันแท้จริงแล้ว ก็ย่อมเป็นที่พึงคาดหมายได้ว่าการปลุกฝังรากประชาธิปไตยให้มั่นคงถาวรในสยามประเทศนี้จะได้ผลดีออกผลให้ปรากฏในช่วงระยะเวลาอันไม่ช้านัก....”⁵⁰

อย่างไรก็ดี ในเอกสารชุดดังกล่าวก็ไม่ปรากฏแนวทางของการกำหนดเนื้อหาที่ต้องปาฐกถาแต่อย่างใด หากแต่พบว่า มีข้อขัดแย้งเกิดขึ้น กล่าวคือ ผู้แทนราษฎรในจังหวัดเชียงใหม่ที่ได้ออกไปแสดงการเผยแพร่

⁴⁹ เรื่องเดียวกัน.

⁵⁰ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, สร 0201.16/46 เรื่อง สมาชิกสภาฯ แสดงปาฐกถาเผยแพร่การปกครองระบอบรัฐธรรมนูญ ในสมัยปิดประชุมสภา (พ.ศ. 2476-2478).

ระบอบประชาธิปไตยในท้องที่ ได้สร้างความสับสนเรื่องภาษีแก่ประชาชน หรืออีกตัวอย่างหนึ่งคือผู้แทนราษฎรจังหวัดลำพูนได้แสดงปาฐกถาเผยแพร่ระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยตามรัฐธรรมนูญหากแต่มีการพาดพิงไปในทางหน้าที่ทางบริหาร ซึ่งก็แสดงให้เห็นว่าในการที่ให้ผู้แทนราษฎรไปแสดงปาฐกถานั้นได้ก่อให้เกิดปัญหาบางประการตามมาจึงมีการรายงานต่อส่วนกลางนั่นเอง นอกจากนี้ยังมีบันทึกของผู้ที่เคยเกี่ยวข้องกับการออกไปประชาสัมพันธ์ของฝ่ายรัฐบาลเพื่อเผยแพร่ระบอบประชาธิปไตยที่แสดงให้เห็นถึงการทำงานด้านประชาสัมพันธ์จากฝ่ายรัฐบาลที่ส่งข้าราชการไปทำการเผยแพร่ระบอบการเมืองใหม่ ว่า

“... สมัยพ.ศ 2475 เปลี่ยนแปลงการปกครองมา กรมโฆษณาการมีภารกิจสำคัญที่จะต้องเผยแพร่ระบอบการปกครองประชาธิปไตยให้พลเมืองเข้าใจ สมัยนั้นหนังสือพิมพ์ก็มีแล้ววิทยุกระจายเสียงก็มีแล้ว แต่คนอ่านหนังสือพิมพ์มีไม่เท่าไร เครื่องส่งวิทยุก็ได้ไม่ไกล เครื่องรับวิทยุก็ยังมีน้อยเครื่อง วิทยุโทรทัศน์ยังไม่มี อะไรก็ไม่ดีเท่าส่งคนส่งนักพูดไปพูดให้ได้ยินกับหูได้เห็นกับตา สงสัยอะไรก็ซักถามกันได้ ได้ยินได้ฟังชาวบ้านเขาพูดอะไรมา นักพูดซึ่งเป็นข้าราชการของกรมโฆษณาการก็รับฟังจดบันทึกมารายงานทางกรุงเทพฯ เป็นการสื่อสารโต้ตอบติดต่อสองทางไปในตัวเสร็จ ในบรรดาข้าราชการที่เดินทางเป็นประจำ ออกไปบรรยายสนทนาชี้แจงตอบปัญหาให้ประชาชนเข้าใจหลักการปกครองระบอบประชาธิปไตยดังว่านี้ ก็มีคุณไพโรจน์ ชัยนาม เป็นหัวหน้าผู้รับผิดชอบเป็นผู้ใหญ่อยู่ในกรมโฆษณาการ...”⁵¹

ในประเด็นเรื่องการเผยแพร่รัฐธรรมนูญและสร้างความเข้าใจแก่ประชาชนนี้ นอกจากสำนักงานโฆษณาการ กรมการอำเภอ ผู้แทนราษฎรที่ได้ทำหน้าที่ดังกล่าว ในปี พ.ศ. 2478 ผู้วิจัยพบว่ามีรายงานข้าหลวงประจำจังหวัดออกไปทำการเผยแพร่รัฐธรรมนูญ พร้อมกับออกตรวจราชการตามท้องที่ต่าง ๆ

ตามรายงานดังกล่าวนี้ข้าหลวงได้ทำหน้าที่เป็นผู้ออกไปตรวจท้องถื่นพร้อมทั้งออกไปทำการเผยแพร่รัฐธรรมนูญ อำเภอวังกะ จังหวัดกาญจนบุรี ในรายงานนี้ได้ระบุว่า

“... โดยที่อำเภอวังกะเป็นอำเภอซึ่งอยู่ห่างไกลชายแดน การคมนาคมและการศึกษายังไม่เจริญ ประชาชนในท้องที่อำเภอนี้ส่วนมากมีแต่เกรียง ลาว ๆ ซึ่งทั่วไปยังไม่รู้เข้าใจและสนใจในระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยเพียงพอ ด้วยเหตุนี้เพื่อที่จะให้การปกครองระบอบนี้แพร่หลายและให้ราษฎรสนใจ เป็นการ

⁵¹ อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ นายเขมชาติ บุญรัตพันธุ์ ณ เมรุวัดธาตุทอง กรุงเทพมหานคร วันเสาร์ที่ 25 กุมภาพันธ์ 2538, (ม.ป.พ.), ไม่ปรากฏเลขหน้า.

ส่งเสริมให้เกิดความสงบในท้องที่เป็นชายแดนเช่นอำเภอนี้ ข้าพเจ้าจึงออกกระทำการเผยแพร่รัฐธรรมนูญตามท้องถิ่นต่าง ๆ พร้อมกับออกตรวจท้องที่และกิจการการบางประการ...”⁵²

ในรายงานราชการนี้ได้ระบุถึงสถานที่ที่ได้ไปดำเนินการ พร้อมทั้งจำนวนของผู้ที่เข้าร่วม การรายงานนี้เป็นการสะท้อนการทำงานของฝ่ายรัฐในช่วงเวลาดังกล่าว อีกทั้งยังมีมิติทางสังคมแฝงอยู่ด้วย ดังนี้

สถานที่ประชุม

1. ตำบลลิ้นถิ่น ประชุม ณ บ้านผู้แทนตำบล วันที่ 20 มกราคม 2478 มีราษฎรชายหญิงมาประชุม 79 คน
2. ตำบลปรังกาสิ ประชุมที่วัดท่าขนุน วันที่ 15 มกราคม 2478 มีราษฎรชายหญิงมาประชุม 97 คน นักเรียนประชาบาลวัดท่าขนุน 60 คน รวม 157 คน
3. ตำบลหินดาด ประชุมที่วัดหินดาด วันที่ 19 มกราคม 2478 มีราษฎรชายหญิง 77 คน นักเรียนประชาบาลวัดหินดาด 54 คน รวม 131 คน มาประชุม
4. ตำบลหนองลู ประชุมที่วัดกะทะตุ้ วันที่ 27 มกราคม 2478 มีราษฎรชายหญิงเข้าประชุม 125 คน
5. ตำบลปรังเผล ประชุมที่วัดละว้า วันที่ 10 มกราคม 2478 มีราษฎรชายหญิงเข้าประชุม 60 คน

ในส่วนของกิจการที่ประชุมในรายงานได้กล่าวถึงกิจกรรมการเผยแพร่รัฐธรรมนูญ ที่ข้าหลวงได้อธิบายให้ประชาชนผู้มาประชุมทราบถึงวิถีแห่งระบอบประชาธิปไตย อำนาจสิทธิหน้าที่ของประชาชนในระบอบนี้ เปรียบเทียบระบอบราชาธิปไตย อธิบายถึงรัฐธรรมนูญแห่งพระราชอาณาจักรสยาม พ.ศ. 2475 กับชี้แจงนโยบายของคณะรัฐบาลผู้บริหารให้ทราบโดยชัดเจน⁵³

โดยสรุปแล้วในมิติของคำอธิบายว่าด้วยเรื่องพระมหากษัตริย์ในหนังสือราชการนี้พบว่า ภายหลังจากเปลี่ยนแปลงการปกครอง 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 หนังสือราชการสะท้อนภาพ “การปรับบทบาทของพระมหากษัตริย์” จากผู้มีอำนาจสูงสุด สู่มุขภายใต้รัฐธรรมนูญ โดยรัฐบาลดำเนินการเผยแพร่ความรู้ผ่าน

⁵² หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, มท 5/45 เรื่องที่ หลวงนครคุณูปถัมภ์ฯ ข้าหลวงประจำจังหวัดออกไปทำการเผยแพร่รัฐธรรมนูญ พร้อมกับออกตรวจราชการตามท้องที่ต่างๆ.

⁵³ เรื่องเดียวกัน.

การ ปาฐกถา การออกตรวจ และการจัดกิจกรรมในพื้นที่ชนบท โดยภาพรวมนั้นจะพบว่า พระมหากษัตริย์ ยังคงได้รับการยกย่อง แต่ไม่มีอำนาจสิทธิขาดอีกต่อไป รูปแบบการปกครองแบบเก่าถูกมองว่าไม่สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงและความต้องการของประชาชน รัฐธรรมนูญให้ความสำคัญและนำเสนออย่างมีนัยยะที่สูงส่งและเปรียบเสมือน "รัตนะ" ของชาติ และถือเป็นหลักประกันความเจริญของประเทศชาติ ดังนั้นจึงสามารถกล่าวได้ว่า รายละเอียดที่ปรากฏในหนังสือราชการเหล่านี้มีบทบาทสำคัญในการอธิบาย ลดความหวาดกลัวทางสังคม และปรับท่าทีของสถาบันพระมหากษัตริย์ภายใต้บริบทการเมืองใหม่ใหม่ในมิติที่อยู่ภายใต้กฎหมาย และมักเน้นย้ำในประเด็นการร่วมมือระหว่างสถาบันพระมหากษัตริย์กับคณะราษฎรมากกว่าการตัดขาดจากอดีตหรือสิ่งเก่า พร้อมทั้งนำเสนอแนวความคิดใหม่แก่สังคม เช่น แนวความคิดเรื่องสิทธิ เสรีภาพ การเลือกตั้ง กฎหมายรัฐธรรมนูญ เป็นต้น

บทที่ 5

คำอธิบายว่าด้วยพระมหากษัตริย์ในหนังสือของรัฐบาลที่ผลิตขึ้นหลังการปฏิวัติ

หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 ซึ่งเป็นจุดเปลี่ยนครั้งสำคัญของระบอบการเมืองไทย จากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาสู่ระบอบรัฐธรรมนูญ สถาบันพระมหากษัตริย์ซึ่งเคยเป็นศูนย์กลางแห่งอำนาจรัฐ ได้ถูกปรับปรับลดบทบาทให้อยู่ภายใต้กรอบของรัฐธรรมนูญ โดยมีสถานะเป็นประมุขของชาติในเชิงสัญลักษณ์ ในบริบทเช่นนี้รัฐบาลใหม่โดยคณะราษฎรได้ดำเนินการเผยแพร่แนวคิดและอธิบายการเปลี่ยนแปลงผ่านช่องทางต่าง ๆ โดยเฉพาะในรูปแบบของการสื่อสารผ่านหนังสือพิมพ์ ประกาศ รวมไปถึงการส่งคนไปทำการสื่อสารเพื่อสร้างความเข้าใจแก่ประชาชนในท้องถิ่นต่าง ๆ ซึ่งบทบาทเช่นนี้มีความสำคัญในการสื่อสารแนวคิดทางการเมืองแบบใหม่ไปยังประชาชนทั่วประเทศอย่างมาก อย่างไรก็ตามในบั้นปลายจะทำการศึกษาค้นคว้าผ่านหนังสือที่ถูกผลิตขึ้นโดยฝ่ายรัฐบาล หรือคนของฝ่ายรัฐบาลที่ถูกผลิตขึ้นมาตั้งแต่ พ.ศ. 2475-2481 โดยมุ่งทำความเข้าใจว่าหนังสือเหล่านั้นได้วางอรรถธิบายว่าด้วยด้วยพระมหากษัตริย์ไว้อย่างไร ซึ่งก็อาจจะสะท้อนและท่าทีของรัฐที่มีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ในบริบทของระบอบการเมืองใหม่ได้บ้าง เพราะการเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ประชาธิปไตยนี้ไม่เพียงแต่เกิดขึ้นในทางกฎหมายและโครงสร้างการเมืองเท่านั้น หากแต่ยังปรากฏผ่าน การจัดวางคำอธิบาย หรือการสร้างความรู้ที่มีเป้าหมายในการกำหนดความเข้าใจของประชาชนต่อบทบาทของพระมหากษัตริย์ภายใต้ระบอบใหม่

5.1 คำอธิบายว่าด้วยพระมหากษัตริย์แห่งสยามในรัฐธรรมนูญ

“พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พ.ศ. 2475” เป็นรัฐธรรมนูญฉบับแรกของไทย ที่ประกาศใช้เมื่อวันที่ 27 มิถุนายน พ.ศ. 2475 มีจำนวนมาตรา 39 มาตรา มีการจัดวางโครงสร้างอำนาจออกเป็น 4 ส่วน ได้แก่ อำนาจของพระมหากษัตริย์ อำนาจของสภาผู้แทนราษฎร อำนาจของคณะกรรมการราษฎร และ อำนาจศาล ในส่วนที่กำหนดอำนาจพระมหากษัตริย์นั้น ได้กำหนดไว้ว่า ให้พระมหากษัตริย์เป็นประมุขสูงสุดของประเทศ ที่การตราพระราชบัญญัติและการวินิจฉัยคดีของศาลจะกระทำในนามของกษัตริย์ แต่ถ้ากษัตริย์ไม่สามารถจะทำหน้าที่ได้ หรือไม่อยู่ในพระนคร ให้เป็นอำนาจของ คณะกรรมการราษฎร ที่จะทำหน้าที่แทน การ

กระทำใด ๆ ของกษัตริย์ ต้องได้รับความยินยอมของคณะกรรมการราษฎร และมีกรรมการราษฎรผู้หนึ่งผู้ใดลงนามด้วย โดยข้อบัญญัติว่าด้วยพระมหากษัตริย์นั้นได้ปรากฏในหมวด 2 ไล่เรียงตามมาตรา ดังนี้

หมวด 2 กษัตริย์

มาตรา 3 กษัตริย์เป็นประมุขสูงสุดของประเทศ พระราชบัญญัติก็ดี คำวินิจฉัยศาลก็ดี การอื่น ๆ ซึ่งจะมีบทกฎหมายระบุไว้โดยเฉพาะก็ดี จะต้องกระทำในนามของกษัตริย์

มาตรา 4 ผู้เป็นกษัตริย์ของประเทศ คือพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว การสืบมรดกให้เป็นไปตามกฎหมายที่ตราว่าด้วยการสืบราชสันตติวงศ์ พ.ศ. 2467 และด้วยความเห็นชอบของสภาผู้แทนราษฎร

มาตรา 5 กษัตริย์มีเหตุจำเป็นชั่วคราวที่จะทำหน้าที่ไม่ได้ หรือไม่อยู่ในพระนคร ให้คณะกรรมการราษฎรเป็นผู้ใช้สิทธิแทน

มาตรา 6 กษัตริย์จะถูกฟ้องร้องคดีอาชญากรรมในศาลไม่ได้ เป็นหน้าที่ของสภาผู้แทนราษฎรจะวินิจฉัย

มาตรา 7 การกระทำใดๆ ของกษัตริย์ต้องมีกรรมการราษฎรผู้หนึ่งลงนามด้วย โดยได้รับความยินยอมของคณะกรรมการราษฎรจึงจะใช้ได้ มิฉะนั้นเป็นโมฆะ¹

อย่างไรก็ดีรัฐธรรมนูญฉบับนี้ได้สิ้นสุดลง อันเนื่องมาจากมีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พ.ศ. 2475 ซึ่งเป็นรัฐธรรมนูญฉบับถาวรแทน เมื่อวันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2475 ก่อนจะมีพิธีพระราชทานรัฐธรรมนูญฝ่ายคณะราษฎรได้เข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเมื่อวันที่ 7 ธันวาคม พ.ศ. 2475 เพื่อทูลเกล้าถวายดอกไม้ธูปเทียน เพื่อขอพระราชทานอภัยโทษที่ได้เขียนข้อความรุนแรงกระทบกระทั่งถึงพระองค์ และพระราชวงศ์จักรีเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน ด้วยเหตุการณ์ดังกล่าวนี้ได้มีการนำเอามาลงในหนังสือพิมพ์คือ “**คำกราบบังคมทูลของฝ่ายคณะราษฎร**” และ “**พระราชดำรัสตอบ**” คำกราบบังคมทูลของผู้เริ่มก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน

¹ ราชกิจจานุเบกษา, พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475, เล่ม 49, หน้า 166, 27 มิถุนายน 2475.

“...ขอเดชะฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อม

การที่ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายได้เริ่มทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองครั้งนี้ ก็ด้วยมุ่งหวังประโยชน์แก่ชาติ โดยเห็นด้วยเกล้าด้วยกระหม่อมว่า ทุกๆ ประเทศ ที่เป็นเอกราชก็มีธรรมนูญการปกครองกันทั่วไปแล้ว หากประเทศสยามได้มีกับเขาบ้างก็จะเป็นโอกาสให้ราษฎรเป็นจำนวนมากได้มีส่วนช่วยเหลือใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทในราชการแผ่นดินเป็นความกำลังสามารถจริง ๆ การได้เป็นไปโดยเรียบร้อยด้วยประการทั้งปวงก็เนื่องด้วยใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทได้ทรงตั้งพระราชหฤทัยดีต่อประชาชนชาวสยาม และทรงพระกรุณาช่วยเหลือส่งเสริมทุกประการ ตลอดจนพระราชทานอภัยโทษแก่พวกข้าพเจ้าโดยพระราชทานกำหนดนิรโทษกรรมนั้นด้วย พระมหากรุณาธิคุณครั้งนี้ย่อมตระหนักอยู่แก่พวกข้าพระพุทธเจ้าแล้ว

การที่พวกข้าพเจ้าได้ประกาศกล่าวข้อความในวันเปลี่ยนแปลงด้วยถ้อยคำอันรุนแรงกระแทกกระเทือน ถึงใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท และพระบรมวงศานุวงศ์ก็ด้วยมุ่งถึงผลสำเร็จทันทีทันใดเป็นใหญ่ สมเด็จพระมหากษัตริย์ตราธิราชในบรมวงศ์จักรี ตลอดจนพระบรมวงศานุวงศ์หลายพระองค์ได้ทรงมีส่วนนำความเจริญมาสู่ประเทศสยามตามกลลมัย บัดนี้ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พวกข้าพเจ้ามาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท พระพุทธเจ้าทั้งหลายจึงขอพระราชทานพระบรมราชวโรกาสมีกราบบังคมทูลพระราชทานอภัยโทษอีกครั้งเป็นคำรับรอง ในถ้อยคำที่ประกาศไป...”²

ขณะเดียวกันฝ่ายพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเองก็ได้มีพระราชดำรัสตอบ ความบางตอนมีรายละเอียดดังนี้

“...ข้าพเจ้าขอขอบใจท่านทั้งหลายเป็นอย่างยิ่งใน การที่ได้มาทำพิธีขอขมาต่อตัวข้าพเจ้าและพระราชวงศ์จักรีในวันนี้ การกระทำของท่านในวันนี้ทำให้รู้สึกยินดีเป็นอย่างยิ่ง ไม่ใช่ยินดีที่ท่านมาขอขมาแก่ตัวข้าพเจ้าโดยฉะเพาะ ข้าพเจ้าเองก็ได้ให้อภัยโทษแก่ท่านทั้งหลายมานานแล้ว เพราะเข้าใจในความประสงค์ของท่านดี...ข้าพเจ้าได้ตั้งใจช่วยเหลือท่านให้ท่านทำการเป็นผลสำเร็จเรียบร้อยดีอย่างที่สุดจะเป็นได้...ข้อที่ข้าพเจ้าตีใจมากนั่นคือ ใน

² เฉลิมรัฐธรรมนุญ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2475.

คำคมนั้นท่านได้กล่าวถึงสมเด็จพระมหากษัตริย์ตราธิราช และเจ้านายในพระราชวงศ์จักรีว่าได้ทรงมีส่วนในการนำความเจริญมาสู่ประเทศสยามด้วยหลายพระองค์ด้วยกัน...”³

เมื่อพิจารณาตามคำกราบบังคมทูลของฝ่ายคณะราษฎรและพระราชดำรัสตอบของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว จะเห็นได้ว่าทั้งสองฝ่ายมีท่าทีประนีประนอมต่อกันอย่างมาก อีกทั้งยังมีการเปิดเผยต่อสาธารณชนบนหน้าหนังสือพิมพ์ ก่อนจะมีพิธีพระราชทานรัฐธรรมนูญในอีกไม่ช้า

เมื่อหันกลับมาพิจารณาเนื้อหาใน “รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2475” โดยเริ่มต้นพิจารณาจากพระราชปรารภในรัฐธรรมนูญฉบับดังกล่าวที่ได้อธิบายเรื่องราวเกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์ ว่า

“...ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ โปรดกระหม่อม ให้ประกาศ ความพระราชปรารภว่า ชำราชากรทหารพลเรือน และอาณาประชาราษฎร์ของพระองค์ ได้นำความขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณา ขอพระราชทานรัฐธรรมนูญ เพื่อให้สยามราชอาณาจักรได้มีการปกครองตามวิสัยอารยประเทศในสมัยปัจจุบัน

ทรงพระราชดำริเห็นว่า สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินในพระบรมราชจักรีวงศ์ ได้เสด็จเถลิงถวัลยราชย์ผ่านสยามภิภพทรงดำเนินพระราชนโยบายปกครองราชอาณาจักร ด้วยวิธีสมบูรณาญาสิทธิราชภายในทศพิธราชธรรมจรรยา ทรงทำนุบำรุงประเทศให้รุ่งเรืองไพบูลย์สืบมาครบ 150 ปีบริบูรณ์ ประชาชนชาวสยามได้รับพระบรมราชบริหารในวิถีความเจริญนานาประการโดยลำดับ จนบัดนี้มีการศึกษาสูงขึ้นแล้ว มีข้าราชการประกอบด้วยวุฒิปัญญาในรัฐภิปาลนโยบายสามารถย่ำประเทศชาติของตน ในอันที่จะก้าวหน้าไปสู่สากลอารยธรรมแห่งโลกโดยสวัสดิสมควรแล้วที่จะพระราชทานพระบรมราชวโรกาส ให้ข้าราชการและประชาชนของพระองค์ได้มีส่วนมีเสียงตามความเห็นดีเห็นชอบในการจรรโล่งประเทศสยามให้วัฒนาการในภายภาคหน้า จึงทรงพระมหากฎณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม พระราชทานรัฐธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามตามความประสงค์เมื่อวันที่ 27 มิถุนายน พุทธศักราช 2475 เป็นการชั่วคราว พอให้สภาผู้แทนราษฎร และคณะกรรมการราษฎร ได้จัดรูปงานดำเนินประศาสน์นโยบายให้ เหมาะสมแก่ที่ได้เปลี่ยนแปลงการปกครองใหม่ ครั้นแล้ว โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้สภาผู้แทนราษฎรปรึกษากันร่างพระราชกำหนดบทรัฐธรรมนูญ อันจะพึงตรึงเป็นหลักถาวรแห่งประศาสน์วิธีต่อไป ซึ่งสภาผู้แทนราษฎรได้แต่งตั้งอนุกรรมการขึ้นคณะหนึ่งเพื่อประกอบการร่างรัฐธรรมนูญนั้น

³ เรื่องเดียวกัน.

บัดนี้ อนุกรรมการได้เรียบเรียงรัฐธรรมนูญฉบับถาวรสนองพระเดชพระคุณสำเร็จลงด้วยดี นำเสนอสภาผู้แทนราษฎร และสภาผู้แทนราษฎรได้พิจารณาปรึกษาลงมติแล้วจึงทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายคำปรึกษาแนะนำด้วยความยินยอมพร้อมที่จะตรารัฐธรรมนูญการปกครองแผ่นดินได้เมื่อ ทรงพระราชวิจารณ์ถึงถ้วนทั่วกระบวนความแล้ว ทรงพระราชดำริเห็นสมควรพระราชทานพระบรมราชานุมัติ

จึงมีพระบรมราชโองการดำรัสเหนือเกล้าเหนือกระหม่อมสั่งให้ตรารัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม ประสิทธิประสาทประกาศพระราชทานแก่ประชาราษฎร์ของพระองค์ ให้ดำรงอิสสรธิปไตยโดยสมบูรณ์ ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป...”⁴

หากพิจารณาจากคำปรารภของรัฐธรรมนูญฉบับถาวรนี้จะสังเกตเห็นได้ว่าการอธิบายถึงบทบาทของพระมหากษัตริย์อยู่มาก ดังเช่นความว่า

“...จนบัดนี้มีการศึกษาสูงขึ้นแล้ว มีข้าราชการประกอบด้วยวุฒิปรึชาในรัฐภิบาลนโยบายสามารถนำประเทศชาติของตน ในอันที่จะก้าวหน้าไปสู่สากลอารยธรรมแห่งโลกโดยสวัสดิ์ สมควรแล้วที่จะพระราชทานพระบรมราชวโรกาส ให้ข้าราชการและประชาชนของพระองค์ได้มีส่วนมีเสียงตามความเห็นดีเห็นชอบในการจรรโลงประเทศสยามให้วัฒนาการในภายภาคหน้า จึงทรงพระมหากฤษฎาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม พระราชทานรัฐธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามตามความประสงค์เมื่อวันที่ 27 มิถุนายน พุทธศักราช 2475 เป็นการชั่วคราว...”

คำอธิบายเช่นนี้ที่ปรากฏขึ้นเปรียบเสมือนคำอธิบายที่มาของรัฐธรรมนูญที่มาจากพระมหากษัตริย์ อีกทั้งบทบาทของคณะราษฎรก็ได้มีการกล่าวถึงอย่างชัดเจนนัก ซึ่งต่างจากคำปรารภในรัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราวที่มีความกระชับและกล่าวถึงคณะราษฎรในมิติที่มีกาขอรับรอง กล่าวคือ

“...พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระบรมราชโองการดำรัสเหนือเกล้า ๆ สั่งว่าโดยที่คณะราษฎรได้ขอรับรองให้อยู่ใต้ธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยาม เพื่อบ้านเมืองจะได้เจริญขึ้นและโดยที่ได้ทรงยอมรับตามคำขอรับรองของคณะราษฎรจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ให้ตราพระราชบัญญัติขึ้น...”⁵

⁴ วาขกิจจานุเบกษา, รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม, เล่ม 49 หน้า 531-533, 10 ธันวาคม 2475.

⁵ วาขกิจจานุเบกษา, พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475, เล่ม 49 หน้า 166, 27 มิถุนายน 2475.

เมื่อหันกลับมาพิจารณาบทบัญญัติว่าด้วยเรื่องพระมหากษัตริย์ในรัฐธรรมนูญฉบับถาวรจะพบว่า ได้บัญญัติไว้ในหมวดที่ 1 ดังนี้

มาตรา 3 องค์พระมหากษัตริย์ดำรงอยู่ในฐานะอันเป็นที่เคารพสักการะ ผู้ใดจะละเมิดมิได้

มาตรา 4 พระมหากษัตริย์ต้องทรงเป็นพุทธมามกะ และทรงเป็นอัครศาสนูปถัมภก

มาตรา 5 พระมหากษัตริย์ทรงดำรงตำแหน่งจอมสยาม

มาตรา 6 พระมหากษัตริย์ทรงใช้อำนาจนิติบัญญัติโดยคำแนะนำและยินยอมของสภาผู้แทนราษฎร

มาตรา 7 พระมหากษัตริย์ทรงใช้อำนาจบริหารทางคณะรัฐมนตรี

มาตรา 8 พระมหากษัตริย์ทรงใช้อำนาจตุลาการทางศาลที่ได้ตั้งขึ้นตามกฎหมาย

มาตรา 9 การสืบราชสมบัติ ท่านว่าให้เป็นไปโดยนัยแห่งกฎหมายที่ยอมรับว่าด้วยการสืบราชสันตติวงศ์ พ.ศ. 2467 และประกอบด้วยความเห็นชอบของสภาผู้แทนราษฎร

มาตรา 10 ในเมื่อพระมหากษัตริย์จะไม่ประทับอยู่ในราชอาณาจักร หรือด้วยเหตุใดเหตุหนึ่ง จะทรงบริหารพระราชภาระไม่ได้ จะได้ทรงตั้งบุคคลหนึ่งหรือหลายคนเป็นคณะขึ้นให้เป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ด้วยความเห็นชอบของสภาผู้แทนราษฎร ถ้าหากพระมหากษัตริย์มิได้ทรงตั้งหรือไม่สามารถจะทรงตั้งได้ไซ้ ท่านให้สภาผู้แทนราษฎรปรึกษาการตั้งขึ้น และในระหว่างที่สภาผู้แทนราษฎรยังไม่ได้ตั้งผู้ใด ท่านให้คณะรัฐมนตรีกระทำหน้าที่นั้นไปชั่วคราว

มาตรา 11 พระบรมวงศานุวงศ์ตั้งแต่ชั้นหม่อมเจ้าขึ้นไปโดยกำเนิดหรือโดยแต่งตั้งก็ตาม ย่อมดำรงอยู่ในฐานะเหนือการเมือง⁶

ในประเด็นเรื่องของพระมหากษัตริย์ผู้วิจัยพบว่าในระหว่างที่มีการจัดทำร่างรัฐธรรมนูญฉบับถาวร หลวงจักรปาณิสรีศีลวิสุทธิ์ (วิสุทธิ์ ไกรฤกษ์) ผู้พิพากษาในกระทรวงยุติธรรม ผู้จบการศึกษามหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด และยังคงทำหน้าที่เป็นบรรณาธิการหนังสือ “สามัคคีสาร” จำหน่ายในประเทศอังกฤษ ได้เขียนหนังสือ “อธิบาย

⁶ ราชกิจจานุเบกษา, รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม, เล่ม 49 หน้า 534-535, 10 ธันวาคม 2475.

ธรรมนูญปกครองแผ่นดินสยามเปรียบเทียบกับประเทศต่างๆ” ในหนังสือเล่มนี้ได้เผยให้เห็นแนวความคิดบางประการที่ถูกละเลยในช่วงเวลาที่กำลังจัดวางอำนาจพระมหากษัตริย์ในรัฐธรรมนูญ ดังที่ผู้เขียนได้ชี้แจงว่า

“... ข้าพเจ้าจึงต้องชี้แจงให้ทราบว่พระราชบัญญัติธรรมนูญปกครองนี้แม้จะเป็นกฎหมายชั่วคราวก็จริง แต่มีหลักสำคัญอยู่ในนั้นพอที่ข้าพเจ้าจะยึดเป็นที่มั่นสำหรับพาผู้อ่านว่าตระเวนไปรอบอาณาเขตต์แห่งกฎหมายธรรมนูญปกครอง (ซึ่งบางท่านเรียกว่า กฎหมายรัฐธรรมนูญดุษฎีตราดดี) ได้เพราะฉะนั้นคำอธิบายนี้จึงเป็นของถาวรใช้ได้ตลอด แม้ตัวบทกฎหมายจะเปลี่ยนจากอีกครั้งก็คงไม่พ้นขอบเขตแห่งคำอธิบายนี้ไปจากเท่าใดนัก...”⁷

ในหนังสือเล่มดังกล่าวได้แบ่งออกเป็น 2 ภาค ภาคที่ 1 ว่าด้วยกฎหมายธรรมนูญปกครองโดยตรง ภาคที่ 2 ว่าด้วยกฎหมายเกี่ยวกับการเลือกผู้แทนและระเบียบการประชุม (Organic law) และภาคผนวก ส่วนเริ่มต้นของหนังสือเล่มนี้ได้บรรยายถึงเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครองว่า “... ในช่วงเวลาไม่กี่สัปดาห์มานี้กรุงสยามได้เปลี่ยนแปลงการปกครองอย่างครึกโครมประการใด ย่อมเป็นที่ประจักษ์อยู่แก่ตาโรคทั่วไปแล้ว ผลโดยตรงแห่งการพลิกแผ่นดินนี้คือ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานธรรมนูญครองแผ่นดินให้แก่พวกเรา เป็นอันว่าตั้งแต่วันที่ 27 มิถุนายน พุทธศักราช 2475 เป็นต้นมา อำนาจสูงสุดในแผ่นดินแลกลเปลี่ยนมือจากพระมหากษัตริย์มาอยู่กับราษฎร อำนาจอันสำคัญนี้คืออำนาจปกครองตัวเองซึ่งแต่ไหนแต่ไรมาแล้วราษฎรไทยไม่เคยได้รับเลย...”⁸

ส่วนภาคที่ 1 ของหนังสือเล่มนี้ได้ทำหน้าที่บรรยายอธิบายเพิ่มเติมพร้อมทั้งยกตัวอย่างเปรียบเทียบในกรณีต่างประเทศเรียงตามหมวดตามกฎหมายรัฐธรรมนูญ ในส่วนที่บัญญัติไว้เกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ ในหมวดที่ 2 ผู้เขียนได้เริ่มต้นอธิบายว่ากษัตริย์คือใคร ว่า

“... กษัตริย์เป็นประมุขสูงสุดของประเทศและผู้เป็นกษัตริย์เวลานี้คือพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ส่วนการสืบมรดกกว่าด้วยการสืบราชสันตติวงศ์ พ.ศ. 2467 และด้วยความเห็นชอบของสภาผู้แทนราษฎร....”⁹ ในส่วนของการอธิบายเรื่องสิทธิและอำนาจของพระมหากษัตริย์นั้น ได้บรรยายไว้ว่า

⁷ จักรปาณิศรีศรีลวิสุทธิ, หลวง, อธิบายธรรมนูญปกครองแผ่นดินสยามเปรียบเทียบกับประเทศต่างๆ, (พระนคร : โรงพิมพ์สยามบรรณกิจ, 2547), หน้า, (คำนำ).

⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 1.

⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 24.

“... ในประเทศราชาธิปไตยที่มีรัฐธรรมนูญการปกครองที่ดี ในประเทศประชาธิปไตย (รีพับลิค) ก็ดี ประมุขของประเทศมักมีอำนาจแต่เฉพาะทางธุรการเท่านั้น แต่มีบางประเทศ เช่นเบลเยียม และฝรั่งเศสเป็นต้น ซึ่งพระราชและประธานาธิบดีมีอำนาจเสนอกฎหมายต่อรัฐสภาได้ คือมีอำนาจทางนิติบัญญัติปะปนอยู่ด้วย ส่วนในกรุงสยามนั้น ตามพระธรรมนูญใหม่นอกจากเป็นผู้ประกาศใช้กฎหมายแล้ว กษัตริย์ไม่มีอำนาจทางนิติบัญญัติเลย

ด้วยเหตุที่กษัตริย์ทรงเป็นประมุขสูงสุดของประเทศพระราชบัญญัติก็ดี ทำวินิจฉัยของศาลก็ดี การอื่น ๆ ซึ่งจะมีบทกฎหมายระบุไว้โดยเฉพาะก็ดี ต้องกระทำในนามของกษัตริย์ ถ้าไม่ทำดังนี้เข้าใจว่าการกระทำนั้น ๆ ย่อมเป็นโมฆะเสียเปล่าใช้ไม่ได้ เช่นเดียวกับที่ธรรมนูญมาตรา 7 บัญญัติว่า การกระทำใด ๆ ของกษัตริย์ ต้องมีกรรมการราษฎรผู้หนึ่งผู้ใดลงนามด้วย โดยได้รับความยินยอมของคณะกรรมการราษฎรจึงจะใช้ได้ มิฉะนั้นจะเป็นโมฆะ นอกจากนี้มาตรา 35-36-37 ยังบัญญัติว่า การตั้งการถอดตำแหน่งเสนาบดี การให้สัตยาบันสัญญาทางพระราชไมตรี การประกาศสงคราม เป็นพระราชอำนาจของกษัตริย์ แต่ต้องทรงใช้พระราชอำนาจนี้ตามคำแนะนำของกรรมการราษฎร บทบัญญัติเหล่านี้แสดงว่าผู้ร่างยอมรับว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไม่แต่เป็นประมุขของชาติเฉย ๆ เท่านั้น ตามหลักยังทรงเป็นหัวหน้าประเทศแผนกธุรการสำหรับการภายใน และทรงเป็นผู้แทนประเทศสยามในการติดต่อกลับประเทศอื่นอันเป็นการภายนอกด้วย...”¹⁰

ประเด็นที่เกี่ยวกับอำนาจของพระมหากษัตริย์และบทบัญญัติอันเกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์นี้ผู้เขียนได้ทำการบรรยายและให้รายละเอียดอย่างมาก โดยได้อธิบายเพิ่มเติมในส่วนของผลแห่งการจำกัดอำนาจพระมหากษัตริย์ว่า

“...บางท่านที่ได้อ่านพระราชบัญญัติรัฐธรรมนูญการปกครองแผ่นดินคงรู้สึกงุนงงว่า เมื่ออำนาจกษัตริย์ถูกจำกัดเสียเกือบหมดแล้ว ต่อไปนี้การมีพระเจ้าแผ่นดินจะมีเป็นของไร้ประโยชน์หรือ เพราะกษัตริย์ไม่มีงานทำ? ข้าพเจ้าขอตอบเสียแต่แรกว่าถ้าคิดดังนี้ก็ผิด เพราะท่านผู้รู้ทั้งหลายย่อมเล็งเห็นอยู่ว่ากษัตริย์อาจทำประโยชน์แก่บ้านเมืองได้เป็นอันมากขึ้น

1. กษัตริย์ยังคงเป็นประมุขและเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวอันสำคัญชาติ เพราะราษฎรส่วนมากของเราหาคุ้นเคยกับการปกครองแบบอื่นนอกจากราชาธิปไตยไม่ トラบใดที่พระเจ้าแผ่นดินยังทรงราชย์อยู่ราษฎร

¹⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 25-26.

ส่วนมากก็มีความเชื่อมั่นในรัฐบาล พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงทรงเป็นผู้ประสิทธิ์ประสาทความมั่นคง ความสงบ ความสามัคคี ให้แก่ชาติอยู่เป็นนิจ

2. กษัตริย์ที่มีความสามารถและรู้จักทำหน้าที่ยอมทำพระองค์ให้เป็นประโยชน์แก่การปกครองได้มากโดยทรงเป็นผู้ออกความเห็นต่าง ๆ ในการแผ่นดิน ซึ่งโดยปกติพระองค์ย่อมจะทรงซ้ำของกว่าผู้ใดอื่น เพราะกษัตริย์ทำการประจำตำแหน่งอยู่ตลอดเวลา มีโอกาสรู้เหตุการณ์ต่าง ๆ โดยใกล้ ซึ่งอาจชี้ได้ว่ากิจการอันใดรัฐบาลควรจะทำหรือไม่ และควรจะเลือกผู้ใดเป็นเสนาบดีเป็น นอกจากนี้อาศัยอำนาจระงับกฎหมายไว้ได้ 7 วัน (Suspending Veto) ตามมาตรา 8 กษัตริย์ย่อมมีโอกาสแก้ไขบทกฎหมายต่างๆ ซึ่งสภาราชการส่งมานั้นให้ดีขึ้นอีก อันหนึ่งถ้ากษัตริย์ไม่ยอมลงนามในกฎหมายใดๆ ก็เป็นการเตือนสติรัฐบาลอยู่ในตัว และจะทำให้ราษฎรรู้สึกตัวและใช้ความระวังระไวในสิทธิของตนยิ่งขึ้น เพราะต่อไปนักษัตริย์ที่ไม่ฉลาดหรือไม่สามารถก็ไม่มีอำนาจทำการบ้านเมืองให้เสียได้ ส่วนกษัตริย์ที่ทรงเกียจคร้านก็คงไม่ทำอะไรเลย แต่การทำงานของรัฐบาลก็คงดำเนินไปตามเคยนั่นเอง...”¹¹

สรุปแล้วเมื่อนำเอารัฐธรรมนูญที่เกิดขึ้นภายหลังการปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475 มาพิจารณาจะพบความแตกต่างอย่างชัดเจน แม้ว่าโดยทั่วไปจะอธิบายว่าระบอบการเมืองแบบใหม่นั้น คือ “ระบอบที่พระมหากษัตริย์อยู่ใต้รัฐธรรมนูญ” แต่ในตัวบัญญัติกฎหมายกลับมีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก กล่าวคือ “พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พ.ศ. 2475” มีลักษณะที่เขียนอย่างกระชับ พระราชสถานะของพระมหากษัตริย์คือเป็นองค์ประมุข ถูกจำกัดอำนาจ และต้องได้รับความเห็นชอบจากคณะกรรมการราษฎร การกระทำของพระมหากษัตริย์ต้องมีกรรมการราษฎรร่วมลงนาม และต้องมีความเห็นชอบของคณะกรรมการราษฎร ในส่วนพระราชปรารภในรัฐธรรมนูญนั้นมีข้อสังเกตคือพระกษัตริย์ทรงยินยอมตาม “คำขอร้องของคณะราษฎร” ส่วน “รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พ.ศ. 2475” อันเป็นรัฐธรรมนูญถาวรที่มีการตั้งอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ อีกทั้งมีการติดต่อสื่อสารระหว่างประธานอนุกรรมการร่างฯ กับพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว กระทั่งเสร็จสิ้นเป็นรัฐธรรมนูญฉบับถาวร ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่า รัฐธรรมนูญฉบับนี้ตั้งแต่มาตรา 3-11 มีการกล่าวถึงพระราชสถานะอย่างกว้างและยกย่อง โดยมีการกำหนดวิธีสืบราชสมบัติและผู้สำเร็จราชการ ในส่วนของพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์มีการกำหนดให้ใช้อำนาจผ่านกลไกรัฐคือ สภาผู้แทนผู้แทนราษฎร คณะรัฐมนตรี และศาล ที่สำคัญมีการระบุงบยกย่องและเชิดชูพระมหากษัตริย์อย่างชัดเจนเช่นการระบุว่า พระมหากษัตริย์ดำรงฐานะอัน

¹¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 32.

เป็นที่เคารพสักการะ และใช้อำนาจผ่านคำแนะนำของสภาผู้แทนราษฎร คณะรัฐมนตรี ในส่วนของพระราชปรารภที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใส่พระทัยในส่วนนี้ โดยมีการอธิบายว่า พระมหากษัตริย์ทรง “พระราชทาน” รัฐธรรมนูญโดยพระราชดำริ เพื่อความเจริญของชาติ ซึ่งส่วนการอธิบายนี้อาจจะวิเคราะห์ได้ในอีกทางว่า พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้ความหมายว่าพระองค์นั้นเป็นผู้พระราชทานรัฐธรรมนูญเพื่อความเจริญของชาติเป็นหลัก ขณะเดียวกันก็อาจจะเป็นการลดทอนบทบาทของคณะราษฎรลงไปอีกทางหนึ่ง

5.2 คำอธิบายว่าด้วยพระมหากษัตริย์ในหนังสือที่ถูกผลิตขึ้นหลังการปฏิวัติสยาม

หลังการปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475 การเปลี่ยนผ่านระบอบการปกครองจากสมบูรณาญาสิทธิราชย์สู่ระบอบรัฐธรรมนูญมิได้เกิดขึ้นเพียงในทางโครงสร้างรัฐเท่านั้น หากยังสะท้อนผ่าน “หนังสือ” และ “เอกสาร” ที่รัฐผลิตขึ้นเพื่ออธิบายบทบาทใหม่ของพระมหากษัตริย์ในระบอบประชาธิปไตย หัวข้อนี้จึงมุ่งสำรวจถ้อยคำ เนื้อหา และเจตนารมณ์ที่ปรากฏในเอกสารเหล่านั้น เพื่อชี้ให้เห็นถึงการปรับเปลี่ยนภาพของสถาบันพระมหากษัตริย์ในสายตาของรัฐ และกลไกที่รัฐใช้ในการสร้างความชอบธรรมและยอมรับต่อระเบียบใหม่ของอำนาจ รัฐบาลคณะราษฎรได้พยายามออกแบบ “คำอธิบาย” และ “ภาพจำใหม่” ต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ผ่านการผลิตหนังสือ เอกสารราชการ และสื่อสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ เพื่อสื่อสารกับประชาชนว่า แม้สถาบันพระมหากษัตริย์จะยังคงดำรงอยู่ในฐานะประมุขของรัฐ แต่ได้ถูกปรับบทบาทให้อยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญตามครรลองของระบอบการเมืองใหม่

เอกสารเหล่านี้จึงมิใช่เพียงการรายงานข้อเท็จจริงทางกฎหมายหรือสถานการณ์ทางการเมือง แต่เป็นการ “จัดวางความหมายใหม่” ว่าด้วยความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจอธิปไตยกับพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ อีกทั้งยังอาจทำหน้าที่ลดแรงเสียดทานของสังคมที่มีรากฐานที่มีพระมหากษัตริย์เป็นผู้ปกครองประเทศ

ภายหลังการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 มีความพยายามสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับระบอบประชาธิปไตยแก่ประชาชน ผ่านการบรรยายทางวิทยุของพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพอาภา ในหัวข้อ “เรื่องอันเกี่ยวกับวิชาประวัติศาสตร์” ช่วงเดือนตุลาคมถึงกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2477 ซึ่งอธิบายพัฒนาการของการปกครองตั้งแต่ยุคกึ่งอำนาจอธิปไตยแบบกรีก โดยเน้นความแตกต่างระหว่างประชาธิปไตยโบราณกับปัจจุบัน เช่น การที่ในอดีตเฉพาะพลเมืองเท่านั้นที่มีสิทธิมีเสียง ส่วนทาสและกรรมกรไม่มีสิทธิทางการเมือง การบรรยายนี้แม้ไม่ได้กล่าวถึงการเมืองสยามโดยตรง แต่ก็เป็นส่วนหนึ่งของการให้ความรู้ทางการเมืองแก่ประชาชน และสะท้อนถึง

การเปลี่ยนผ่านไปสู่วาระบอบประชาธิปไตยที่ประชาชนมีสิทธิเลือกตั้งในสยาม¹² แม้ว่าอาจจะไม่ได้มีการระบุถึงอำนาจพระมหากษัตริย์โดยตรง ทว่า แนวทางของการอธิบายพัฒนาการทางสังคมเช่นนี้ก็แสดงให้เห็นว่าในช่วงที่ระบอบการปกครองมีการเปลี่ยนแปลงสูง ภายในสังคมเองก็มีการสร้างแนวทางอธิบายการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในอดีตและในสังคมอื่น ๆ และมักปรากฏมิติของการเปรียบเทียบระหว่างสังคมอื่นกับสังคมสยาม ซึ่งแนวทางการอธิบายเช่นนี้สามารถพบเห็นได้ตามหน้าหนังสือพิมพ์เช่นกัน

นอกจากการใช้วิทยุกระจายเสียงเพื่อเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับระบอบประชาธิปไตยแล้ว ในช่วงเปลี่ยนผ่านหลังการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 ยังมีการจัดพิมพ์หนังสือชื่อ **“คู่มือระบอบใหม่”** ซึ่งเป็นการรวบรวมปาฐกถาและกฎหมายสำคัญเกี่ยวกับระบอบการเมืองใหม่ โดย สนธิ เจริญรัฐ ผู้แทนราษฎรและนักหนังสือพิมพ์ เป็นผู้ผลักดันให้ตีพิมพ์ หนังสือเล่มนี้ประกอบด้วยเนื้อหาหลัก เช่น ปาฐกถาเรื่องรัฐธรรมนูญ การเลือกตั้ง เทศบาล และข้อบังคับการประชุมของสภาผู้แทนราษฎร รวมทั้งกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับรัฐธรรมนูญและการเลือกตั้ง โดยมีบุคคลสำคัญหลายท่านร่วมแสดงปาฐกถา ถือเป็นสื่อการเรียนรู้ที่ช่วยให้ประชาชนเข้าใจโครงสร้างและหลักการของระบอบใหม่อย่างเป็นระบบ บทความที่อยู่ในหนังสือเล่มนี้ประกอบไปด้วย หนังสือเล่มนี้ประกอบไปด้วย **“ปาฐกถาเรื่องรัฐธรรมนูญ และบทสรุปความอภิปรายร่างรัฐธรรมนูญ”** **“ปาฐกถาเรื่องการเลือกตั้ง”** ของ หม่อมเจ้าวรรณไวทยากร วรวรรณ **“รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม”** **“พระราชบัญญัติการเลือกตั้ง และพระราชกฤษฎีกากับกฎกระทรวงว่าด้วยการเลือกตั้งครั้งแรก”** **“ปาฐกถาเรื่องเทศบาล”** ของ หม่อมเจ้า สกวรรณากร วรวรรณ **“พระราชบัญญัติจัดระเบียบเทศบาล พ.ศ. 2476”** **“ปาฐกถาเรื่องพระราชบัญญัติจัดระเบียบเทศบาล”** ของ หลวงประพันธ์ไพรัชชพากย์ **“ปาฐกถาเรื่องข้อบังคับการประชุมและการปรึกษาของสภาผู้แทนราษฎร”** ของ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี และ **“ข้อบังคับการประชุมและการปรึกษาของสภาผู้แทนราษฎร”**¹³

เนื้อหาของหนังสือ **“คู่มือระบอบใหม่”** นี้กล่าวได้ว่าเป็นเนื้อหาของการแสดงปาฐกถาเนื่องจากเป็นอีกหนทางหนึ่งที่มุ่งสร้างความเข้าใจแก่ประชาชนในหลายมิติ เช่น การมุ่งสร้างความเข้าใจที่เกี่ยวกับ **“รัฐธรรมนูญ”** ที่ หม่อมเจ้าวรรณไวทยากร วรวรรณ ได้แสดงปาฐกถาเมื่อวันที่ 3 ธันวาคม พ.ศ. 2476

¹² พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพอาภา, “เรื่องอันเกี่ยวกับวิชาประวัติศาสตร์” ทรงบรรยายโดยทางวิทยุกระจายเสียง พุทธศักราช 2477, (พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2477), หน้า 52-53.

¹³ บุญทอง เลขะกุล, คู่มือระบอบใหม่, (โรงพิมพ์สยามพาณิชย์การ, 2477).

“...คำนี้ ดูเป็นคำยุ่งยากอยู่สักหน่อย มีคนมาบ่นแก่ข้าพเจ้าว่า ชาวบ้านนอกรังไม่ค่อยจะเข้าใจกัน บ้างก็สำคัญว่า เป็นพระราชโอรสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว บ้างก็ว่าเป็นลูกเจ้าคุณพลฯ เป็นลูกคุณหลวง ประดิษฐ์... ตามความเป็นจริง รัฐธรรมนูญนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นผู้พระราชทานกำเนิดตามที่ คณะข้าราชการทหารพลเมือง และอาณาประชาราษฎร์ได้นำความขึ้นกราบบังคมทูลขอพระราชทาน

แต่คำว่า “รัฐธรรมนูญ” แปลว่าอะไรแน่... ตามศัพท์แปลว่า ระบียบอำนาจหน้าที่ในการปกครองแผ่นดิน ‘ธรรมนูญ’ แปลว่าระบียบอำนาจหน้าที่ และ ‘รัฐ’ แปลว่าการปกครองแผ่นดิน เป็นคำที่ดัดแปลงมาจากวลี ที่ว่า ‘พระธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน’ เพื่อให้กะทัดรัดขึ้น และเพื่อให้เป็นศัพท์ขลังตามสมควรแก่สภาพที่ศักดิ์สิทธิ์

คำว่า ‘รัฐธรรมนูญ’ นี้เป็นคำแปลมาจากภาษาฝรั่งว่า คอนสติติวชัน เพราะวิธีปกครองแบบนี้ เป็นวิธีดัดแปลงมาจากฝรั่ง ดังปรากฏในคำพระราชปรารภแห่งรัฐธรรมนูญว่า ‘เพื่อให้สยามราชอาณาจักร ได้มีการปกครองตามวิสัยอารยประเทศในสมัยปัจจุบัน’

คำว่า คอนสติติวชัน นั้นถ้าใช้แก่บุคคลแล้ว แปลว่าร่างกาย เพราะฉะนั้น ถ้าได้แก่บ้านเมือง ก็ได้แก่ร่างเมือง หรือระบียบการบ้านเมือง แต่ถ้าจะแปลให้ซึมซาบแก่คนไทยแล้วควรจะแปลว่า ชื่อแปงของบ้านเมือง ...”¹⁴

ส่วนถัดมาได้มีการอธิบายถึงความจำเป็นของการปกครองที่จะต้องมียุทธธรรมนูญ โดยผู้บรรยายได้ให้เหตุผลอันเกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์ ว่า

“... ถ้าพระมหากษัตริย์มีพระเนตรพระกรรณสอดส่องไปได้ทั่วทุกทิศทุกทาง ถ้าพระมหากษัตริย์ทรงมีทิพเนตร ทิพย์กรรณ ทิพย์ญาณได้แล้ว ความจำเป็นที่จะให้มีรัฐธรรมนูญก็ยังไม่บังเกิดขึ้น... แต่กาลสมัยนี้ ราษฎรในพระราชอาณาจักรเป็นจำนวนตั้ง 12 ล้าน เป็นอันพันวิสัยที่พระมหากษัตริย์จะทรงสอดส่องทุกซอกทุกซอของราษฎรให้ทั่วถึงกัน... จึงต้องทรงอาศัยหมู่อำมาตย์ข้าราชการเป็นผู้สอดส่องต่างพระเนตรพระกรรณ แต่หมู่อำมาตย์ข้าราชการนั้น ๆ ได้รับพระราชทานตำแหน่งจากองค์พระมหากษัตริย์ จึงชวนจะถือความพอพระราชหฤทัยเป็นใหญ่เป็นประธาน หาได้ถือประโยชน์แห่งความผาสุกของราษฎรเป็นใหญ่เป็นประธานไม่ เพราะฉะนั้นถ้าจะลุล่วงอุปสรรคนี้ให้สำเร็จแล้วผู้ดูแลทุกซอกทุกซอของราษฎร จะต้องเป็นผู้แทนราษฎร ซึ่งราษฎรเลือกตั้งมา ดังนั้น จึงจะเป็น

¹⁴ หม่อมเจ้าวรรณไวทยากร วรวรรณ, “รัฐธรรมนูญ” ปาฐกถาทรงวิทยุ ใน คู่มือระบอบใหม่, หน้า 3-4.

หลักประกัน ให้ทางราชการนำพาต่อประโยชน์สุขของราษฎรเพียงพอ นี่แหละคือหลักสำคัญอันหนึ่งแห่งลัทธิรัฐธรรมนูญ...”¹⁵

หากพิจารณาตามคำอธิบายของ หม่อมเจ้าวรรณไวทยากร วรวรรณ ที่ได้แสดงปาฐกถาจะพบว่า ปราบกฏ คำอธิบายที่เกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์ในทำนองของการต้องปรับเปลี่ยนพระราชสถานะเพื่อให้เหมาะกับกาลสมัยที่เปลี่ยนแปลงไปจึงจำเป็นที่จะต้องมีการระบอบที่มีผู้แทนราษฎรที่ราษฎรได้เลือกตั้งมาทำหน้าที่ ซึ่งเป็นหลักอันสำคัญแห่ง “ลัทธิรัฐธรรมนูญ”

นอกจากแล้ว ในระยะที่กำลังเปลี่ยนผ่านเข้าสู่การเลือกตั้งกองโฆษณาการได้ออกแถลงการณ์เรื่อง “การเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร” ในปี พ.ศ. 2476 ในแถลงการณ์ดังกล่าวที่ถูกลำนำจัดพิมพ์เป็นตัวเล่มได้ทำหน้าที่บรรยายความสำคัญของการเลือกตั้งผู้แทนราษฎรเป็นสำคัญ แต่ในส่วนของการอธิบายเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับระบอบการปกครองใหม่ที่เกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์ได้มีการอธิบาย ว่า

“... ประเทศสยามได้ดำเนินการปกครองตามวิถีทางแห่งรัฐธรรมนูญ คือตามระบอบประชาธิปไตย ซึ่งหมายความว่า อำนาจสูงสุดเนื่องมาจากราษฎรทั้งปวง และการปกครองตามระบอบใหม่นี้เรียกว่า ‘ราชาธิปไตยอำนาจจำกัด’ ... แทนที่ราษฎรเลือกตั้งขึ้นมาดังกล่าวนี้เรียกว่า ‘สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร’ และที่ประชุมสำหรับสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรมารวมกันประชุมตามวิถีทางแห่งรัฐธรรมนูญนี้ เรียกว่า ‘สภาผู้แทนราษฎร’ คือ ชุมนุมผู้แทนของราษฎรทั่วทุกจังหวัดเข้ามานั่งร่วมหารือกันเรื่องราชการแผ่นดิน สภาผู้แทนราษฎรเป็นองค์สูงสุดที่ปรึกษาพิจารณาเพื่อออกพระราชบัญญัติและกฎหมาย วางระเบียบการปกครองบ้านเมือง มีพระมหากษัตริย์เป็นองค์ประมุขของชาติ ทรงใช้พระราชอำนาจออกกฎหมาย ฉะเพาะแต่โดยคำแนะนำ และยินยอมของสภานี้...”¹⁶

ไม่ใช่แต่เพียงการบรรยายปาฐกถาเท่านั้นที่มีการสอดแทรกคำอธิบายว่าด้วยพระมหากษัตริย์ ผู้วิจัยยังพบว่า ภายหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองได้มีการมีการพิมพ์ซ้ำหนังสือเรื่อง “พลเมืองดี” ที่เขียนโดยเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี (หม่อมราชวงศ์เปีย มาลากุล) พิมพ์ครั้งแรกในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และถูกพิมพ์ซ้ำในปีพ.ศ. 2477 โดยมีการแก้ไขเนื้อหาให้เหมาะสมกับสมัย ดังปรากฏในคำนำของการพิมพ์ซ้ำครั้งที่ 3 ว่า

¹⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 5-6.

¹⁶ กรมโฆษณาการ, แถลงการณ์ เรื่อง การเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร พุทธศักราช 2476, หน้า 1-3, (ม.ป.พ.).

“...หนังสือเรื่องพลเมืองดีนี้ ใคร ๆ ย่อมจะทราบอยู่แล้วว่าเป็นหนังสืออะไร และมีประโยชน์เพียงไร เมื่อได้พิมพ์ขึ้นครั้งที่ 1 และครั้งที่ 2 ก็ได้มีคำนำชี้แจงความประสงค์ที่ได้แต่งขึ้นโดยตลอดแล้ว ผู้ที่ได้เห็นได้อ่านหนังสือนี้ ทั้งท่านผู้เป็นใหญ่และท่านผู้เป็นบัณฑิต ท่านผู้ทำการรัฐบาล และประชาชนพลเมืองทั่วไป ต่างก็มีความนิยมชมชื่น และเห็นประโยชน์แห่งหนังสือนี้เป็นอันมาก ถึงแก่กระทรวงทหารบก ทหารเรือ ก็ได้สั่งซื้อไปใช้แจกสำหรับสอนทหารโดยจริงจังทั่วกัน ฝ่ายข้าราชการพลเรือนและประชาชนพลเมืองก็พอใจอ่านและพอใจเรื่อง และฝ่ายนักเรียนก็ได้ใช้เรียนเป็นหลักจรรยาและได้ความรู้รอบตัวสำหรับเพาะความฉลาดและปลูกความประพฤติอันดีแก่พลเมืองทั่วไป

มาบัดนี้ถึงเวลาที่จะต้องพิมพ์ขึ้นใหม่เป็นครั้งที่ 3 การที่จะพิมพ์ครั้งนี้มีความจำเป็นที่จะต้องแก้ไขเพิ่มเติมข้อความในหนังสือให้แปลกแปลงไปจากที่ได้พิมพ์ในครั้งที่ 1 และครั้งที่ 2 เป็นหลายประการ เพราะเหตุผลที่ความล่วงไปแห่งเวลาแต่สมัยนั้นมาจนสมัยนี้ การบ้านเมืองได้เจริญดำเนินขึ้นโดยรวดเร็ว กฎหมายและขนบธรรมเนียมของบ้านเมืองบางอย่างซึ่งยังไม่ได้มีมาแต่ก่อนมาเกิดตั้งขึ้นใหม่ และที่มีแล้วต้องแก้ไขเปลี่ยนแปลงเพิ่มเติมขึ้นก็มาก เช่น ฝ่ายการปกครองก็มีการเปลี่ยนแปลง เพิ่มจำนวนมณฑลเทศาภิบาลตั้งอุปราชภาคมณฑล และเปลี่ยนคำว่าเมือง เป็นจังหวัด เป็นต้น แม้การงานฝ่ายแผนศึกษาก็เปลี่ยนรูปโครงสร้างระเบียบชั้นและเพิ่มวิชา ตลอดไปถึงการค้นคว้าพงศาวดารก็พบเรื่องราวโบราณขึ้นใหม่ และพบโบราณวัตถุอันสำคัญขึ้นใหม่ ยังกิจการเบ็ดเตล็ดต่าง ๆ ซึ่งเปลี่ยนแปลงแก้ไขเพิ่มเติมขึ้นทั้งแผนกฝ่ายทหารและพลเรือนก็มีอีกเป็นหลายอย่าง เหตุฉะนั้นหนังสือเรียนซึ่งเป็นย่อให้ความรู้ทางจรรยาและความรู้แห่งการบ้านเมือง ซึ่งเป็นความรู้รอบตัวฉบับที่จะพิมพ์ ขึ้นเป็นครั้งที่ 3 นี้ จึงจำเป็นต้องแก้ไขจนแปลกขึ้นอีกมาก ต้องแก้ถึงหลักฐานท้องเรื่องใหม่ที่เดียวในบางแห่งก็มี ประหนึ่งว่าเป็นเรื่องใหม่ก็ว่าได้ และที่แก้หรือเพิ่มเติมแต่ข้อความและถ้อยคำก็มี จึงขอแจ้งความให้ผู้อ่านและผู้สอนนักเรียนพึงทราบไว้ จักได้สังเกตข้อความในหนังสือที่พิมพ์ใหม่นี้ให้ถี่ถ้วน...”¹⁷

การพิมพ์หนังสือเรื่อง “พลเมืองดี” นี้ผู้วิจัยวิเคราะห์ว่าหนังสือเล่มนี้จะทำหน้าที่เป็นสื่อที่ใช้เชื่อมความเข้าใจต่อประชาชนอย่างกว้างขวาง เนื่องจากหากพิจารณาจากจุดมุ่งหมายของการพิมพ์จะพบว่ามีแจกจ่ายไปยังหลายหน่วยงาน และถูกคาดหวังว่าจะเป็นหนังสืออ่านนอกเวลา โดยในมิติของการอธิบายว่าด้วยเรื่องพระมหากษัตริย์นั้นได้อธิบายว่า “...ในปัจจุบันนี้เกิด บ้านเมืองของเรามีการปกครองโดยรัฐธรรมนูญ หรือ ราชาธิปไตยอำนาจจำกัด กล่าวโดยย่อก็คือ อำนาจสูงสุดในการปกครองบ้านเมืองเป็นของราษฎร มีพระมหากษัตริย์

¹⁷ เจ้าพระยาพระเสด็จ, พลเมืองดี, (พระนคร: โรงพิมพ์อักษรนิติ, 2479), หน้า (คำนำ)

เป็นประมุขของชาติ...พระมหากษัตริย์ทรงตั้ง สมาชิกของสภาโดยความเห็นชอบของสภาผู้แทนราษฎรเป็น นายกรัฐมนตรี และรัฐมนตรีว่าการกระทรวงต่าง ๆ ...”¹⁸

หนังสือ “พลเมืองดี” มีส่วนที่เน้นแนวคิดเรื่องความรักชาติ โดยโยงความรู้สึกนี้เข้ากับการสร้างชาติที่มีรากฐานมาตั้งแต่อดีตในสมัยอาณาจักรโบราณ ซึ่งพระมหากษัตริย์เป็นผู้เริ่มต้นก่อร่างสร้างบ้านเมือง หนังสือยังเสนอว่า “พลเมืองดี” ควรมีความรู้สึกสำคัญ 3 ประการ ได้แก่ ความรักชาติ ความจงรักภักดีต่อสถาบัน และความสำนึกในหน้าที่ของตนต่อประเทศ

“(1) เราควรจะรู้สึกถึงคุณพระมหากษัตริย์และรัฐบาลว่า ชาติบ้านเมืองจะเจริญรุ่งเรืองก็เพราะมีหัวหน้าดีและมีการปกครองดี เมื่อเราได้อยู่สุขสบายร่มเย็น ก็ควรที่จะรู้สึกพระเดชพระคุณ และตั้งใจอุทิศความสัตย์ซื่อกตัญญูสวามิภักดิ์ตลอดชีวิต

(2) เราควรจะรู้สึกว่าบ้านเมืองเป็นของเราอยู่ด้วยกันทุกคน เมื่อบ้านเมืองดีเราก็มีความสุขสบาย ถ้าบ้านเมืองเสียหายเราก็เดือดร้อนด้วย เราควรที่จะมีใจรักช่วยกันบำรุงรักษาและคิดให้บ้านเมืองมีความสุขสบายอยู่เป็นนิรันดร์ เมื่อมีใครประพฤติร้ายทำการทุจริตต่อบ้านเมือง หรือต่อรัฐธรรมนูญ หรือมีเล่ห์ คีตกัฏฐมายุบาย เราควรที่จะมีใจเจ็บร้อนและมอบกายยื่นมือเข้าช่วยเหลืออยู่ทุกเมื่อ

(3) เราควรจะรู้สึกว่า ตัวเราเองที่เกิดมาควรต้องรักซื่อรักชาติ ทำความดีให้แก่บ้านเมือง ความดีและช่วยยอมจะเป็นชื่อเสียงติดอยู่ในโลกนานกว่าสิ่งอื่น เหตุฉะนั้นคนทุก ๆ คนควรจะประพฤติความดี ฝังชื่อเสียงไว้ด้วยความดี ไม่ใช่ด้วยความชั่ว เมื่อคนไทยมากพร้อมกันทำความดีให้แก่บ้านเมือง ก็จะเชิดชูชื่อและชาติของเราให้รุ่งเรืองขึ้นเทียมทันชาติอื่น ๆ เขาทั้งหลายนั้น

ดังนั้นจึงจะนับได้ว่าเป็นพลเมืองที่ดีคนหนึ่ง ๆ ไม่ชั่วแต่เกิดมาแล้วก็ตายถมแผ่นดินไปเปล่า ๆ หรือยังทำความชั่วร้ายเป็นเล่ห์หนามกินแรงทอนกำลังท่าน ที่ให้ท่านต้องปราบปรามเป็นการเกิดมาสำหรับให้หนักแผ่นดินเท่านั้น...”¹⁹

นอกจากนี้แล้ว ผู้วิจัยยังพบ “รายงานการประชุมกรรมการร่างหลักสูตรประถมและมัธยมสามัญ” ที่ได้เริ่มประชุมในปี พ.ศ. 2476 เพื่อปรับปรุงหลักสูตรทางการศึกษาของเด็กนักเรียน ในรายงานการประชุมเหล่านี้

¹⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 9.

¹⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 26.

สะท้อนเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับการสร้างคำอธิบายว่าด้วยพระมหากษัตริย์หลังการปฏิวัติ โดยได้ถูกบรรจุไว้ในหลักสูตรวิชาภูมิศาสตร์ และประวัติศาสตร์ ใน “รายงานการประชุมกรรมการวางหลักสูตรประถมและมัธยมสามัญ ครั้งที่ 4” สำหรับหลักสูตรชั้นประถมปีที่ 1 ถึงประถมปีที่ 4 ในรายงานการประชุมนี้พบว่า พระยาวิเศษศุภวัตร ซึ่งเป็นผู้ร่างหลักสูตรวิชานี้ได้แถลงความมุ่งหมายให้ที่ประชุมทราบว่า

“...ความมุ่งหมายในการร่างหลักสูตรวิชาภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์ ก็เพื่อให้เด็กรู้จักประเทศของตน โดยละเอียด รู้ประเทศอื่นและโลกพอสมควร และในชั้นสูงๆ ให้เพิ่มความรู้ให้หนักไปในทางบำรุงการอาชีพของพลเมืองเป็นข้อสำคัญ ทั้งนี้เพื่อประสงค์จะให้กลมเกลียวกันกับนโยบายของรัฐบาลในข้อที่ว่า จะบำรุงการอาชีพของพลเมืองให้ดีขึ้นตามลำดับ เพราะฉะนั้นจึงได้เอาหลักสูตรที่ใช้อยู่ในเวลานี้มาพิจารณา และเอาหลักสูตรของประเทศอื่นมาเทียบเคียงประกอบ และได้เชิญผู้ชำนาญและเคยสอนวิชานี้มาร่วมมือปรึกษาหารือด้วยอีกหลายท่าน ชั้นประถมปีที่ 1 ถึงปีที่ 4 ได้เชิญพระวิสน์ตรุณการ ซึ่งเคยเป็นกรรมการมณฑลมาหลายมณฑล และคุ้นเคยกับเด็กหัวเมืองมาก ในมัธยมปีที่ 1 ถึงปีที่ 6 ได้เชิญหลวงชาญดุรณกิจครูใหญ่โรงเรียนมัธยมวัดบวรนิเวศ ในมัธยมชั้นที่ 7 ถึงปีที่ 8 ได้เชิญหลวงลือล้ำศาสตร์ อาจารย์โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย กับนาย น.ล.เสลลีย์ อาจารย์ใหญ่โรงเรียนมัธยมวัดเทพศิรินทร์...”²⁰

รายการที่ต้องสอนวิชาความรู้เรื่องเมืองไทยที่ปรากฏแนบกับรายงานการประชุมมีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

“... ก. หน้าที่พลเมือง

ให้รู้จักวันสำคัญของชาติและศาสนา ก็รับรู้เรื่องหรือตำนานที่เกี่ยวกับวันสำคัญนั้นๆ

ให้รู้จักขนบธรรมเนียมและจารีตประเพณีของบ้านเมืองโดยทั่วไป และโดยเฉพาะท้องที่ที่โรงเรียนตั้งอยู่ ให้รู้จักหน้าที่ที่จะปฏิบัติต่อครอบครัว ต่อเพื่อนร่วมชาติตลอดจนรู้จักสิทธิและหน้าที่ของราษฎรตามบทพระธรรมนูญ โดยสังเขป เช่น หน้าที่เคารพต่อกฎหมาย ป้องกันประเทศ ช่วยเหลือรัฐบาลโดยเสียภาษีอากร และอื่นๆ ก็รับรู้จักวิธีปกครองบ้านเมืองในเวลานี้ โดยสังเขปคือรู้ว่า พระมหากษัตริย์ปกครองตามรัฐธรรมนูญ ทรงใช้พระราชอำนาจนิติบัญญัติโดยทางสภาผู้แทนราษฎร พระราชอำนาจบริหารกิจการแผ่นดินโดยทางคณะรัฐมนตรี พระราชอำนาจตุลา

²⁰ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ศธ 4.4/23 เรื่อง รายงานการประชุมการวางหลักสูตรประถมและมัธยมสามัญวันที่ 31 ส.ค. 2476 (31 ส.ค. 2476).

การโดยทางศาล ให้เข้าใจการปกครองซึ่งแบ่งเป็นหน่วยต่างๆ เช่น กระทรวง มณฑล จังหวัด อำเภอ ตำบล ฯลฯ หน่วยเหล่านี้มีหน้าที่เนื่องกันอย่างไร ราษฎรจะต้องเคารพต่อคำสั่งของหัวหน้าหน่วยต่างๆนี้ได้อย่างไร

ค. ประวัติศาสตร์

ให้รู้ประวัติโดยย่อของชาติไทยว่า เดิมสืบกันมาแต่ไหนรวบรวมการเข้าอย่างไร ต้องแข่งขันสู้รบกับใครบ้าง แล้วเปลี่ยนมาโดยลำดับเวลาจนตั้งลงเป็นหลักฐานเป็นประเทศสยามดังปรากฏในทุกวันนี้ได้อย่างไร

ง. การพาเที่ยวดูสถานที่

ให้พานักเรียนเที่ยวดูสถานที่ในบริเวณใกล้เคียงเพื่อส่งเสริมความรู้รอบตัวบ้าง ความรู้ทางภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์บ้าง และกับทางปลูกใจให้รักชาติศาสนาพระมหากษัตริย์...”

ในการประชุมครั้งถัดมาได้มีการกำหนดให้มีการสอนวิชาประวัติศาสตร์ชั้นมัธยมที่ 5-8 ในหัวข้อที่ผู้วิจัยมองว่าเป็นการยังคงมีการอธิบายเรื่องการปกครองในยุคจารีตของสยามที่ประกอบไปด้วยพระมหากษัตริย์ที่เป็นตัวแสดงสำคัญ ดังนี้

“...ข. ประวัติศาสตร์

ให้รู้ประวัติศาสตร์ประเทศสยามตั้งแต่ชาติไทยอยู่ในลุ่มแม่น้ำแยงซี (Yang-tse-kiang) จนถึงปัจจุบัน และในส่วนของหัวข้อต่อไปนี้ให้รู้โดยละเอียด คือ

ก. ความเจริญในทางอักษรศาสตร์ ศิลปศาสตร์ และนิติศาสตร์ ซึ่งไทยได้ดัดแปลงจากแบบอินเดีย จีนและประเทศใกล้เคียง

ข. การปกครองประเทศสยามตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงปัจจุบัน

ค. การติดต่อกับชาวต่างประเทศสมัยกรุงสุโขทัย กรุงศรีอยุธยา และกรุงรัตนโกสินทร์

ง. ความเจริญของพุทธศาสนาและศาสนาอื่นที่สำคัญในประเทศสยาม

ความเจริญและความเสื่อมของชาติที่สำคัญโดยสังเขป

ประเทศต่างๆในแหลมอินโดจีน ให้รู้เหตุผลที่บางประเทศต้องเสียความเป็นเอกราชแก่มหาอำนาจต่างประเทศ เหตุผลทางการเมืองและโศกสมบัติในปัจจุบัน

ประเทศจีนและญี่ปุ่น ตั้งแต่ ค.ศ 1834 จนถึงปัจจุบัน

โลกภายหลังมหาสงคราม เช่น สัญญาสันติภาพที่แวร์ไซส์ สันนิบาตชาติ การประชุมที่วอชิงตัน การปลดปล่อยของฝรั่งเศส การประชุมลดาวยุทธและรักษาความสงบ... ”²¹

เห็นได้ว่า แม้เกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์สู่ระบอบรัฐธรรมนูญในปี พ.ศ. 2475 แต่หลักสูตรการศึกษาที่จัดทำขึ้นในช่วงเปลี่ยนผ่านนี้ยังคงเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับสถาบันพระมหากษัตริย์ไว้อย่างชัดเจน โดยใช้วิธีการ “ปรับสถานะ” ของพระมหากษัตริย์ให้เข้ากับระบอบใหม่ที่ระบุไปตามบทบัญญัติรัฐธรรมนูญ ในแง่นี้ พระมหากษัตริย์จึงถูกวางให้เป็น “ประมุขภายใต้รัฐธรรมนูญ” ผู้ใช้อำนาจผ่านกลไกต่าง ๆ ของรัฐตามระบอบประชาธิปไตย นอกจากนี้ การบรรจุเนื้อหาที่เกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ในหลักสูตร “หน้าที่พลเมือง” และ “ประวัติศาสตร์” ยังสะท้อนแนวโน้มของการ ใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือในการสร้างความจงรักภักดีและความชอบธรรมของระบอบใหม่ โดยแทนที่การให้ภาพพระมหากษัตริย์เป็นผู้ทรงอำนาจเบ็ดเสร็จ มาเป็นการนำเสนอพระองค์ในฐานะสถาบันทางประวัติศาสตร์และผู้ก่อร่างสร้างชาติในมิติของประวัติศาสตร์ระยะยาวมากกว่าจะเน้นความสำคัญ

²¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ศธ 4.4/24 เรื่องรายงานการประชุมการวางหลักสูตรประถมและมัธยมสามัญวันที่ 12 ก.ย. 2476 (12 ก.ย. 2476).

บทที่ 6

บทสรุป

การเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 เป็นเหตุการณ์สำคัญในประวัติศาสตร์ไทยที่ได้เปลี่ยนแปลงระบบการปกครองจากสมบูรณาญาสิทธิราชย์สู่ระบอบประชาธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญ โดยในช่วงเปลี่ยนผ่านนี้ รัฐบาลคณะราษฎรมีบทบาทสำคัญในการสร้างความเข้าใจแก่ประชาชนเกี่ยวกับระบอบการเมืองใหม่ ในขณะเดียวกัน สถาบันพระมหากษัตริย์ยังคงดำรงอยู่เป็นส่วนสำคัญของระบบราชการและสังคมไทย การศึกษานี้มุ่งเน้นการวิเคราะห์การจัดวางและคำอธิบายเกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ในช่วง พ.ศ. 2475–2481 ผ่านการค้นคว้าเอกสารทางประวัติศาสตร์ที่ปรากฏขึ้นในยุคสมัยของการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง

การศึกษาวิจัยเรื่องนี้มีความสำคัญอย่างยิ่ง เนื่องจากช่วยให้เข้าใจถึงการสื่อสารของรัฐบาลคณะราษฎร และการสร้างคำอธิบายเกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ในช่วงเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ระบอบประชาธิปไตย ที่สถาบันพระมหากษัตริย์มิได้มีพระราชอำนาจในการปกครองและบริหารราชการแผ่นดินอีกต่อไป และการศึกษาช่วยให้เห็นภาพที่แท้จริงของความซับซ้อนทางการเมืองและความพยายามในการรักษาความสมดุลระหว่างระบอบประชาธิปไตยกับสถาบันพระมหากษัตริย์ โดยงานวิจัยชิ้นนี้มีสมมติฐานว่า หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 รัฐบาลคณะราษฎรจำเป็นต้องเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับระบอบประชาธิปไตยเพื่อให้ประชาชนมีความเข้าใจและยอมรับต่อระบอบการเมืองใหม่ ในขณะเดียวกันสถาบันพระมหากษัตริย์ก็ยังคงดำรงอยู่ ดังนั้นรัฐบาลจึงต้องสร้างคำอธิบายใหม่เกี่ยวกับบทบาทและอำนาจของพระมหากษัตริย์ในมิติของกฎหมาย โดยไม่ได้มุ่งเน้นการสร้าง ความเข้าใจในมิติที่ตรงข้ามกับประชาธิปไตย

ผลจากการศึกษาพบว่า หลังการปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475 รัฐบาลได้เข้ามามีบทบาทอย่างแข็งขันในการกำหนดและควบคุมการรับรู้เกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ผ่านการผลิตองค์ความรู้ในรูปแบบต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นหนังสือราชการ หนังสือเรียน เอกสารทางวิชาการ ไปจนถึงสื่อสิ่งพิมพ์ที่สนับสนุนรัฐบาลดังปรากฏในบทที่ 4 ที่มีการกล่าวซ้ำ กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่เกิดขึ้น ความสำคัญของเหตุการณ์ดังกล่าว รวมไปถึงบทบาทของชนชั้นนำทางการเมืองทั้งฝ่ายเก่าและฝ่ายใหม่ โดยที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นมักถูกนำมา

กล่าวถึงอย่างสม่ำเสมอ ในแง่ของ “พระมหากษัตริย์ใต้รัฐธรรมนูญ” ที่ถูกจำกัดพระราชอำนาจลงตามบทบัญญัติรัฐธรรมนูญ

กระบวนการเหล่านี้มิได้เกิดขึ้นอย่างไร้ทิศทาง หากแต่เป็นส่วนหนึ่งของการเปลี่ยนผ่านในการสร้างระบอบใหม่ที่อิงกับอุดมการณ์ของรัฐธรรมนูญและประชาธิปไตย ภายใต้บริบทของการเปลี่ยนผ่านอำนาจจากสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาสู่ระบอบรัฐธรรมนูญ ด้วยเหตุเช่นนี้ การอธิบาย “พระมหากษัตริย์” ในหนังสือช่วงหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองจึงมีลักษณะเฉพาะ กล่าวคือ ไม่ได้เป็นเพียงการบันทึกประวัติศาสตร์หรืออธิบายสถานะของพระมหากษัตริย์เท่านั้น แต่ยังเป็นการปรับกรอบความคิดและชุดความรู้ใหม่ โดยมีรัฐเป็นผู้อำนาจทิศทางหลักของการตีความ เช่น การวางสถานะของพระมหากษัตริย์ให้อยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญในฐานะ “ประมุขของรัฐ” ซึ่งได้รับอำนาจจากประชาชน ไม่ใช่จากพระเจ้า หรือสายเลือดแต่เพียงอย่างเดียวที่ตั้งอยู่บนฐานของพัฒนาการทางสังคมที่มีการนำเอาสังคมอื่น ๆ มานำเสนอ และเปรียบเทียบให้เห็นว่าในขณะนั้นสยามได้ดำเนินมาถึงยุคที่ประชาชนได้เป็นเจ้าของอำนาจแล้ว และเน้นความสำคัญของประชาชนอย่างมาก การนำเสนอเช่นนี้สะท้อนให้เห็นถึงความพยายามของรัฐบาลใหม่ในการสร้างความชอบธรรมให้กับระบอบใหม่ โดยใช้การผลิตความรู้เป็นเครื่องมือสำคัญในการเปลี่ยนแปลงความคิดและความเชื่อทางการเมืองของประชาชน

บทบาทของรัฐบาลในฐานะ “ผู้ผลิต” และ “ผู้จัดการความรู้” จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งในการจัดระเบียบความเข้าใจเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ให้สอดคล้องกับโครงสร้างอำนาจใหม่ หนังสือที่ออกเผยแพร่ในช่วงเวลาดังกล่าวอาจถูกมองได้ว่าเป็นพื้นที่ต่อรองระหว่างระบอบเก่ากับระบอบใหม่ ทว่าในเวลาเดียวกันก็เป็นหลักฐานที่แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนถึงกระบวนการที่รัฐใช้เพื่อสถาปนาอุดมการณ์ใหม่ผ่านการเขียนประวัติศาสตร์ การอธิบายกฎหมาย และการเสนอภาพลักษณ์ใหม่ของสถาบันกษัตริย์ให้เข้ากับโลกสมัยใหม่ที่อำนาจสูงสุดควรเป็นของปวงชนและที่สำคัญนั้น แนวทางของการอธิบายประเด็นที่เกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์ที่มีท่าทีประนีประนอมเช่นนี้อาจสามารถพิจารณาได้ว่า เป็นการวางอยู่บนฐานของผลประโยชน์ทางการเมืองของทั้งฝ่ายคณะราษฎร และพระมหากษัตริย์ ที่จะช่วยให้สยามสามารถเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ระบอบการเมืองใหม่อย่างราบรื่นในช่วงเวลาที่มีการเมืองมีการเปลี่ยนแปลงอย่างสูง

นอกจากนี้แล้วในมิติของการอธิบายที่อิงกับประวัติศาสตร์ชาติไทยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขสามารถกล่าวได้ว่า มีการจัดวางบทบาทของพระมหากษัตริย์ภายใต้กฎหมายรัฐธรรมนูญเป็นหลักสำคัญ และเป็นพระมหากษัตริย์ถูกวางในบทบาทที่เป็น “สัญลักษณ์ของความต่อเนื่องของรัฐ” มิได้ถูกปฏิเสธให้แยกขาดออกจาก

รัฐแต่อย่างใด และอำนาจและสิทธิของพระมหากษัตริย์ถูกกำหนดตามรัฐธรรมนูญ โดยมุ่งเน้นให้ประชาชนเข้าใจว่าการปกครองโดยรัฐสภาและรัฐบาลใหม่มีความชอบธรรมในการที่จะทำการปกครองด้วยระบอบประชาธิปไตยแบบมีตัวแทน การศึกษานี้ช่วยให้เห็นถึงความพยายามของรัฐบาลคณะราษฎรในการปรับตัวทางการเมือง โดยไม่ขัดแย้งกับสถาบันพระมหากษัตริย์ในแง่ของการจัดวางคำอธิบายในระบอบการเมืองใหม่ ซึ่งแตกต่างจากการนำเสนอในปัจจุบันที่มักจัดวางเป็นคู่ตรงข้าม อย่างไรก็ตาม งานวิจัยชิ้นนี้ก็ได้ปฏิเสธของการมีอยู่ของคำอธิบายหรือข้อวิพากษ์วิจารณ์อันเกี่ยวข้องกับสถาบันพระมหากษัตริย์ที่ปรากฏขึ้นในช่วงหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองในช่วงต้นแต่อย่างใดที่ได้ปรากฏอย่างหลากหลายแง่มุม แต่การมุ่งเน้นค้นคว้าเนื้อหาอันเป็นหลักฐานที่มาจากรัฐบาลเป็นหลักก็ช่วยให้เข้าใจถึงวิธีคิดหรือวิธีสื่อสารจากศูนย์กลางอำนาจการปกครองในอีกทางหนึ่งเท่าที่ปรากฏในหลักฐานชั้นต้นที่ผู้วิจัยจะสามารถค้นคว้าได้ เนื่องจากในการค้นคว้าผู้วิจัยต้องเผชิญกับความท้าทายเรื่องการเข้าถึงข้อมูลประเภทหนังสือพิมพ์เก่าที่สามารถเข้าถึงได้จำกัด

สรุปและข้อเสนอแนะ

1. การศึกษาเผยให้เห็นว่า **การจัดวางบทบาทของสถาบันพระมหากษัตริย์** ในช่วงเปลี่ยนผ่าน พ.ศ. 2475–2481 มีความรอบคอบและพยายามสร้างสมดุลระหว่างระบอบประชาธิปไตยและสถาบันพระมหากษัตริย์
2. ข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ชี้ให้เห็นถึง **ความซับซ้อนทางการเมือง** ที่รัฐบาลคณะราษฎรต้องรับมือในการสร้างความเข้าใจแก่ประชาชน
3. แนะนำให้มีการศึกษาเพิ่มเติมในเรื่อง **การรับรู้และการตีความสถาบันพระมหากษัตริย์ของประชาชนหรือฝ่ายพระบรมวงศานุวงศ์ในช่วงเปลี่ยนผ่าน** เพื่อให้เข้าใจมิติทางสังคมควบคู่กับมิติทางการเมือง

บรรณานุกรม

Matthew Copeland. (1993). Contested Nationalism and the 1932 Overthrow of the Absolute Monarchy in Siam. Australia :the Australian National University.

กรมโฆษณาการ. แดงการณ เรื่อง การเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร พุทธศักราช 2476. ม.ป.พ.

กรมศิลปากร. (2510). เจ้านายและข้าราชการกราบบังคมทูลความเห็นจัดการเปลี่ยนแปลงราชการแผ่นดิน ร.ศ. ๑๐๓ และพระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฉานกาศพ หม่อมสนิท กฤดากร ณ เมรุวัดธาตุทอง พระโขนง วันที่ 6 มีนาคม พุทธศักราช 2510. พระนคร: กรมศิลปากร.

กษิติศ อนันตนาธร. (2567). ระบอบพระมหากษัตริย์ที่มีประชาธิปไตยเป็นการปกครอง : ข้อถกเถียงในรัฐสภาว่าด้วยสถาบันพระมหากษัตริย์ในการร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2492. กรุงเทพฯ : สยามปริทัศน์.

กุลลดา เกษบุญชู มีด. (2562). ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์: วิวัฒนาการรัฐไทย. นนทบุรี: ฟาเดียกัณ.

คดีเรื่องราวในจารีตวัฒนธรรมไทย. (2566). กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

จักรปาณิศรีศีลวิสุทธิ์, หลวง. (2547). อธิบายรัฐธรรมนูญปกครองแผ่นดินสยามเปรียบเทียบกับประเทศต่างๆ. พระนคร : โรงพิมพ์สยามบรรณกิจ.

เจ้าพระยาพระเสด็จ. (2479). พลเมืองดี. พระนคร: โรงพิมพ์อักษรนิติ.

ชัยอนันต์ สมุทวณิช. (2523). การเมืองการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองไทย 2411-2475. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์บรรณกิจ.

ชาติชาย มุกสง. (2565). ปฏิวัติที่ปลายลัน ปรับรสแต่งชาติอาหารการกินในสังคมไทยหลัง 2475. กรุงเทพฯ: มติชน.

ชานันท์ ยอดหงษ์. (2566). หลังบ้านคณะราษฎร : ความรัก ปฏิวัติ และการต่อสู้ของผู้หญิง. กรุงเทพฯ: มติชน.

ณัฐพล ใจจริง. (2564). ขอฟันไฟในฝันอันเหลือเชื่อ ความเคลื่อนไหวของขบวนการปฏิรูปกษัตริย์สยาม (พ.ศ. 2475-2500). นนทบุรี: ฟ้ายาเดี่ยวกัน.

ณัฐพล ใจจริง. (2565). ราษฎรปฏิวัติ: ชีวิตและความฝันใฝ่ของคนรุ่นใหม่สมัยคณะราษฎร. กรุงเทพฯ: มติชน.

ตินาร์ บุญธรรม. (2555). พระมหากษัตริย์ไทยกับพระพุทธศาสนา. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.

แถมสุข นุ่มนนท์. (2522). ฟันอดีต. กรุงเทพฯ: ก้องเกียรติ.

ธงทอง จันทรางศุ. (2561). สันติวินัยกับการปกครองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพฯ : สถาบันพระปกเกล้า.

นริศ จรัสจรรยาวงศ์. (2566). 2475 ราษฎรสร้างชาติ. กรุงเทพฯ: มติชน.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2538). ชาติไทย, เมืองไทย, แบบเรียนและอนุสาวรีย์ ว่าด้วยวัฒนธรรม, รัฐและรูปการจิตสำนึก. กรุงเทพฯ: มติชน.

บุญทอง เลขะกุล. (2477). คู่มือระบอบใหม่. โรงพิมพ์สยามพาณิชย์การ.

เบนจามิน เอ. บัทสัน. (2555). อวสานสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในสยาม, แปลจาก The End of the Absolute Monarchy in Siam. แปลโดย พรรณงาม เก้าธรรมสาร, สดใส ชันติวรพงศ์ และศศิธร รัชนี้ ณ อยุธยา, บรรณาธิการแปลโดย กาญจณี ละอองศรี และยุพา ชุมจันทร์. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.

พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตโต). (2564). พระพุทธศาสนากับสถาบันพระมหากษัตริย์. กรุงเทพฯ : ศูนย์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาแห่งชาติ สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ.

พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพอาภา. (2477). “เรื่องอันเกี่ยวกับวิชาประวัติศาสตร์” ทรงบรรยายโดยทางวิทยุกระจายเสียง พุทธศักราช 2477. พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร.

พลตรี หม่อมราชวงศ์ศุภวัฒน์ เกษมศรี. (2556). การศึกษาประวัติศาสตร์ไทยเชิงวิเคราะห์: สถาบันพระมหากษัตริย์ในบริบทสังคมไทย ปาฐกถา “สิรินธร” ครั้งที่ 28 บรรยาย ณ อาคารมหาจุฬาลงกรณ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ลิขิต อีรวะคิน.(2548). วิวัฒนาการการเมืองการปกครองไทย, พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ศราวฤๅมิ วิสาพรม. (2559). ราชฎรสามัญ หลังวันปฏิวัติ 2475. กรุงเทพฯ: มติชน.

ศรีวิสารวาจา (เทียนเลี้ยง ฮุนตระกูล), พระยา. (2497). พระมหากษัตริย์ในประเทศไทย. พระนคร: โรงพิมพ์
 ตรีณสาร.

สนธิ เตชานันท์. (2536). แผนพัฒนาการเมืองไปสู่การปกครองระบอบ “ประชาธิปไตย” ตามแนว
 พระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2469-2475). กรุงเทพฯ : สำนักงาน
 เลขาธิการวุฒิสภา.

_____. (2545). แผนพัฒนาการเมืองไปสู่การปกครองระบอบ “ประชาธิปไตย” ตามแนว
 พระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2469-2475). กรุงเทพฯ: สถาบัน
 พระปกเกล้า.

สมชาย ปรีชาศิลปกุล. (2561). นี่คืๅปณิธานที่หาญมุ่ง ข้อถกเถียงว่าด้วยสถาบันพระมหากษัตริย์ใน
 องค์กัรจัดทำรัฐธรรมนูญของไทย ตั้งแต่ พ.ศ. 2475-2550. นนทบุรี: ฟ้าเดียวกัน.

อคิน รพีพัฒน์. (2560). พระมหากษัตริย์-ขุนนาง นาย-ไพร่ ในโครงสร้างสังคมไทยยุคต้นรัตนโกสินทร์, สาย
 พิณ ศุพุททมงคล (แปล). (กรุงเทพฯ: มูลนิธิเพื่อการศึกษาประชาธิปไตยและการพัฒนา (โครงการ
 จัดพิมพ์คๅบไฟ).

อนุสรณงานพระราชทานเพลิงศพ นายเชมชาติ บุญยรัตพันธุ์ ณ เมรุวัดธาตุทอง กรุงเทพมหานคร วันเสาร์ ที่
 25 กุมภาพันธ์ 2538. ม.ป.พ.

อมร โอสถานนท์. (2482). การฝึกนิสัยเด็ก: ปาฐกถาทงวิทยุกระจายเสียง. โรงพิมพ์พานิชศุภผล.

อรรถจักร สัตยานุรักษ์. (2538). การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของชนชั้นผู้นำไทย ตั้งแต่รัชกาลที่ 4-พ.ศ. 2475.
 กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เอนก มากอนันต์. (2561). จักรพรรดิราช คติอำนาจเบื้องหลังชนชั้นไทย. กรุงเทพฯ: มติชน.

วิทยานิพนธ์/รายงานวิจัย

เกริกเกียรติ ไพบูลย์ศิลป์. (2557). พุทธศาสนากับพระมหากษัตริย์ไทย พ.ศ. 2310-2394. วิทยานิพนธ์
 อักษรศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เจษฎา พรไชยา. (2543). “พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ตามกฎหมายและธรรมเนียมปฏิบัติทางรัฐธรรมนูญ: ศึกษาเปรียบเทียบประเทศอังกฤษและประเทศไทย. วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ซัชพล ไชยพร. (2555). รายงานการวิจัย เรื่อง พระราชอำนาจและแนวคิดทางกฎหมายในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช. กรุงเทพฯ : คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ชาติชาย มุกสง. (2564). รายงานวิจัย เรื่อง การแพทย์และการสาธารณสุขสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. 2468-2477. กรุงเทพฯ : พิพิธภัณฑสถานพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว สถาบันพระปกเกล้า.

ณภัทรพร สิงห์ประเสริฐ. (2552). พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ในการยับยั้งร่างกฎหมาย. วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เทพ บุญदानนท์. (2556). พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการสร้างภาพลักษณ์ทางการทหาร. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ธงทอง จันทรางศุ. (2529) พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ในทางกฎหมายรัฐธรรมนูญ. วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ธงทอง จันทรางศุ. (2529). พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ในทางกฎหมายรัฐธรรมนูญ. วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

นพัตธร ฤทธิกาญจน์. (2544). พัฒนาการและที่มาของอำนาจอธิปไตยและผู้ใช้อำนาจอธิปไตยในประเทศไทย. วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

นฤมล ธีรวัฒน์. (2525). พระราชดำริทางการเมืองของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

นลินพรรณ บุรินทรามาศย์. (2537). แนวคิดเกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ในพระราชพิธีในรัชกาลที่ 9. วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

นัยนา หงษ์ทองคำ. (2520). พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวและคณะราษฎร. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ปฐมมาตี วิเชียรนิติย์. (2563). รายงานวิจัย เรื่อง การศึกษาบทบาทของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ตั้งแต่หลังการปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475-การจัดทำร่างรัฐธรรมนูญ. กรุงเทพฯ: พิพิธภัณฑสถานพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว สถาบันพระปกเกล้า.

เพ็ญจันทร์ โชติบาล. (2533). พระราชอำนาจในการพระราชทานอภัยโทษ ของพระมหากษัตริย์ไทย. วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ภุรี พวงศ์เจริญ. (2564). รายงานวิจัย เรื่อง การเลือกตั้งทั่วไปครั้งแรกของสยาม : บ่อเกิด โครงสร้างเชิงสถาบัน และปฏิกริยาทางสังคม, กรุงเทพฯ : พิพิธภัณฑสถานพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว สถาบันพระปกเกล้า.

ระวี สัจจโสภณ และคณะ. (2562). รายงานวิจัย เรื่อง การศึกษาเปรียบเทียบการดำเนินงานของโรงเรียนคริสต์ และโรงเรียนจีนในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพฯ : (พิพิธภัณฑสถานพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว สถาบันพระปกเกล้า.

วรรณวรรณ ประพัฒน์ทอง. (2540). พระราชอำนาจในการพิจารณาฎีการ้องทุกข์. วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วิชชุ วุฒานุกรักษ์. (2555). บทบัญญัติรัฐธรรมนูญว่าด้วยสถานะของสถาบันพระมหากษัตริย์. วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ศราวุฒิ วิสาพรม. (2563). รายงานวิจัย เรื่อง การปกครองท้องถิ่นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว : การศึกษาเชิงเปรียบเทียบความคิดทางการเมืองว่าด้วยการปกครองท้องถิ่น. กรุงเทพฯ: พิพิธภัณฑสถานพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว สถาบันพระปกเกล้า.

ศิวศิลป์ จ้อยเจริญ. (2565). รายงานวิจัย เรื่อง การพัฒนาระบบชลประทานของสยามในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. 2468-2477. กรุงเทพฯ : พิพิธภัณฑสถานพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว สถาบันพระปกเกล้า.

สุทธินิ จันทรรัตน์. (2530). พระบรมราโชบายทางการเมืองของ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุพรรณิ เพ็งแสงทอง. (2528). พระมหากษัตริย์ พระบรมวงศานุวงศ์และขุนนาง: การเมืองไทยสมัยรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2325-2416. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

บทความ

กันยารัตน์ จันทะบงค์, พระโสภณพัฒนบัณฑิต และพระมหามิตร ฐิตญฺโญ”. (2011). พัฒนาการเกิดของมนุษย์ ในอัครคัมภีร์ Phimoldhamma Research institute Journal Vol.8 No.1 (January-June)

ณัฐพล ใจจริง. (2556). “ความชอบด้วยระบอบ’ วิวาทะว่าด้วย ‘รัฐาธิปัตย์’ ในคำอธิบายกฎหมายรัฐธรรมนูญ” ใน ขอฟันไฟในฝันอันเหลือเชื่อ. นนทบุรี: สำนักพิมพ์ฟ้าเดียวกัน.

นิพัทธ์ แยมเดช. (2559). อิทธิพล ความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ที่ส่งต่อการสร้างสรรค์วรรณคดีไทย. วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชพฤกษ์ ปีที่ 1 (3) (ตุลาคม 2558-มกราคม).

ศราวดี วิสาพรหม. (2556). 80 ปีการปฏิวัติสยาม 2475: ย้อนพินิจพรมแดนความรู้การปฏิวัติสยาม (อีกครั้ง). วารสารสถาบันพระปกเกล้า 11 (1) (มกราคม - เมษายน 2556).

หोजดหมายเหตุแห่งชาติ

หोजดหมายเหตุแห่งชาติ, สร 0201.16/46 เรื่อง สมาชิกสภาฯ แสดงปาฐกถาเผยแพร่การปกครองระบอบรัฐธรรมนูญ ในสมัยปิดประชุมสภา (พ.ศ. 2476-2478).

หोजดหมายเหตุแห่งชาติ. มท 5/45 เรื่องที่ หลวงนครคุณูปถัมภ์ฯ ข้าหลวงประจำจังหวัดออกไปทำการเผยแพร่รัฐธรรมนูญ พร้อมกับออกตรวจราชการตามท้องที่ต่างๆ.

หोजดหมายเหตุแห่งชาติ. มท.0201.1.1/82 เรื่อง นายสรานู กิจวรวัฒน์ หัวหน้าผู้ตรวจการเทศบาลจังหวัดลำพูนรายงานเรื่องได้แสดงปาฐกถาเรื่องการปกครองระบอบรัฐธรรมนูญที่สาขาสมาคมรัฐธรรมนูญ (พ.ศ. 2479)

หोजดหมายเหตุแห่งชาติ. มท.0201.1.1/82 เรื่อง นายสรานู กิจวรวัฒน์ หัวหน้าผู้ตรวจการเทศบาลจังหวัดลำพูนรายงานเรื่องได้แสดงปาฐกถาเรื่องการปกครองระบอบรัฐธรรมนูญที่สาขาสมาคมรัฐธรรมนูญ (พ.ศ. 2479)

หोजดหมายเหตุแห่งชาติ. ศธ 4.4/23 เรื่อง รายงานการประชุมการวางหลักสูตรประถมและมัธยมสามัญวันที่ 31 ส.ค. 2476 (31 ส.ค. 2476).

หोजดหมายเหตุแห่งชาติ. ศธ 4.4/24 เรื่องรายงานการประชุมการวางหลักสูตรประถมและมัธยมสามัญวันที่ 12 ก.ย. 2476 (12 ก.ย. 2476).

หोजดหมายเหตุแห่งชาติ. ศธ1/371 เรื่อง ว่าที่ ร.ต.อ. โอบ ปักปิ่นเพ็ชร แสดงปาฐกถา เรื่อง การปกครองของสยาม ในที่ประชุมครุฑบัลประชาบาล (16-20 ส.ค. 2475).

หोजดหมายเหตุแห่งชาติ. สร.0201.16/8 เรื่อง คณะกรรมการราษฎร ออกคำแถลงการณ์ แห่งความตั้งพระราชหฤทัยดีต่อราษฎรฯ (พ.ศ. 2475).

หोजดหมายเหตุแห่งชาติ. สร.0201.32/3 เรื่องพระยาสุรียานุวัตร ไปชี้แจงเหตุเปลี่ยนแปลงการปกครอง แก่เจ้านายในมณฑลพายัพ.

ออนไลน์

“คณะราษฎร: รวมภาพกิจกรรมอ่านประกาศคณะราษฎร จำลึก 88 ปี ปฏิวัติสยาม 24 มิถุนา”. ออนไลน์ เข้าถึงได้จาก: <https://www.bbc.com/thai/thailand-53159857>. (20 มิถุนายน 2568).

“ย้อนใหม่ไลน์การก่อตัวของกลุ่ม ‘ราษฎร’ จากปี 2563 และการต่อสู้ที่ยังไม่จบ”, (ออนไลน์) เข้าถึงได้จาก: <https://thestandard.co/people-party-2020-gathering-timeline-for-a-long-fight/> (2 มกราคม 2568).

“หมุดคณะราษฎร: เบื้องหลังพิธีฝังหมุดคณะราษฎร 2563 จาก “พ่อหมอ” กลุ่ม “ขอนแก่นพอกันที”, (ออนไลน์) ที่มา: <https://www.bbc.com/thai/thailand-54232265>. (2 มกราคม 2568).

ประกาศคณะราษฎร ฉบับที่ 1. (ออนไลน์) เข้าถึงได้จาก: <https://pridi.or.th/th/libraries/1583202126>. (20 มิถุนายน 2568).

ประชาไท. อ่านร่างรัฐธรรมนูญสมัยรัชกาลที่ 7 “ฉบับพระยาภิรมย์ไตร” และ “ฉบับพระยาศรีวิสารวาจา” (ออนไลน์) เข้าถึงได้จาก <https://prachatai.com/journal/2017/04/71108>. (2 กุมภาพันธ์ 2568).

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554” ออนไลน์ เข้าถึงได้จาก: <https://dictionary.orst.go.th/index.php>. (5 มกราคม 2568).

แอนิเมชัน 2475 รุ่งอรุณแห่งการปฏิวัติ - 2475 Dawn of Revolution. (ออนไลน์) เข้าถึงได้จาก: <https://www.youtube.com/watch?v=rmNvPB6Jxzo>.

หนังสือพิมพ์เก่า

ศรีกรุง 28 มิถุนายน 2475.

ศรีกรุง 2 กรกฎาคม 2475.

ศรีกรุง 4 กรกฎาคม 2475.

ศรีกรุง 5 กรกฎาคม 2475.

ศรีกรุง 6 กรกฎาคม 2475.

ศรีกรุง 7 กรกฎาคม 2475.

ศรีกรุง 8 กรกฎาคม 2475.

ศรีกรุง 9 กรกฎาคม 2475.

ศรีกรุง 10 กรกฎาคม 2475.

ศรีกรุง 11 กรกฎาคม 2475.

เฉลิมรัฐธรรมนูญ 10 ธันวาคม 2475.

ราชกิจจานุเบกษา

ราชกิจจานุเบกษา. พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475. เล่ม 49,
27 มิถุนายน 2475.

ราชกิจจานุเบกษา. รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช 2475. เล่ม 49, 10 ธันวาคม 2475.